

Mahallenin Krizinden Memleketin Krizine

Görgüsüzleşme, Yozlaşma, Çürüme

A. TARIK ÇELENK

BEYOĞLU KİTABEVİ

MAHALLENİN KRİZİNDEN MEMLEKETİN KRİZİNE

GÖRGÜSÜZLEŞME, YOZLAŞMA, ÇÜRÜME

A. TARIK ÇELENK

BEYOĞLU
KİTABEVİ

BEYOĞLU KİTABEVİ
33

MAHALLENİN KRİZİNDEN MEMLEKETİN KRİZİNE: GÖRGÜSÜZLEŞME, YOZLAŞMA, ÇÜRÜME
A. TARIK ÇELENK

Yayın Yönetmeni
Hikmet Akyüz

Editör
Hasan Aksakal

Son Okuma
Hihmet Akyüz

Grafik Tasarım
Mehmet Ali Varış

© Beyoğlu Kitabevi, 2024

ISBN 978-625-98111-1-6

1. Baskı: Ağustos 2024

Kitabın tüm yayın hakları Beyoğlu Kitabevi'ne aittir.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.
Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

BEYOĞLU KİTABEVİ
Akyüz Kitap Yayıncılık Nakliyat San. ve Tic. Ltd. Şti.
Çatmamescit Mah. Camadan Sokak No: 25/3
Beyoğlu / İstanbul
Tel. (507) 858 35 06
www.beyoglukitabevi.com
Sertifika No: 27977

Baskı
Akademi Basın Yayın Org. Tic. Ltd. Şti.
Akademi Matbaa Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi C Blok 230
Topkapı-İstanbul
Tel. (212) 493 24 67
Matbaa Sertifika No: 47610

MAHALLENİN KRİZİNDEN MEMLEKETİN KRİZİNE

GÖRGÜSÜZLEŞME, YOZLAŞMA, ÇÜRÜME

A. TARIK ÇELENK

BEYOĞLU KİTABEVİ

A. TARIK ÇELENK

1961 Erzurum doğumlu olan Ahmet Tarık Çelenk 1977'de Haydarpaşa Erkek Lisesinden, 1982'deyse İTÜ Elektrik Fakültesi Enerji bölümünden mezun olmuştur. 1983-1999 yılları arasında Deniz Kuvvetleri Komutanlığında mühendis subay olarak çalışan Çelenk, binbaşı rütbesindeyken görevinden istifa etmiştir. Kurucusu ve yöneticisi olduğu Ekopolitik adlı düşünce kuruluşunda çatışma çözümleri, politik psikoloji ve kolektif travmalar hakkında yüzlerce etkinlik düzenlemiştir. 2018'de VakıfBank Kültür Yayınlarının kurucu genel yayın yönetmenliğini üstlenen Çelenk, hâlen çeşitli yazılı ve görsel yayın organlarında yazarlık ve yorumculuk yapmaktadır. Çelenk'in *Türk Sağının Düşünce Atlası* (2017), *Öteki ile Uzlaşmanın Yolculuğu: Ekopolitik* (2020), *Türk Sağı: Mahalle, Kriz ve Kritik* (2022) ve derleyicisi olduğu *Yüzyıllık Düğüm: Musul Vilayeti* (2020) adlı kitap çalışmaları bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Mahalle Üzerinden Türk Sağını Betimleyebilmek
7

I. BÖLÜM
MUHAFAZAKÂRLIK, MİLLİYETÇİLİK VE TAŞRALILIK

Çürümenin Manevi Boyutu
15

Gerçek Olamayan Bir Muhafazakârlığın Kimlik Sorunu
21

Savrulanlar ve Tutunamayanlar
25

Cumhuriyet Burjuvazisi ve Yeni Muhafazakâr Zenginler
29

Türk Muhafazakârlığı Dönüşebilir mi ?
33

Köylülüğümüz Niçin Dönüşemiyor?
39

Taşra Hep Taşra mı ?
43

Muhafazakâr Mahallenin Devrimcileri
47

Beyaz Müslüman Yeni Kuşak Ne İş Yapar?
51

II. BÖLÜM
TARİKATLAR, CEMAATLER VE İSLAM

Siyasal Bir Zihniyetin İnşasında Tarikatlar
57

Tarikatların İnşa Ettiği Siyasal Zihniyet
63

Mahalleli Aydınlara
67

Batılılaşmak, Ortadoğululaşmak ve Orta Asyalılaşmak
73

Türkiye'nin Bekası Otoriterlikte mi ?
77

Yerli ve Yeni Bir Ulusalcılık mı ?
83

Aşırı Sağda Okültizm Etkisi
89

Tarikatları Eleştirebilmek
93

Nakşilik Kimlik mi,
Yoksa Hâl Müslümanlığı mı?
97

İslam Dünyası
Niçin Merak Etmez?
101

Yahudiler Niçin
Müslümanlardan Çok Düşünür?
105

Hangi İslam ve Hangi Demokrasi?
109

Müslüman Aklı Uyanacak ve
İslamın Gür Sedası Çıkacak mı ?
115

III. BÖLÜM
KEMALİZM VE CUMHURİYET
KÜLTÜRÜ

Kemalist Aydınlanma ve Rönesans
127

Görgü Devrimi
133

Süreyya Ağaoğlu'nun Anılarından
Bir Bugün Okuması
137

'Post-Emperyal Travma' ya da
Hal-i Pürmelalimiz
141

İkinci Yüzyılında Cumhuriyetimiz
Kimsesizlerin Kimsesi mi ?
147

Yolsuzluk, Çürüme,
Yoksulluk ve Çözülme
155

Yeni Siyaset Arayışlarında
Hangi Milliyetçilik?
159

Ortak Aidiyet İçin Müphemlik
165

Türkiye'nin İhyası Mümkün mü?
171

Köktentürkçü Popülizm
177

GİRİŞ

MAHALLE ÜZERİNDEN TÜRK SAĞINI BETİMLEYEBİLMEK

Türk Sağının Düşünce Atlası kitabını yazalı yedi yıl oldu. Kitabın yarıdan fazlasını röportajlar teşkil ediyordu. Bunların birkaçı hariç, büyükçe bir kısmı mahallenin ağır ağabeyleri, entelektüelleri ve siyasetçileri ile yapılan geniş kapsamlı röportajlardı. Görüşmeyi kabul edenler çoğunlukla hukukum olan veya arada güvenilir referanslar bulunan kişilerdi. Teklif götürdüğüm birkaç kişi ise görüşmeyi önce kabul edip sonra vazgeçmişti. Ama genelde bu kitap hakkında görüşmeyi önerdiğim insanların ortak noktası çekinmeleriydi. Zira Sağ veya Türk Sağı gibi bir kavrama mesafeli yaklaşıyorlardı. Sağ yerine yerli ve milli, Sol yerine ise yerli olamayan gayrimilli gibi tabirler üretip kullanıyorlardı. Bugün aynı mahallede aynı kanaat hâkimdir.

Kitaptan sonra da bu konuda entelektüel mecralarda yazılarımı ve söyleşilerimi kararlılıkla sürdürdüm. 2022'nin sonbaharında bu kitabı tamamlayıcı bir proje olarak *Türk Sağı: Mahalle,*

Kriz ve Kritik kitabımı derleyip toplayarak yayınladım. Bu son kitap "mahalle" kavramı üzerinden Türk Sağının kriz ve kritiğinin betimlemesi üzerine yoğunlaşıyordu.

Türkiye'nin düşünce ve politik hayatında artık Türk Sağı ve mahalle kavramının yerleştiğini müşahede edebilmekteyim. Mahalle, taşra ve devlet ilişkileri, benim kastettiğim bağlamda tartışılmakta. Mahallenin vicdanı ve etik değerleri uyarılmaya çalışılmakta. Artık saygın politikacılar ve entelektüel kamuoyu Türk Sağının dönüşümünü kavramsal ve uygulamalı olarak sorgulayıp gündeme getirebilmekte. Bu konudaki katkımla övüneyim mi, yoksa yerineyim mi, işte onu hâlâ bilemiyorum.

Bizim gibi orta yaş kuşağının üstünde olanlar için mahalle, çocukluğumuza ve gençliğimize ilişkin çok önemli bir aidiyet duygusunu temsil eder. Mahallenin kızı, mahalle takımı, mahalle kahvesi, mahallenin imamı veya mahalle kavgası gibi sahiplenilecek birçok referans bir aradadır. O yılları yaşamayanların anlamakta güçlük çekecek olmasına rağmen, açıkça belirtmeliyim ki, 1970'lerdeki üstü örtülü ideolojik iç savaş yıllarında bugünkü kutuplaşma veya ötekileştirme yoktu. O dönemde mahallenin devrimcisi mahallenin faşistini karşı mahalleden gelenlere dövdürmezdi. Ben İstanbul'un Koşuyolu'ndanım. Kadıköy'e çıktığımda artık mahalleden çıkmış oluyor, kendimi güvenlik sınırının dışında hissederdim. Bugüne çok uzak bir geçmişin hatıraları bugünü daha eleştirel görmemi mümkün kılıyor. Buna da üzülmeli miyim, sevinmeli miyim, açıkçası yine pek bilemiyorum.

1980'li yıllarla başlayan hızlı inşaat faaliyetleri metropolleşen şehirlerde mahalle kültürünü hızla yok etti. Mahalleden kopan insanların önemli bir bölümü cemaatler veya kimlikler üzerinden sanal mahallelerini kurdu ve güvenlik duygularını buralarda aradılar. Seküler kesimler, yükselen liberalizmle beraber, bireysellikte özgüvenlerini geliştirdi. Bu açıdan pek mahalle gü-

venliğine ihtiyaç duymadılar. Seküler kesimin daha çok orta yaş üstü olanları ise sadece yaşam tarzı veya şeriat kaygısından yarı sanal mahallelerini örgütlediler. Bu oluşumlar küçük birer kitleydi veya bağlamına göre kitleselleşebilen çevrelerdeydi. Sağın ise hücreleri her zaman mahallelerden, uzuvları cemaatlerden oluşuyordu. Bu, yaşanan dönüşümü anlamak adına, asli bir farkın çıkış noktasıdır.

Sağ mahallenin temel bir özelliği bireysel ahlak ve vicdanın içeride üst düzeyde olması, ancak ötekine karşı kitlesel ahlak ve vicdanın ise grup kimliği ve şemsiyesine feda edilmesiydi. Bu bir özgüven aktarımı sorunuydu da... Hatta konu aile ilişkilerine kadar uzanıyordu. Bu açıdan Türk Sağının betimlemesinde hücresel bir veri olarak mahalle ve bağlı taşra dinamiğinin referans alınması önem teşkil etmektedir.

Bu konularda uluslararası deneyimi olan bir akademisyen arkadaşıma "mahalle" kavramının İngilizce karşılığı olarak "district" veya "neighbourhood"u mu kullanmam gerekir diye sorduğumda iki seçeneği de reddetmiş; "political tribe" veya "tribal instinct" –yani "kabile/klan" referanslarını– kullanmam gerektiğini söylemişti. Bu yanıt bana da makul gelmişti. Bu bağlamda yaptığım ilave araştırmalarda akademik dünyada Amy Chua ve Timur Kuran'ın önemli yaklaşımları dikkatimi başka çalışmalara yönlendirecek ölçüde zihin açıcıydı. Bu arada rahmetli Şerif Mardin Hocamızın kullandığı "mahalle baskısı" kavramını da unutmayalım tabii.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, 1970'li yıllar ideolojilerin kavgasıydı. Şu gün yaşadığımız ise ideolojilerin değil, kimlikler üzerinden bir kutuplaşmanın çatışmasıdır. Kimliği artık partileşme ittifakları, farklı ideolojileri de içinde barındırarak büyük bir sanal mahalle çatısı oluşturmakta. Bunda yaşadığımız dijital çağın ve iletişim devriminin rolü büyük. Bilginin hızla yayılması manipü-

lasyon ve komplo teorilerini de kolaylaştırmakta. Bu gelişme sağ mahallenin yankı odalarını güçlendirmekte. İnsanlar, mahalleleri bir konuda kaybettiğinde, kendi yaşam alanını bulamayacağı kaygısını taşımakta. Belki de bu mahalleleri, içinde yaşadığımız "post-truth" veya "hakikat sonrası" çağın, artık hakikatin öneminin kaybolduğu, sadece grupların kendi ürettikleri gerçekliklere kendilerini hapsettikleri politik kapalı klanlar olarak da tanımlayabiliriz.

Türk Sağı mahallesinde bugün semboller, gelenekler, ağabeylik-*patrimony* ve benzerlerinin ötesinde, partizan kimlikler üzerinden her şey özetlenebilir bir hal almıştır. Artık bu durum ilgili tüm mahallelerin üst kimliği halindedir. Son yıllarda zayıflayan sosyal sermayenin de ayrı bir göstergesidir bu durum.

Mahalle artık duygusal kutuplaşmanın temel aktörü durumunda. Bu durum mahalle içinde sevgi/dayanışma, dışarıda nefret şeklinde tezahür etmekte. Mahalle veya grup dışına duyulan şüphe toplumsal gruplar arası geçirgenliği ve toleransı öldürmekte. İktidarın hep sizde kalması hep kolay yönetebilmeniz anlamına gelmekte. Bu durum mahallenin ikna olmasını zorlaştırmakta... Mahalleli biri olarak, sıkça, kendimi mahalleli dostları ikna etmeye çabalayan Hacivat Çelebi, diğerlerini de Karagözler olarak görmekteyim. Kaynaklara erişim konusunda sıkça bana destek olan Dr. Uğur Özdemir'in dediği gibi, mahalle adeta Amerikalı olmanın özgünlüğü ve ayrımcılığı varsayımının güvenliği gibi, bu partizan kimliğin verdiği ayrımcılığın kendilerine bir devlet güvencesi verdiğini düşünmekte. Bu durum mahalle bireylerinin ötekini anlama kapasitesini zayıflatmakta. Mahallenin siyasetçilerinin anayasa dahil kamusal söylevlerinde, hiçbir sınıra riayet etmeme eğilimleri ürkütmekte. Bu korkutucu durum mahalle bireylerinin tersine, kendilerini ezik hissetmelerine ve sorumluluk almamalarına yol açmakta.

Timur Kuran "korkunun eşiği" kavramını kapalı gruplar için kullanmakta. Bu grupların bireyleri kaybedeceklerinden kesinlikle emin olmadıkları sürece iktidar yapılarına desteklerini kesmiyor. Bu gruplarda rızaya dayalı sürdürülebilirlik esas olmakta ve buna akademik dünyada "otoriter pazarlık" deniyor. Ama bu gruplar kaybedeceklerine emin olunca da, bu kurama göre, ilk önce bu bireyler yapıyı terk edebiliyor ve karşı tarafa akmayı meşrulaştırabiliyor.

Bugünün Türkiye'sinde mahalle, dünden bu yana dini ve etnik kimlik üzerine inşa edilmekte. Bu da bir partiye destek vermeyi veya diğerine karşı çıkmayı adeta bir itikat sorunu haline getirmekte. Sınırlanan, indirgemeci veya çarpıtılan bu dış gerçeklik algısı ne yazık ki mevcut İslam anlayışını da adeta bir epistemik tuzak veya düşünsel işkencenin bir parçası haline dönüştürmekte. Mahallenin gençleri hızla kurumsal din ve tasavvuftan uzaklaşmakta.

Gönlüm mahalle deyince 70'li yılların Koşuyolu'ndaki bakkal dindar hacı ve Rum Yorgo amcaların mahallesini aramakta. Vicdan temizliği için rutin umreleri kaçırmayan, vicdanları ve sağduyuları kalınlaşmış yeni mahallenin zengin Karagözlerini değil.

Siyasette rızasını üreterek belirleyici olan mahallenin, yaşanan devlet kurumları, değerler ve vasatlık krizine ilişkin kayıtsızlık hali adeta bir memleket krizine dönüştürmüştür. Bu nedenle, ironik bir yaklaşımla, kitabın başlığını *Mahallenin Krizinden Memleketin Krizine* koyduk. Burada derlenen makaleler bugünkü kültürel, toplumsal ve siyasal krize, yani memleketin krizinin anlaşılmasına alternatif bir katkı sunmayı amaçlıyor. Mahallenin krizini kültürel, sosyolojik ve siyasal niteliğine ilişkin başlıklar halinde tasnif ettik. Bunlar "Muhafazakârlık, Milliyetçilik ve Taşralılık", "Tarikatlar, Cemaatler ve İslam" ile "Kemalizm ve Cumhuriyet Kültürü" oldu.

Her zamanki gibi, bu kitabın yayına hazırlanmasındaki editoryal desteği için sevgili Hasan Aksakal ve Hikmet Akyüz'e, arka kapakta kullanılan takdim yazıları dolayısıyla Sn. Taha Akyol, Sn. Ersin Kalaycıoğlu Hocamız ve Sn. Tanıl Bora'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Düşünme ve düşündürme dileklerimle...

I. BÖLÜM

MUHAFAZAKÂRLIK, MİLLİYETÇİLİK VE TAŞRALILIK

ÇÜRÜMENİN MANEVİ BOYUTU

Talmud'da anlatılan bir hikâyeye göre, Mabed'in MS 70 yılında yıkılmasından sonraki bir dönemde Yavne'de bir araya gelen Yahudi din bilginleri, yeni kullanılmaya başlayan bir tandırın dinî açıdan temiz olup olmadığını tartışırlar. Sanhedrin başkanı Rabban Gamliel başta olmak üzere bütün hahamlar bu tandırın temiz olmadığını iddia ederken, Rabbi Eliezer ben Hirkanus tandırın temiz olduğunu iddia eder. Rabbi Eliezer, birbiri ardınca pek çok argüman öne sürse de, heyettekiler ikna olmazlar. Bunun üzerine Rabbi Eliezer, "Eğer Tanrı katında da hüküm bunun temiz olduğu yönündeyse, o zaman şu ağaç buna işaret etsin" der. O sırada ağaç bulunduğu yerden kökleriyle çıkarak hareket etmeye başlar. Fakat heyetteki hahamlar ağacın fıkhî bir meselede delil olamayacağını belirterek bu durumu kabule yanaşmazlar. Rabbi Eliezer, bu sefer, "Eğer Tanrı katında da hüküm bunun temiz olduğu yönündeyse, o zaman şu nehir buna işaret etsin" der. Sözünü bitirir bitirmez yakınlarında bulunan nehir ters akmaya başlar. Fakat oradaki hahamlar fıkhî konularda bir nehrin delil olarak kabul edilemeyeceğini belirterek bu durumu da dikkate almazlar.

Rabbi Eliezer bu kez, "Eğer Tanrı katında da hüküm bunun temiz olduğu yönündeyse, o zaman şu duvar buna işaret etsin" der ve sözünü bitirir bitirmez duvar yıkılmaya başlar. Duvar yıkılırken heyetteki hahamlardan Rabbi Yeşu ben Hananya, insanların münazara meclislerine müdahale ettiğini söyleyerek duvarı azarlar ve duvar Rabbi Yeşu'ya hürmeten yıkılmayı durdurur. Fakat Rabbi Eliezer'e hürmeten, yıkılan parçalar da eski yerlerine dönmez. Rabbi Eliezer, iddiasını ispatlamak için başvurduğu tüm yolların reddedildiğini görünce, "Eğer Tanrı katında da hüküm bu tandırın temiz olduğu yönündeyse, o zaman gökler (Tanrı) buna işaret etsin" der. Bunun üzerine göklerden, "Niçin Rabbi Eliezer'in fetvasının aksine şeyler söylüyorsunuz, zira fıkhî hükümler, görüş beyan ettiği her konuda onun takdiri istikametindedir" şeklinde bir ses işitilir. Bunun üzerine Rabbi Yeşu, "Tevrat, göklerde değil ki göklerden işaret alalım" diyerek bunu da reddeder. "Tevrat, göklerde değil ki göklerden işaret alalım" ifadesi, Hz. Musa'nın vefatından önce İsrailoğullarına yaptığı konuşmadan alınmıştır. Hz. Musa İsrailoğullarına, "Bugün size ilettiğim bu buyruk ne tutamayacağınız kadar zor ne de ulaşamayacağınız kadar uzaktır. O göklerde değil ki 'Kim bizim için göğe çıkacak, kim yerine getirmemiz için onu alıp yayacak' diyesiniz. Denizin ötesinde değil ki 'Kim bizim için denizin ötesine gidecek? Kim yerine getirmemiz için onu alıp yayacak' diyesiniz" ifadeleriyle Tevrat'a uymalarını belirtmiştir. Tanrı, kendi rızasının Rabbi Eliezer'in hükmü noktasında olduğunu belirtmesine rağmen Rabbi Eliezer'in fetvasının haham meclisi tarafından kabul görmemesi üzerine, "Evlatlarım bana galebe çaldılar, evlatlarım bana galebe çaldılar" diyerek haham meclisinin kararını onaylamıştır.

Yukarıdaki örnek, Yahudi dinî literatüründe keşf, keramet, ilham, müşahede türü vasıtalarla dinî hükümler çıkarmanın kabul görmeyeceğine dair en meşhur örneklerden biridir. Öyle ki

Tanrı'nın müdahalesi dahi haham meclisinin ortak kararını değiştirememektedir. Yahudi fakihler, Tevrat'tan hüküm istinbatının bir insan ameliyesi olduğuna, bu sebeple gizem ve metafizik yöntemlere kapı aralanmaması gerektiğine bu hadiseyi delil göstermektedirler.

***

Herkesin malûmu Cübbeli Ahmet Hoca ise seçimin kazanılmasına ilişkin sosyal medya paylaşımında, seçimin kazanılmasına ilişkin sadece diri mana büyüklerinden değil, vefat etmiş büyüklerden de himmet talep edildiğini ve bu destek sayesinde seçimin kazanıldığından bahsediyordu.

Biz özellikle mahalle Müslümanlarında ise herhangi bir gönül ehli, tarikat şeyhi veya medrese âliminin metafizik âleme ilişkin gösterdiği keramet, pratikte Yahudi haham dünyası örneğine göre mahallenin müntesiplerine daha bağlayıcılık arz etmekte. Öyle ki sadece letaifleri çalışabilen ancak eğitimi hiç olamayan Hoca Efendi, hissikablelvuku ile size hangi partiye oy vereceğinize, kiminle evleneceğinize veyahut hangi alanda yatırım yapabileceğinize dair bağlayıcı tavsiyelerde bulunabilmektedir. Bugün ülkemizde milyonlara varan müritleri ile cemaatler ve tarikatlarda bu anlamda irrasyonel siyasi ve ticari etki-çıkar sorunu mevcuttur.

İnsanlar huzur bulduğu bu grup ortamlarında günlük hayatın sorunlarından kaçabilecek metafizik gerçeklik alanlarının, fizik-rasyonel yaşadıkları gerçeklikle bağlayıcı bir özdeşimini kurmaktadırlar. Bu iki alanın sekülarize edilememesi tarikat ve cemaatlerin doğrudan siyaset ve ticaret çıkarlarına alet edilmesi anlamını da taşımaktadır. Siyaseten fanatikleştirilen cemaatler hayatın gerçekliğinden kopartılmakta, iki yönlü hıncın sebebini teşkil etmektedir. Bu durumun bir başka sonucu da rasyonel ha-

yat içinde etik ve vicdan değerleri olan eğitimli aydın genç kuşak ve orta sınıfın, tarikatlardan ve kurumsal dinden soğumasına neden olmaktadır. Şeyhin sezgi yoluyla metafizik alandan aldığı haberlerin fizik gerçekliği tamamen bağlaması varsayımının bağlı insanların iradesini elinden aldığı ve fanatizme yol açtığı açıktır. Bir başka durum da bu çelişkiyi gören insanların metafizik alanı yok saymaları ve dogmatik bir materyalizme bağlı kalmaları sorununa yol açmalarıdır.

İslamın altın ya da aydınlanma çağında Endülüs-Bağdat-Semerkant'ta varlık-hiçlik tartışmalarına metafizik-fizik ayaklı birbirlerini inkâr etmeyen modellemeler veya bilgi mimarileri (epistemoloji) eklenmiş, geniş çaplı bir düşünce atlası oluşturulmuştu. Bu anlamda Mısır, Helen ve İran müktesebatından da oldukça yararlanılmıştı. Platon ve Aristoteles şerhleri temel referans noktalarını oluşturmaktaydı. İbn Sina, Farabi, İbn Rüşd o dönemlerde bugünler için de Fazıl Rahman ve Cabirî ilişkin önemli modellemeler yapabilmişlerdi. Bu sayede metafizik-fizik varlık ve yetki alanlarının bilgi mimarisi oluşturulmuştu. Bu konuda Rönesans filozofları da İslam filozoflarından etkilenmişlerdi. Daha geçen gün muhafazakâr köklü bir vakıf geleneğinden yetişmiş bir entelektüelle konuşuyordum. Kendisi dönem arkadaşları için oldukça kötümserdi. Öncelikle sistemin çarklarına dahil olan arkadaşlarının yolsuzluk ve zenginlik hikâyelerinin çokluğundan üzüntüyle bahsediyordu. Sadece manevi kapalı iklimde ezbere ve taklide dayalı felsefesiz ve sorgulamasız bir ortamda yetişmenin sonuçlardan biriydi bu gözlemler. Bu duruma rağmen muhafazakâr burjuvazi ve siyaset, bu tür vakıfları kendi itaatkâr insan kaynağı görme beklentisini de kararlılıkla sürdürmekte.

Seçimler ve beka tartışmaları derken çürüyenin sadece sistem değil, mahallenin dindar eğitimli gençleri olduğunu fark edemeden yeni bir döneme girmekteyiz. Dinin siyasette kitleler

üzerinde rahatça kullanılabilmesi veya tarikat yöneticilerin aktif siyasi tavır sergilemeleri, kendilerinde varsayılan manevi gücün dünya işlerinde de belirleyici olduğu varsayımına dayandırılmakta. Bu durum çürümeye 19. ve 20. yüzyıllardakine göre bugün için çok daha derin bir boyut kazandırmakta.

Eleştirel düşünenlerin "Dibi bulduk, bundan sonra çıkarız" veya "Bu yaşanandaki şerden ileride önümüze bir hayır tekrar çıkar" umudunu taşımaktan öte bir yol göremedikleri de aşikâr.

GERÇEK OLAMAYAN BİR MUHAFAZAKÂRLIĞIN KİMLİK SORUNU

Orucun son günleri ve bayramın ilk günlerinde kızımı Londra'da ziyaret ettik. Bu, kızımı beşinci kez ziyaretimizdi. Bu beş seferde, kızımın özel ilgi alanı nedeni ve misafirperverliği sayesinde, zamanımızı daha çok Londra'nın dışında, Kuzey Galler, İskoçya, Cornwall ve yakın kasabaları ziyaret ederek geçirdik. Tarihi izleri araştırarak, Normanlar ile Tudor ve Viktorya dönemleri de dâhil olmak üzere, farklı tarihsel dönemleri keşfetme fırsatımız oldu.

Kasabalar ve Londra genelinde dikkatimi çeken en önemli nokta, sokaklarda yürürken 300-500 yıllık tarihi dokuyu her adımda yaşayabilmemizdi. Örneğin sahil kasabalarında, restoranların ve evlerin mimari detayları sayesinde denizci kültürünü hissedebilmek mümkündü. Ayrıca, farklı zamanlarda yaşamış farklı sınıflardan ailelerin aynı mekânlarda sürekliliğini gözlemleyebilmek ilginçti. Kasabaların ekserisinde evler hep aynı ailelere ait olduğundan evlerin özel isimleri bile vardı. Britanya'da evlerin yüzde 80'e yakını müstakil. Bu deneyimler Britanya'nın yerlisi olan birinin kimlik ve aidiyet konusunda göçmen gerçeğine karşın

pek de ciddi bir sorun yaşamayacağının ipuçlarını veriyor. Bu da gerçek bir kültürel muhafazakârlığın ortak aidiyete katkısının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Seyahatimiz sırasında sürekli olarak ülkemi düşündüm ve karşılaştırmalar yapmaktan kendimi geri tutamadım. Doğudaki İshak Paşa Sarayında PVC çatı ile Ayasofya Camiindeki benzer PVC tarzı yeni giriş gözümün önüne geldi. Koşuyolu'ndaki çocukluk hatıralarımızın futbol sahası olan İnciraltı'na yerleştirilen şekilsiz ve sıkışık binaları hatırladım. Anılarımızı, derin kimliğimizi ve tarihimizi, otantik mekânlar yerine, zihnimize kazınmış hatıra veya arketip kalıplarda yaşamaya muhtaç kalışımıza üzüldüm.

İstanbul, kısa periyotlarla gerçekleşen kentsel dönüşüm ve imar rantı nedeniyle kimliksiz ve yeşilsiz bir beton yığını haline geldi. Anadolu'daki şehirlerimiz, İstanbul gibi nefessiz bir şekilde yoğun yapılaşmaya sahne olmasa da, kimliksiz bir yapılaşmanın tahribatına uğradı. Son elli yılda hızla tahrip edilen ve anlamsız hale getirilen mekânlar, hem ülkemizin hem de üzerinde yaşayan insanların çöküş hissiyatına neden oldu. Bu çöküşün kaygısı günlük beka siyasetince sıkça kullanıldı. Artık mekânlar da sıradanlaşıp anlamsızlaştı. Medeniyetlerin kesişim noktası olan Anadolu'nun antik zenginliği hazine yağmacılarının insafına terk edildi. Göçebe alışkanlıkları bunu hoş gördü. Selçuklu, Beylikler, Osmanlı, Rus işgali ve Cumhuriyet dönemlerinin sokakları, evleri, kamusal mimari örnekleri, hepsi rant dönüşümlerine kurban edildi. Mübadele döneminin gayrimüslim gayrimenkulleri yağmalandı.

İmparatorluktan Cumhuriyete geçişte kısmen yok sayılarak inkâr edilen geçmişe ve etnik sorunlara karşın Cumhuriyet, kurucu iradesi tek bir kimlik oluşturmaya çalışarak ulus-devleti kurmayı başarabildi. Sonradan özellikle merkez sağ iktidarlar ta-

rafından teşvik edilen kentlere göç ve rant politikalarıyla yok sayılan geçmişin sorunları depreşince bir kimlik/benlik bunalımı veya kırılması açığa çıktı. Aslında bu, ortak bir aidiyet eksikliği veya kimlik sorunuydu. En doğal soru olan "Biz kimiz?"e, geçmişi olmayan, anlamsızlaşmış mekânlardan, şekillendirilmiş ve inkâr edilmiş tarihten, sürekli göç ve yer değişimlerinden ötürü tam bir cevap veremez hale geldik.

İttihatçılar, Kemalistler ve popülist İslamcılar bu kimlik boşluklarını kendi bakış açılarına göre sentetik bir kimlik ve tarih inşa ederek doldurmaya çalıştılar. Resmî veya taraftar medya, bu sentetik tarih ve geçici kimlik inşasında acımasızca kullanıldı. Kemalizm dar bir tarihsel kesit için kendince rasyoneldi. Fakat Türk-İslam sentezcilerinin Neo-Osmanlılığı hiçbir zaman rasyonel olamadı. Zira İslamcı aydınların sosyolojik köylülüğü ve göçerliği, Britanya örneği gibi gerçek bir muhafazakârlık anlayışını kendilerine mümkün kılamadı. Tarihi, sürekli değişmeyen, tutarsız mekân ve zamanın akışı içinde açıklayamazlardı. Sonuçta karşımıza sentetik muhafazakârlık, Osmanlı ile bağlantısı olmayan popülist Türk-İslam sentezciliği veya herkese göre değişen Atatürk ve Abdülhamid yorumları çıktı.

Bugün ülkemizde kimlik ve beka politikası ön planda. Bunu yapanlar, toplumu devletsizlik ve zayıflatılmış kimliklerine yönelik tehditlerle korkutarak bu politikalarını sürdürmeye çalışıyor. Bu korku ve kaygı politikası, toplumu genel seçimler özelinde mevcut durumun devamını desteklemeye ikna edebiliyor. Kimliğimizin ve varlığımızın tehdit altında olduğu defalarca söylendiğinde, memleket insanı da bu durumu ciddiye almak zorunda kalıyor. Aslında bu durum, diğer her şeyden çok, eksik hissedilen bir bilinç veya kimlik sorununun varlığını gösteriyor.

SAVRULANLAR VE TUTUNAMAYANLAR

Geçen gün, 46 yıl sonra Haydarpaşa Lisesi'nden sınıf arkadaşlarımın birkaçıyla buluşup çay içtik ve lafladık. Üstümde hâlâ 1977 yılının tedirginliğini ve içimize sinmiş güvensizliğinin karşılıklı mahcubiyetini hissedebiliyordum. İçimden, "Keşke bu arkadaşlarla ortak okuduğumuz iki yıl içinde daha içten paylaşacak ilave hatıralarımız olabilseydi" dedim. Sınıfta devrimci gruplarla açıktan bir sağcı olarak tartışabilen iki kişiden biriydim. Tartışmayan gizli ülkücülüğünü ve mücadeleciliğini dışarıda sürdüren iki arkadaş, gözlerimin önünde öldüresiye dövülmüştü. Çoğu arkadaş güvenli buldukları liselere kayıtlarını aldırmıştı. Kalan bir arkadaşım sorgulanıp darp edilmişti. Görünürde sanırım annemin dualarıyla, sadece ben okula sonuna kadar tek başıma gidebilmiştim. Bu durum tabii ki, ideolojik kimliğe bürünmüş kişiler olarak sosyal demokrat hoşgörü içinde olsalar da, diğer arkadaşlarla aramıza bir mesafe koyuyordu. Karanlık yıllardı ve hepimize yazık olmuştu vesselam.

1 Mayıs 1977 Katliamı sonrası okula geldiğimde sınıftaki birkaç parkalı militanın gözlerindeki nefreti ve bununla süzüldüğümü unu-

tamam. Veya Mustafa Cemiloğlu Kırım'dan güncel haberleri verdiği için TRT'yi protesto edenlere karşı bizlerin nefretle onlara bakışımızı. Ardından İTÜ'lü yıllarımız... Adeta Haydarpaşa Lisesi yıllarımızın daha güvenlikli benzerini İTÜ'de yaşamaktaydık. Bedir Karafakıoğlu ve Abdi İpekçi cinayetinin acıları aynı psikolojinin bizim için devamı gibiydi. Bizim kuşağın üst bilincindeki ülke 1980 ihtilali, 28 Şubat ve 15 Temmuz derken yakasını bile ilikleyemez oldu. Bu kırılmaların farklı toplumsal, uluslararası siyaset temelli, derinlerde ıslah edilemeyen bir zihniyetle veya başka sebeplerle açıklanabilirliği var mı? Bu da ayrı zor bir yazının konusu...

Ancak tüm bu yaşananlarla psikolojik, toplumsal ve siyasi arka planlarıyla halen yüzleşememekteyiz. Bunları ertelemenin getirdiği maliyet, onarılmamış yaslarla kolektif bilincimizin derinliklerinde yer almakta. Bu da yaşadığımız toplumu sağlıksız kılmakta.

1980 öncesinin psikolojisini paylaşmaya, bunun için bir kanal açabilmeye bilincimizde zaman dahi bulamadık. Anılarında dahi 1950'lerin sonu ve 60'ların başını yaşayan kuşak ne yazık ki ortak bir aidiyet heyecanını yaşayamadı. Velhasıl bu kuşak gençlik yıllarını kendilerince güvensiz bir ülkede geçirdi. Özallı yılların çoğunluk için bahar hissiyatı son yıllarda ülke psikolojisini adeta 1970'lerin güvensizliğinin derin psikolojik tahribatına bırakmış durumda.

Olayların içinde aktif bedel ödeyen bizim kuşak, ülkenin bugüne dek hikâyesine hayatta kalabilenleriyle şahit oldu. O yılların – kültür ve sanat içeriğiyle de olacak şekilde– yüzleşmesini ve tecrübe aktarımını isteyenler, pek nail olamadı. O yıllarda bedel ödeyenlere hep Özal'ın düşüş yıllarında, Aydın Menderes hareketinde verdikleri desteğe veya AK Parti'nin kuruluşundaki samimi çabalarıyla tanıklık ettik. Bu kesime çoğunlukla tarihin pas geçtiği veya Oğuz Atay'ın eserinden ilhamla *Tutunamayanlar*'ın kuşağı diyebiliriz.

Bir de yazının başlığına taşıdığım savrulanlardan bahsetmek gerek. Ülkede siyaset aksı ne yazık ki Özal hareketi hariç 70'li yılların

acı tecrübesi üzerine şekillenemedi. Toplumsal rantla başarılı ilişki kurabilen kapalı bir siyaset sınıfı belirleyici oldu. İdealistlerin sokakla ilişki kurabilmesi zordu. 1990'lı ve özellikle 2000'li yıllardan sonra ister istemez sermaye ve toplumsal dengeler yer veya yön değiştirdi. Taşra Anadolu'su entelektüeli olmayan hiyerarşik düşük şiddetli devrimiyle ekonomik ve siyasal anlamda 28 Şubatın çitlerini aşıyordu. Bunun en doğal sonucu olarak dolaylı bir uzlaşmayla, sermaye ve siyaset de el değiştiriyordu. Ancak taşra kültürünü kentte de yaşatan yeni sınıfın kendilerine açılan bu dünyanın nimetlerini anlam dünyalarında nasıl değerlendireceklerine ilişkin bir kodifikasyon mevcut değildi. Yeni güç sahipleri geleneksel yapılarının çok ötesinde cezbedici, göz kamaştırıcı aktörlerle karşılaştılar. Para ve şöhret yönetimi konusunda kasaba alışkanlıklarıyla sınıfta kaldılar. Geleneği evrimleştiremediler. Aileler yıkıldı, siyasi skandallar ve yolsuzluk adeta normalleşti. Muhafaza edilecek estetik ve kültür kalmadı. Bunlara farklı kuşaklardan örnekleriyle medya, magazin ve siyaset dünyasında sıkça şahit olunmakta ve yozlaşma giderek derinleşmekte. Bunlar olurken memleketin, İslamcı veya milliyetçi dünyasının yaşlı akilleri veya ağır ağabeyleri ise temkinli bir eleştiri veya iktidar nimetlerinden istifade yolunu seçti. Onlar da belirli bir yaştan sonra savrulanlar kervanına dahil oldu.

Tutunamayanların sistem dışında veya yok kabul edildiği, savrulanların ise merkezi de savurdukları bir durumda 2024'e gelmiş durumdayız. Bu sarmala ortak çare, 1970'lerden itibaren filmi başa sarıp üzerinde ortak yüzleşmelerden geçmekte...

CUMHURİYET BURJUVAZİSİ VE YENİ MUHAFAZAKÂR ZENGİNLER

7-8 Aralıkta TÜSİAD'ın Ankara'da önceden iştirak ettiğim "Cumhuriyeti ve Demokrasiyi Nasıl Güçlendirebiliriz?" çalıştayının sonuçlarının ele alındığı toplantılarına katılmıştım. Dikkatimi birkaç husus çekmişti. TÜSİAD gerçekten sivil ve bağımsız bir sivil toplum kurumu (STK) olarak Cumhuriyetin yüzüncü yılında bir söz söyleme veya öneride bulunma kararlılığını böyle bir ortamda gösterebiliyordu. İkinci husus olarak da çağrılanlar arasında, iktidar kadar ayrım yapmaksızın, muhalif siyasilerin de olabilmesiydi.

Bu hususlar hakkında daha derin perspektifli MÜSİAD veya "mahalleli" işadamlarıyla TÜSİAD mukayeseli bir yazıyı amaçlıyordum. Ancak bu yazıya fırsat bulamamıştım. Bu hafta T 24'te Cansu Çamlıbel'in TÜSİAD başkanlığını yapmış iş kadını Ümit Boyner ile söyleşisini okuduktan sonra, bu yazıyı yazmanın zamanı olduğuna karar verdim.

"Yazıyı nasıl yazarım?" sorusu kafamdayken katılmam gereken son toplantı için gittiğim İstiklal Caddesindeki kültür ve sanat

merkezleri bana bir başka ilham verdi. Aslında ne zaman Levantenlerin kültür mirası İstiklal Caddesinde bir kültür etkinliğine katılsam, etkinliğin niteliği kadar bu estetik mekânların sponsorlarının âlicenaplığı da hep dikkatimi çekmiştir. Koç, Şahenk, Sabancı ve Eczacıbaşı ailelerinin desteklediği ANAMED, SALT, Meşher, Robinson Crusoe Kitabevi, Minoa Kitabevi, İstanbul Modern Müzesi veya İstanbul Kültür-Sanat Vakfı bunlardan sadece birkaçı. Bunların arasına adeta sıkıştırılmış Taksim Camii Güzelleştirme Derneğinin seçkin nitelikteki kültür merkezi ise adeta mahallelinin "Biz de buradayız" hatırlatmasının mütevazı bir işareti. Tasvir ettiğim manzara bize adeta Boyner'in iddia ettiği TÜSİAD'ın köklerini temsil ettiği, endüstriyel Cumhuriyet burjuvazisi ile yeni inşaat/ticaret ağırlıklı dindar burjuvazinin bakış açılarının farkını sergiliyordu.

Muhafazakâr kalem tutan mahalleliler, Cumhuriyet burjuvazisinin devlet destekli, rekabetçi olmayan, dışarı ile işbirlikçi (komprador) yanını vurgular ve bu çevrelerin 28 Şubat sicillerinin de pek parlak olmadığı hatırlatmasını yapmaktan geri durmazlar. Bugün bu burjuvazinin işyerlerinin nitelikli eleman kadroları ve yöneticilerinde başörtüsü ve mescit gibi dini sembollere olan yarı açık veya gizli katı rezervleri de herkesin malûmu.

Yeni muhafazakâr işadamlarını temsil eden İTO veya MÜSİAD gibi kurumlara baktığınızda en dikkat çeken inşaatçıların yanı başında çoğunlukla Anadolu Kaplanları dediğimiz KOBİ ve OBİ'ler (yani nispeten küçük üretim grupları) yer almakta. Aslında ihracat dinamizmini de temsil eden bu yapının hiçbir zaman Cumhuriyet burjuvazisi gibi entelektüelinin olmaması bir handikap. Bu handikap 28 Şubatta –Durmuş Hocaoğlu'nun tabiriyle– kendilerine bir kaza yaptırdı. Bugün de mahalleli yeni girişimci zenginlerin STK'ları, iktidar ve muhalefetle kuramadığı dengeli ilişkiler yüzünden üyelerine bir AK Parti sonrası tedirginliğini yaşatmakta. Burada kaynak transferi ile kamu kaynaklarından ciddi

para akışlarını yurtdışına taşıdıkları ifade edilenler malûm inşaatçıları konuşmuyoruz bile...

Mahallelinin dikkatini çektiği ve eleştirdiği Cumhuriyet burjuvazisinin bugünkü ve dünkü sorunlarına ekseriyetle katılmamak mümkün değil. Bu eleştirilerin haklılık payı da büyük. Ülkemizde Cumhuriyet kurulurken bir görgü ideolojisi ile kentli tanınmış gayrimüslümlere ve Batıya açık ailelere devlet desteğiyle bir "seküler Cumhuriyet burjuvazisi" yaratılmıştır. Katı, dışlayıcı karakteriyle mümeyyiz bu burjuvazi zaman geçtikçe liberalleşmiş; AB değerleriyle rekabetçi iç ve dış ekonomiyi özgürlükler ve hukukla doğru orantılı olarak savunur hale gelmiştir. Kültür, sanat ve estetik yönünden Batılı standartlara yaklaşan bu burjuvazinin hikâyesini Boyner röportajında güzel özetlemiştir.

Muhafazakâr veya dindar girişimciler ise 28 Şubat sonrası AK Parti iktidarıyla büyümüşlerdir. Cumhuriyetin kendi görgü ideolojisiyle süreç içinde yarattığı burjuvazinin karakteriyle tabii ki AK Parti döneminde yaratılan yeni zengin sınıfın alışkanlıkları farklı olacaktı. Türk Sağının taşra sosyolojisinden ve oradan kopamayan bakışından zenginleşmesiyle ters orantılı "dönüşememe sorunu", TÜSİAD'ın demokrasi, kültür ve hukuk anlayışına MÜSİAD gibi kurumların içselleştirememesinin sebebini teşkil edecekti. Nitekim öyle oldu.

Gerçek bir kent kültürlü aileden yetişebilmek imparatorluk sonrası bir Anadolu toplumu için zordu. Bu ayrıcalık ancak gayrimüslimler, Selanikliler, Abdülhamid'in geliştirdiği orta sınıf, az sayıdaki Anadolu eşrafı, saray ve çevresine aitti. Her yerde olduğu gibi, Cumhuriyetimizde de sanayi devrimi ve sonrasında üretim toplumu için sanayici olmak bir bakıma kentli olabilmeyi zorunlu kılıyordu. Erbakan ve arkadaşları bu anlamda yegâne kentli sağcı gruptu. Bu durumu bugünkü inşaatçılardan oluşmuş devlet taşeronlarıyla mukayese etmek kabili kıyas bile değildir.

Kültür, sanat ve demokrasi anlayışının özetle görgüyü temsil ettiğini kabul edersek, yeni muhafazakâr zenginlerimizin milli bir burjuva niteliğine erişmeleri için daha çok zamana gereksinimleri olduğu görülüyor. TÜSİAD Türkiye'ye yaşadığımız yol ayrımında "Ortadoğu mu, yoksa AB mi?" sorusunu sormakta. Yeni zengin dindar girişimci sınıfın bu soruya vereceği yanıt –izlenebilir bir üçüncü yol dâhil– hâlâ merakla beklenmekte.

TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞI DÖNÜŞEBİLİR Mİ?

1699 Karlofça Antlaşmasından sonra sürekli toprak kayıpları ve yenilgiler sadece Devlet-i Âl-i Osmani'nin yöneticilerini değil, kurucu unsurun çekirdeği Sünni-Türk Müslüman halkı da kaygılandırıyordu. Bazı Osmanlı mütefekkirleri, Bernard Lewis'in dediği gibi, adeta bugünleri anımsatırcasına gerilemenin nedenini gerçek İslamdan uzaklaşmak, gece namazlarını ihmal etmek gibi sebeplere bağlamaktaydı. Ama işin sonunda Osmanlı bürokrasisi konuyu sadece askeri ve bürokratik reformlara bağlamıştı. Ordu düzeninin değişimi, kıyafetlerin dönüşümü ve yüksek borçlarla yeni ateşli silahların alınması süreci başlatılmıştı. Sultan Abdülaziz'in oluşturduğu donanma bir ara dünyada en güçlü beş-altı deniz gücünden birine dönüşmesine rağmen, bu kapasite ekonomik, idari ve siyasal sebeplerle Abdülhamid döneminde sıralamada on altıncı sıraya kadar inmişti.

İşte bu koşullarda Batı tipi bürokratik reformun ve zihniyetin temsilcisi olan İttihat ve Terakki yönetimi en azından İmparatorluğu şanı kaybedilmiş Müslüman topraklarında tekrar genişletebilmek amacıyla, donanmaya borç harç da olsa dahil edebilmek

için 1911-13 arası ve 1915'te teslim edilmek üzere Britanya'dan Reşadiye, Sultan Osman ve Fatih Sultan Mehmed adını verdikleri zamanının buharlı teknolojisini haiz yeni gemileri sipariş etmişti. Gemiler, çoğunluğu Donanma Cemiyeti üzerinden toplanan paralarla finanse edilmişti. Donanma Cemiyeti 1919 yılına kadar halktan bağış, kurban derisi, fitre ve zekât olarak 600 milyon lirayı geçen miktarda para toplamıştı. Cemiyetin ilk gelir kaynaklarından birini de Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra el konulan şahsi mücevherlerinin satışından gelen 1.710.229 altın lira oluşturmuştu. Ancak ne yazık ki bugünkü F 35 sorununa nazire yaparcasına ilgili gemileri İngiltere, bırakın teslim etmeyi, aldığı parayı dahi Lozan'da bile geri ödemeyecekti. Halkın, mahallelinin sadece emekleri değil, hayalleri çalınmıştı.

Geçenlerde ulusalcı olarak bilinen Cumhur ittifakı yanlısı popüler bir yazar sosyal medya paylaşımında "Kim ne derse desin, ülkemiz son imparatorluk 200 yılı dahil hiçbir zaman bölgesinde bugünkü bu kadar etkin ve bahsedilir hale gelememişti" diyordu. Ben de bu paylaşımı mahalleli, değerli, kıt kanaat helalinden geçinmeye çalışan bir dostumla paylaştığımda derinden bir "Elhamdülillah" çektiğinin hissiyatını ve cevabını SMS ile almıştım.

Aslında ulusalcı derin olarak addedilen yazar haksız da değildi. Soğuk Savaş dönemi dış siyasetimiz ve bürokrasimiz *Malkoçoğlu* ve *Kurtlar Vadisi* benzeri film ve diziler dışında mahalleye heyecan vermiyordu. Her ne kadar Cumhuriyet yönetimi, Hatay'ı ilhak etmiş, II. Dünya Savaşının kuyusundan ülkeyi korumuş ve Kıbrıs harekâtını yapmışsa da statükodan yana olagelmişti. Mevcut yönetimin ise Libya kıta sahanlığı, Karabağ, Kuzey Suriye ve Irak, Ukrayna'daki tahıl koridoru gibi hususlarda dost halklara güven, düşmanlarımıza korku salan aktif bir dış siyaseti vardı. Ve bu yönetimin mahalleye sunduğu SSM yatırımlarıyla da ilgili çevreleri onore eden vazgeçilmez bir yönü vardı.

İlginçtir, muhafazakâr mahalle için bu onuru, hiçbir şekilde ülkenin son birkaç yılda yıllık 10.000 doların altına düşen gelir seviyesi, ekonomi olarak G 20 liginden düşmesi, adalet endeksinde Orta Afrika ülkelerine yakın durması ve benzer birçok konudaki düşündürücü durumu gölgeleyemezdi, gölgeleyemedi de... Uygur meselesi, Mısır ve İsrail konusundaki geri dönüşler ise başarısızlığa uğrayan siyasi ısrarlar değil, sadece mahalleliye göre büyük planının sadece taktik dönüşleriydi.

"Türk Muhafazakârlığı Dönüşür mü?" başlığından sonraki bu uzun girişle birlikte muhtemelen resmin bütünü içindeki anlamını görmek isteyebileceğinizi tahmin ediyorum. Bu iki örnek, Türk muhafazakârlığının anlaşılmasında iki temel öge olan mahalle ve bürokrasinin kendilerini bugüne ve düne dair konumlandırma şeklini göz önüne sermek içindi. Bireysel izlenimim yukarıdaki örnekler, kendini derin devlet diye tanımlayan bir kısım bürokrasi emeklilerinin ve köylülükten zihniyet olarak sıyrılıp dönüşememiş mahallenin son 200 yılına doğru ve yanlış yaptıklarına ilişkin sade bir bakıştı.

Geçenlerde Prof. Ersin Kalaycıoğlu Hocayla ağırlıklı olarak Türk muhafazakârlığını tartıştığımız bir YouTube programı yaptık.[1] Türk muhafazakârlığının dönüşebilirliğini tartışabilmek için öncelikle Batıda adalet ve refahın dinamosu olan Batı muhafazakârlığından farkını koymamız gerekiyordu. Örnek olarak Türk muhafazakârlığının İngiliz muhafazakârlığından ayrıldığı en önemli hususun dönüşemeyen köylülük refleksi olduğunu değerlendirdik. İngiliz muhafazakârlığının temelinde ise toprak (köy temelli) aristokrasisinin değerlerinin korunması olduğunu konuştuk. Ersin Hocaya göre, özellikle Britanya'da bu değerlerin oluşturduğu gelenek, ademimerkezi bir yapıyı ayakta tutmakta.

1. Bkz. https://www.youtube.com/watch?v=vZqKWml_9e8&t=631s

Bizde ise gelenekler ne olursa olsun, merkezi yapıyı ayakta tutmaya yönelik. II. Mahmud merkezdeki iktidarını ayakta tutabilmek için toprak kaybına (Mora yarımadası) razı olmuştu. Bizde ayrıca, iktidar, paylaşılabilen veya üzerinde uzlaşılabilen bir şey olamadı. Belki de bugün kendilerine "derin bürokrasi" havası veren mafyayı da ön plana çıkaran grupların adalet, refah, yolsuzluklar veya özgürlüklerden "beka" uğruna verdikleri sözde tavizler böyle okunabilir.

Prof. Kalaycıoğlu bizim mahallenin şu an değerlendirdiğimiz öteki ilişkileri ve vicdani tavır tartışmalarında, konuyu 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan Celali İsyanlarına kadar götürmekte. Hoca bu isyanların bastırılma yönteminin Anadolu'da adalet duygusunun incinmesiyle büyük yoksulluk ve gayriahlaki bir bireyselliğe dönüştüğü görüşünde. Bunun bir başka bir sonucu da Anadolu köylülüğünün kural izlememe konusunda Avrupa köylülüğüne olan zıtlığı. Bunun neticede köylülüğü dönüşememiş bir Türk muhafazakârlığının gerçek bir kentli görgü kültürüyle hiçbir zaman dost olamayacağının tespitini de Ersin Hoca yapmakta.

Öte yandan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, *Serbestiyet*'e verdiği söyleşide,[2] Türk muhafazakârlığının bugününe güncel eleştiriler getirmekte ve acilen dönüşümünün gerektiğinden bahsetmekte. Davutoğlu eleştirilerinde artık geleneksel muhafazakârlığın (Türk Sağının) ülkeyi taşıyamayacağından bahsetmekte. Buna "güç muhafazakârlığı" da diyen Davutoğlu bugünkü muhafazakârlığın evrensel değerleri kapsayıcı bir niteliğe bürünme mecburiyetini hatırlatmakta. Davutoğlu mevcut anlayışın otorite, özgür irade ve devlet kavramlarının sorgulanması gerektiğinden söz etmekte.

2. Bkz. https://serbestiyet.com/serbestiyet-in-english/ozel-roportaj-ahmet-davutoglu-geleneksel-muhafazakarlik-donemi-artik-kapanmistir-142013/

Ayrıca Sağın içindeki örgütlenmiş riyakâr ahlakçılığa dikkat çekmekte. Davutoğlu mahallenin önünde iki yol kaldığını; ya dışlayıcı kimlik kurgusuna dayalı muhafazakârlık veya ötekini de kapsayan evrensel değerleri de mezcetmiş bir muhafazakârlık tesis etmek olduğunu belirtmekte. Bu ikinci yolu Davutoğlu "çoğulcu muhafazakârlık" olarak adlandırmakta.

Yazıda ifade ettiğimiz tarihsel örnekler ve iki siyaset bilimi profesörünün analizleri doğrultusunda baktığımızda Türk muhafazakârlığının özündeki sorun, dönüşemeyen devlet aklında ve mahallelinin kaygısında yatmakta. Özellikle Davutoğlu'nun çabalarını burada önemsemekteyim. Ancak muhafazakârlığın tarihsel yüzleşmesini yaparken, özellikle o kitleye hitap eden bir siyasetçinin Abdülhamid'in ve Menderes'in sevaplarının yanı sıra hatalarının da çok olduğunu anlatması, en az Erdoğan'ın hatalarını mahalleliye anlatabilmesi kadar zor gözükmekte.

Muhafazakâr dönüşüm öncelikle tarihi hakikatlerden kaçmadan tarihi doğru okumak ve konuşlandırmaktan geçmekte. Bunun metodu da önyargısız yeni bir paradigma inşasından geçmekte. Bu konuya kafa yoran, fikrî altyapısı olan siyasetçi ve aydınların işleri çok zor; sorumlulukları büyük. Belki de bu şekilde devlet aklı ve mahalle, evhamlarını izale edebilip kapsayıcı anlamda dönüşmekten korkmayacaktır.

KÖYLÜLÜĞÜMÜZ NİÇİN DÖNÜŞEMİYOR?

Çocukluk ve gençlik yıllarımın yazlarında tatilimiz dayımın yanında Bandırma'da geçerdi. Bölgede beni en çok etkileyen Kapıdağ'daki Kızlar Manastırı, Perama-Karşıyaka ve Kocaburgaz gibi köyleri dolaşmak olurdu. Köylerdeki Rumlardan kalan bağ, bahçe, kilise kalıntıları ve taş sokaklar gerçekten etkileyiciydi. Yıllar geçtikçe bölge balıkçılıktan zenginleşmeye başladı. Kızlar Manastırının taşları eksilmeye, bahçesi hazine avcılarının köstebek yuvasına dönüştü. Zenginleşen köylerin görünümleri Manav, Kavala bölgesinden gelen Türkmen ve Pomakların kültürünün niteliklerine göre şekillendi.

Zenginleşen gırgır motor sahipleri adeta birbirleriyle rekabet edercesine Rumlardan kalan alanlara niteliksiz, yüksek, dar beton bloklar yerleştirdi. Yeşil köyler çevre kirliliğiyle beton köy görünümü aldı. Bu kadar güzel yarımadada artık hayrat çeşmelerinin etrafında bile bira kutularının oluşturduğu açık çöp deryaları ile karşılaşabiliyorsunuz. Seyir halindeki arabalardan her an yola plastik su veya bira şişelerinin atılması da yüksek bir olasılık. İşin başka bir trajikomik yanı, yıllardır çevre kirliliği ve trolle yok

edilen balıkçıların ekmek havuzu Bandırma Körfezinden balık çıkmamasının gırgır sahipleri ve bölge ahalisi tarafından şikâyet edilmesi.

Birkaç yıl önce eşimin dedelerinin Kavala kırsalındaki köyü Söğütçük-Lumnia'yı merak etmiş, Selanik gezisine orayı da dahil edelim demiştik. Karşıyaka'nın yaşlıları, "Oralar dağın başı ancak hayvan otlatılırdı, böyle deniz kenarı değil, ona göre gidin" demişlerdi. Gece Kavala'da kalıp bize rehberlik eden Katerina Hanımı da yanımıza alarak Söğütçük için rampalara tırmanmaya başladık.

Köy gözüktüğünde yaşadığım şaşkınlık hâlâ aklımda. Adeta mamur estetik binaları ve yeşiliyle bir İsviçre köyüne benziyordu. Vardığımızda etrafta bir tek yaşlılar vardı. Gençler çoğunlukla yurtdışındaymış. Yaşlılar Kapadokya muhacirleriymiş. Türkçe konuştular, çok yakınlık gösterdiler, ikram ettiler, hüzünlendiler. Orada Taverna dedikleri güzel bir et lokantasında yemek yedik. Bizimkilerin artık mezar taşı kalmamış, yeşiller içinde kabristanına gidip büyüklere Fatiha okuyup tekrar yola koyulduk.

Uzun yıllardır Türk Sağı ve siyasetinin özünde dönüşemeyen Anadolu köylülüğü olduğunu söylemekte ve yazmaktayım. Sadece Türk Sağında mı? Tabii ki hayır. Cumhuriyet devrimleri bu köylülüğü dönüştürme gerekliliğinin farkındaydı. Ne yazık ki devrimler metodolojiden ziyade ideoloji olarak uygulandı. Mahalle de o ideolojiyi benimseyemedi, geri tepti ve metodolojiden kimse nasiplenemedi.

Devrimlerin kazandırdığı görgü, en az metodoloji kadar değerliydi. Cumhuriyet yönetimi köylülüğü üretim toplumuna adapte edebilmek için halkevleri, kooperatifler, ziraat mektepleri ve köy enstitüleri gibi kurumlar kurdu; bunların pek çoğu yaşatılmadı. Başka bir yazının konusu olmakla beraber görgü devriminde Türk Silahlı Kuvvetlerine (TSK) özel bahis açmak gerekir. Askeri liseler, yüksekokullar ve eski mecburi askerlik hizmeti bel-

ki de devam zorunluluğu olmayan fakültelerden çok daha fonksiyonel biçimde Anadolu evlatlarının görgü devriminden nasiplenmelerine ve kent hayatına kapı açmalarına vesile olmuştur.

Bu yazıyı yazmaktaki amacım, İngiltere'nin 15. yüzyıldan bu yana başını çektiği Avrupa'nın köy temelli aristokratik dönüşümünün, dönüşemeyen, yoksullaşan Anadolu köylülüğü ile mukayesesine ilişkindi. Bu mukayesenin ucu yetkileri sınırlandırılmış, meslekleri olan, kurallı, demokratik toplumdan irrasyonel, mesleksiz, grup kimliği öncelikli popülist sandık demokrasisine kadar gitmekte.

İngiliz köylülüğünün büyük kısmının kapitalist üretime, geri kalanının da büyük toprak aristokrasisine dönüşmesinin ardında mülkiyet hukukuna ilişkin düzenlemelerin etkisi büyüktür. Bunda toprak mirasının sadece büyük oğulda olması ve çitleme uygulamalarının rolü mevcut. İşgücü ve girişimcilik açısından köylü nüfusun bu alana kayması Sanayi Devriminin altyapısını da hazırladı. Köylülüğün ücretli tarım işçiliğine dönüşmesi ara aşamaydı. Köy alanları toprak sahipleri, kapitalist kiracılar ve ücretli emekçiler arasında bölünüyordu. Tarım da artık Anadolu'daki gibi geçim değil, üretim tarımıydı. Sanki Tarımsal Devrim, Protestan reformuna adeta denk geliyordu. Anglo-Sakson dünyada "cadı avcılığı" sorunu da aslında Prof. Alan Macfarlane'nin dediği gibi, bu büyük köy dönüşümünün bir direnç enstrümanıydı.

Bu gelişmelerin ardından 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da, Anadolu köylüsü benzeri köylü pek kalmamıştı. Anadolu köylülüğünde Osmanlı döneminde etkinleştirilen kalıcı bir mülkün olmaması sorunu mevcuttu. Anadolu köylülüğü akraba ve Kürtlerde de kabile bazlı dayanışmacı bir köylülüktü. Aile kendine yetecek kadar üretimi şekillendiriyordu. Mülkiyetin hiçbir zaman bireyselleşememesi problemi ayırt ediciydi. Üretim ve mülkiyet hukuku açısından da Anadolu köylülüğü hiçbir zaman

İngiliz tarım zenginliğine ulaşamayacaktı. İngiliz köylülüğünde dayanışmacı akrabalık bağlarının parçalanmasının girişimci bireyselleşmenin de önünü açtığı akılda tutulduğunda çatallanan yollar daha net anlaşılabilir.

Ülkemizde köylülük, kasabalılık veya mega-kent/kasabalar artık sadece bir üretimsizlik ilişkisini değil, bir davranış kalıbını ve vizyonsuzluğu da ifade etmekte. Sadece merkezden kamu kaynaklarıyla dolaylı veya dolaysız belirlenen zenginlik gerçeği, mesleksiz girişimci lümpenlere siyasete girme dışında bir tercih bırakmamakta. Bu durum ise ülkenin ihtiyacı olan reform ve ilkelerin savunuculuğunu yapan siyasi hareketlerin öne çıkmalarını zorlaştırmakta. Köylülüğü dönüştürme gereksinimi sınıfsal bir nitelik taşımamakta. Köylülüğün dönüşümü bir dünya vizyonunu içeren evrensel bir zihniyeti kazanmak anlamına gelmekte.

TAŞRA HEP TAŞRA MI?

Türk Sağından ağır bir ağabeyle yıllar önce İstanbul'a yönelik taşra göçünü ve şehrin gecekondulaşmasını değerlendirirken, "Aman evlat bu iyi bir şey! Siyaset-devlet teşviki böyle, şehir şiştikçe megalo ideası olan Helenlerin ütopyaları tamamen yok olmakta..." ifadesini kullanmıştı. Doğrusu, böyle bir güvenlik anlayışını biraz garipsemiştim. Zira taşra Anadolu'sundan düzensiz göçler kadim imparatorluğun tarihsel merkezini kasabalılaştırmakla kalmıyor, ortak kent kimliğini de yok ediyordu.

Bugün baktığınızda popülist, dışlayıcı ve mesleksiz siyasetin coğrafyası bu "taşra" olarak gözükmekte. Sağ siyasetçiler bu alanda söylevlerine, tarihsel ve ülke gerçeklerinden ziyade, buradaki saha gerçeğine göre ayar vermek durumunda. Anadolu hep taşra mıydı? Tabii ki değildi. Milattan önce ve sonrasına baktığınızda Anadolu inançlar, uygarlıklar ve ticaret merkezi olma özelliği göstermişti.

Bugün bile son yüz elli yıllık arşivlere baktığınızda Merzifon, Erzurum ve Diyarbakır dahil, irili ufaklı yerleşim merkezlerinde kültürel çeşitlilik, iddialı okullar ve ticari aktiviteleri

görebilmek mümkündür. Şehirlerin kimlik mimarileri, yerli-yabancı okulları, zanaat mekânları ve farklı dinlerin ibadet yerleri size bunları yansıtır. Vilayetlerin iletişimde olduğu Tebriz, Musul, Halep ve Bakü gibi merkezlerin Anadolu'yla etkileşimleri de birbirlerinin kültürel ve ticari hayatlarını besliyordu. Anadolu'da sadece Ermeni, Süryani ve Rum değil, Türk ve Kürt burjuvaları da kültür, estetik ve uluslararası ticaret hayatında yer alıp zaman zaman ön plana çıkıyordu.

İmparatorluğun en uzun yüzyılının sonlarına doğru Anadolu'da gayrimüslimlere karşı ABD, Rusya ve İngiltere gibi güçlerin siyasi ve kültürel ilgisi artmıştı. Erzurum, Merzifon ve Van'da bile Amerikan ve İngiliz misyonları konuşlanmıştı. Bu aşırı baskı kültürel ve ticari hayatı zenginleştirmekle beraber idari yapısı zayıflamış olan Osmanlı güvenlik bürokrasisini haklı olarak rahatsız etmekteydi.

İmparatorluk sona doğru koşar adım giderken yönetim artık farklılıklara ortak bir aidiyet paradigması üretemiyordu. Hamidiye ve hapishane taburları işin en kolayıydı. Anadolu yeni bir kimliğin inşasında en güvenli coğrafyaydı. 1914'lerden 20'lerin ortalarına kadar sürecek sonuçlarını kuşaklardır yaşadığımız tehcir ve mübadele, savaş ve ulus-devletin kuruluş sürecinin kemoterapisi olmuştu.

Bu kemoterapide kaybedilen, sadece 1,5 milyona yakın gayri-müslim Osmanlı vatandaşı değildi; kaybedilen Anadolu insanının sanatı, estetiği, ticaret kapasitesi ve ötekine karşı hoşgörüsüydü. Musul, Tebriz, Halep ve Bakü gibi merkezlerle de çizilen katı ulus-devlet düzeninin sınırlarının akışı kesmesi de bu işin cabası idi. Bugünkü mesleksiz, komplocu, dışlayıcı taşra milliyetçiliğinin gücünün arka planında o günlerin izleri yatmaktadır.

İttihat ve Terakki'nin ideoloğu Ziya Gökalp de bu durumun farkındaydı. Öyle ki Gökalp 26 Eylül 1918'deki *Yeni Mecmua* maka-

lesinde bir devletin tüm etnik unsurlarının milli kültürlerini geliştirme gereğine işaret ederek toplumsal sözleşmeyle bunun ortak bir aidiyete zarar veremeyeceğini de vurguluyordu. Gökalp ortak harç olarak tanımladığı bu sivil dinin çatısını da Osmanlılık (veya bazen de Türklük) olarak görüyordu.

Parayı ve siyaseti kullanan, görgü sorunlu yeni sınıfların tarihsel gerçekliğini bu tartışmalarda aramak gerek. Yeni uzlaşıcı bir siyaset anlayışını ne yazık ki taşranın tarikatları, cemaatleri ve entelektüel önderliğe ihtiyaç duymayan Anadolu kaplanları, bu tarihsel mirasla yüzleşemeden anlayamayacaklardır.

Bu ısrar sürdükçe, taşra kentin ve siyasetin merkezinde de olsa, niteliksiz zenginleri ve siyasetçileriyle hep taşra kalacaktır.

MUHAFAZAKÂR MAHALLENİN DEVRİMCİLERİ

Geçenlerde sosyal medyada Türk Sağında fikir adamı yetiştirilmesi üzerine yaptığım paylaşım bayağı ilgi çekti. Paylaşımım "Türk Sağında en büyük yanılgılardan biri de fikir adamı yerine teşkilat adamı yetiştirilmesidir, sonradan da bu teşkilat adamlarına fikir adamı muamelesi yapılmasıdır" diye ifadelendirdiğim bir tezim üzerineydi.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın son günlerde değişik gençlik platformlarında vurguladığı "muhafazakâr devrimcilik" konsepti hâlâ gündemdeki yerini korumakta. Erdoğan bu konudaki sorular üzerine merhum Nuri Pakdil'in yaşamını ve fikirlerini örnek göstermekte.

Nuri Pakdil, yakın zamanlı bir TRT dizisiyle popüler hale gelen Kahramanmaraşlı "Yedi Güzel Adam" şairlerinden biriydi. Hukuk Fakültesini bitirmiş ve devlet bursuyla üç ay Fransa'da kalmıştı. Bir süre Devlet Planlama Teşkilatında çalışmıştı. Muhtemelen Fransa'daki gözlemlerine binaen *Batı Notları* kitabında Müslüman bir devrimcilikten bahsediyordu.

İslam dünyasının Batı modernitesine koşulsuz karşı olmasına, Türkiye'nin ve biatın önemine vurgu yapıyordu. Pakdil, İran Devrimine karşı başlarda heyecan duymuştu. Batılılaşmaya karşı öfkeli ve kararlı anti-Kemalist tavrını her alanda ve her şekilde ifade ediyordu. Belki de bu duruşunu devrimci ruhun bir parçası olarak benimsiyordu. Kemalizme nazire yaparcasına Peygamberizi ulu önder, namazı da beş vakit eylem görüyordu.

Soğuk Savaş döneminin devrim düşüncesi, Filistin ve Mısır'daki İhvan ve benzeri hareketleri olduğu kadar, ülkemizde Nuri Pakdil ve kuşağını da etkilemişti. Bu kuşak duyguların, sloganların ve eylemlerin kuşağıydı. Sembol hikâye bir bakıma önceden Fevzi Çakmak'ın cenaze töreninde başlamıştı. Çakmak'ın temsil ettiği zihniyete ve cenazesine yönetimin gösterdiği saygısızlığa törende muhafazakâr gençler tarafından belki de 1950'de ilk muhafazakâr devrimci tepki veriliyordu.

Söz konusu kuşağın dış dünyaya entelektüel ilgileri ve yabancı dil seviyeleri pek yeterli değildi. Bakıldığında, yeni tercüme edilmekte olan veya edilmeyen çağdaş felsefi metinler ve kitapları ne kadar okudukları tartışmalıydı. Duygu yüklüydü ve öfkeliydiler. Şiirler üzerinden tepkilerini ifade ediyorlardı. Felsefi doktriner bir derinlikleri pek olamadı.

Muhafazakâr devrim kavramı ilk kez 1927'de Avusturyalı Hugo von Hofmannsthan tarafından Almanya'da kullanıldı. 1918'den 1932'ye kadar olgunlaşan bu cereyan anti-modern, Karşı-Aydınlanmacı ve gelenekçi bir ideolojiydi. Oswald Spengler, Carl Schmitt ve Thomas Mann gibi tanınmış düşünürlerden de katkı alıyordu. Bir bakıma bu muhafazakâr devrim konsepti, tepkisel Alman romantizminin, klasik muhafazakârlıktan uzaklaşarak Alman faşizmine giden yolculuğun adıydı.[1]

1. Hasan Aksakal, *Politik Romantizm ve Modernite Eleştirileri*, 2. baskı, Alfa Yayınları, 2015;

Burada Nurettin Topçu'nun gündemdeki Türk muhafazakâr devrimci kimliğine arka planda yaptığı önemli katkıyı hatırlamamız gerekir. Prof. Dr. Ahmet İnsel'in *Birikim*'deki yazısında, Topçu'nun Fransa'da Bergsoncu muhafazakâr felsefe çevresinde edindiği birikimin bir uzantısı olarak oluşturduğu Türk-Müslüman içeriğin aynı zamanda 1920'lerde Almanya'da etkili olan muhafazakâr devrimci akımla bağlantısını ortaya koymakta.[2] Topçu'nun hayatı boyunca çalışma odasına astığı fotoğraflardan birisi olan Hitler resmi de bu durumu teyit eder nitelikte.

Pakdil dahil, muhafazakâr devrimcilerimizin kuşağının bir kısmı Adalet ve Kalkınma Partisi dönemine yetişebildi. Yazıya ilişkin görüştüğüm Atasoy Müftüoğlu da bu kuşağın devrimcilik iddiasının, statükonun din anlayışının belirlediği konformist alana hiç dokunmamalarıyla bir çelişki oluşturduğunu ifade etmekte. Bu kuşağın genelinin yolu Milli Türk Talebe Birliğine düşmüştü. Bir kısmı İlim Yayma Cemiyeti veya Petrol Vakfı gibi hayır kurumlarından burs alarak öğrenciliklerini devam ettirmişti. Devlet Planlama Teşkilatı ise kariyerlerinin siyasetten bir önceki durağı olmuştu. Bu insanlar, aralarından Cumhuriyetimizin bakanlarını, Meclis başkanlarını ve cumhurbaşkanlarını da çıkardı. Hayallerindeki kaht-ı rical sorununu çözdüler. Kadrolarıyla devletteydiler. Ayasofya'nın açılışını gördüler. Belki de AK Parti iktidarında bütün bu gerçekleşenler, onların gençlik sloganları ve devrim anlayışlarının hayat bulması için yeterliydi. Ancak ne yazık ki öfke ve sloganlarla, felsefi derinlikten yoksun çıktıkları bu yolculukta evrensel etik ve vicdanın karşılığı olan bu dönemin tartışmaları onlar için

---

üçüncü bölüm. Hasan Aksakal, *Huzursuz Modernite: Avrupa Entelektüel Tarihi Üzerine Makaleler*, Beyoğlu Kitabevi, 2022.

2. Ahmet İnsel, "Erdoğanizm Muhafazakâr Devrimci Midir?", *Birikim*, 23 Ekim 2022, https://birikimdergisi.com/haftalik/11156/erdoganizm-muhafazakar-devrimci-midir

anlam bulamadı. Bir bakıma muhafazakâr devrimcilik iddiası taşıyan bu son kuşağın muhaliflikleri ve devrimcilikleri mevcut iktidar ile son buluyordu.

Bu muhafazakâr devrimci diye tanımlanan kuşağı, *Türk Sağı; Mahalle, Kriz ve Kritik* kitabımda, "Türk Sağının Ağır Ağabeyleri Sorunu" başlıklı makalemde anlatmaya çalışmıştım. Bu kuşak yukarıda ifade ettiğimiz romantizminden faşizme giden Avrupa muhafazakâr devrimciliğinden (başta Nurettin Topçu üzerinden olmak üzere) derinden etkilenmişti. Yahudi karşıtlığı ve komplocu bakış bu etkilerden bazılarıydı.

Mahalle bu muhafazakâr devrimci kuşağın mevcut iktidarla bir toplumsal muhafazakâr devrim yapmakta olduğunu zannetti. Kültürel iktidarı ise hiçbir zaman sağlayamadıklarını da idrak etti. Çelişkinin de esası buydu. Adam yetiştirmenin teşkilat kurmak, iktidarın ise devlet kadrolarına yerleşmek ve sermayeyi ele geçirmek olduğu zannedildi. Fikir ve düşünce insanlarıyla teşkilatçı insanların aynı olduğu düşünüldü. Muhafazakâr filozofların yokluğunda eleştirel düşüncenin önemi anlaşılamadı.

Muhafazakâr devrimciler hayal ettikleri devleti ele geçirebildiler, ancak çalışmadıkları yerden gelen maşeri vicdan sorusu bakımından sınıfta kaldılar. Belki de entelektüeli ol(a)mayan düşük şiddetli Anadolu devriminin devrimcilerinden de daha fazlasını beklememiz gerekiyordu.

BEYAZ MÜSLÜMAN YENİ KUŞAK NE İŞ YAPAR?

Uzun süredir ahlaki ve vicdani tutarlılıktan yoksun bir milliyetçilik ve dindarlık anlayışıyla yetiştirilen mahallelinin yeni kuşağı hakkında oldukça karamsarım. Son yılların getirdiği bekacı popülist yaklaşımın yarattığı manevi yıkım karşısında, mahalleden biz orta yaş ve üstü kuşaktaki vicdan ehli için yorgunluk, bıkkınlık, içe kapanma ve risk almama; ahmaklar ve çıkarlarını önceleyenler içinse sistemden dolaylı/doğrudan nemalanma tercihleri öne çıkmakta. Bizim 1970'ler veya 80'lerdeki milliyetçilik veya İslam anlayışımız her ne kadar entelektüel bir derinlikten nasipsiz ise de ciddi bir kültürel samimiyet ve vatanseverlik iştiyakını içermekteydi. Şimdiki boş bekacı popülist milliyetçilik veya İslamcılık anlayışı ise maşerî vicdandan direkt dışlanmışlık, ülkeden nitelikli insan göçü ve bölücülüğün adresi olarak hedef gösterilme şeklinde karşımızda durmakta.

Mahallelinin orta sınıf ve altındaki gençlerinin nitelikli eğitim kurumlarına özel imkânlarla gittiklerini söylemek oldukça zor. Mahalleli iş insanları da nitelik arz eden ciddi şirketlerine zaten kendi açtıkları üniversitelerden mezun gençleri tercih

etmemekte. Bu tip vasat eğitim kurumlarından mezun mahalleli gençler, kamu, ilgili üniversiteler ve belediyeler gibi kurumlar için nitelik değil, sadece siyasi nicelik ifade etmeleri ve sadakatleri nedeniyle tercih konusu olabilmekte. Anlayacağınız tek taraflı bir bağımlılık ilişkisi burada gençler için söz konusu.

Son yirmi yılda İslamcılık veya Türk-İslam sentezciliğiyle muhatap olan bu gençliğin bizim kuşaktan önemli bir farkı var. Bizim kuşak için ütopya, ila-yı kelimetullah için devleti ele geçirmek veyahut iktidara gelebilmekti. Haçlı Seferlerine katılıp hiç dönemeyen şövalyenin sevgilisine duyduğu bir aşk gibiydi bizim kuşağın dava aşkı. Şimdi ise Gülenist yapı, vakıflar, cemaatler veya tarikatlar üzerinden yetişen dindar gençler iktidarla iç içe doğdu. Bu gençler için, bizim gibi "gerçek İslam bu değil" kaçış alanları da olmadı. Belki popülist dizi ve mevcut siyasi ittifak söylemlerinde sıkça ezberletilen iç-dış hainler ve kahramanlar arketiplerinde olmuştur... Bu gençler İslam veya din ile ister istemez söz konusu örgüt, parti, tarikatlar veya kişi kültü üzerinden özdeşim kurabildi. Doğal olarak mahallenin bu gençlerini sınıfsal ve alt kimlikler üzerinden bugünün koşulları itibariyle tanımlamak yazımızı daha anlaşılabilir kılacaktır. Bir bakıma üst sınıf görgülü bir kuşaktan gelen, belki de yurtdışında eğitim almış bir gencin kimliğine kapanması ile taşradan bağımlılık ilişkisiyle gelip nitelikli eğitim alamayan gençlerin cemaat veya parti kimliklerine kapanmaları arasında ciddi nüanslar oluşmaktadır.

Adalet duygusu ve evrensel vicdan penceresiyle sorgulama yeteneği olan bir genç bu yeteneği cesaretle kullanırsa zaten örgüt, cemaat veya parti kimliğine bağlı kalamazdı. İşin tuhafı, "Bir kimlik haline gelmiş olan din bu ise benim dinim artık yok" diyecekti bazı gençler. Aslında kimlik anlayışlı bir dinin sorgulama mekanizmasından kaçış alanı da mevcut değildir. Bu da ayrı bir yazının konusu...

Kimlik alanında konforunu yakalamış yeni model mahalleli genç kuşakta, kim ne derse desin, dinin özünden uzaklaşma, Ali Şeriati'nin ifadesiyle "dine karşı din" durumu gözükmekte. Ben buna "post-truth sekülarizasyon" diyorum. Yani gerçek-ötesi sekülerleşme durumu. Biraz daha açarsak; bu durum, artık hakikatin kendisinin hiçbir anlam ifade etmediği bu çağda, her birey veya kapalı grubun, kendi gerçekliğini üretirken öteki ile veya evrensel ile alışverişi-iletişimi tamamen kapatarak, benzerlerinin ürettiği kimlikle kendini kendince güvenceye alma halidir.

Geçenlerde, mahalleli siyasi ve ekonomik güç sahibi bir dostumun avukat oğlu ile Ülkü Ocaklı gençlerin kendilerine sert eleştiriler yöneten aydınları darp etme ve camilerin minberine artık Türk bayrağı asılması konularını tartışıyorduk. Kendisi Ocaklıların hukuk dışına çıkarak darp etmelerinin makul bir cezalandırma olduğunu ve Ortodoks dünyasındaki evrensele kapalı milli kilise modeli gibi, milli cami modelinin olması gerektiğini bana savundu. Bir başka örnek vereyim. Benim de ahlakını, insanlığını hep takdir ettiğim, yurtdışında da akademik kariyeri olan (mütevazı yaşayan tanınmış bir Milli Görüşçü AK Partilinin de yeğeni) mütesettir ve mütedeyyin bir genç hanım, yolsuzluk ve haksızlığın insanlığın öbür yüzü olduğunu, bu durumun tüm büyük gruplarda görülebileceğini, fazla da eleştiri konusu yapılmaması gerektiğini söyledi. Bu anlayışın dönüşümü bakımından iki güncel çarpıcı ders oldu benim için.

Çerçeve genişletilebilir. Seküler lüks deniz kıyısı tatil yerlerinde artık mütesettir genç kadınları, kocaları ve çocuklarıyla sıkça görebilirsiniz. Bunlardan görgü durumu sorunlu olanların doğa ve insan çevresiyle uyuma pek dikkat etmediklerini gözlemleyebilirsiniz. Ancak görgü seviyesi ortalamanın da üstünde ve çevreyle uyumlu mütedeyyin çiftleri de buralarda üstsüz gruplarla birlikte güneşlenirken görmeye alışmaktayız. Bu da

anlayış dönüşümünün farklı yüzlerine dair örnek olarak değerlendirilebilir.

Yukarıdaki birkaç gözlemim ile yeni nesil bazı önyargılılarca kindarlar ama makul tanımca dindarlar hakkında örnekler vermeye çalıştım. Her bir örnek ekonomik ve siyasi gücün arkasında yetişmiş, pozisyon ve geçim sıkıntısı yaşamayacak mahallelinin bir üst sınıfını temsil etmekte. Yazının başlığı olan "yeni kuşak Beyaz Müslümanlar" ile tanımladığımız söz konusu kuşak bu kuşak. Ortak özelliklerinde, ekonomik ve siyasi güç sıkıntısı çekmeyecek olmaları, eğitimli olmaları, gerçek ötesi kendi ürettikleri çıkar ve güven alanı gerçekliği ile seküler bir dinî kimlik tanımlamaları, beyaz yakalı ve görgülü olanlarının ise vicdani konularda genellemeyle paçayı kurtaracakları varsayımında olmaları gibi başlıklar bu kuşakta ön plana çıkmakta.

Yeni kuşak Beyaz Müslümanlarda eskilerin tabiriyle "dava şuuru" gözükmemekte. Kimlik din olmuş, din de bir güvence olarak uygun bir alana park edilmiş. Park ücreti de belki de ödenen zekâtlar ve verilen burslar...

II. BÖLÜM

TARİKATLAR, CEMAATLER VE İSLAM

SİYASAL BİR ZİHNİYETİN İNŞASINDA TARİKATLAR

Murat Aksoy haftada bir "Hocam, yazınızı bekliyoruz" dese de bugünlerde yazı yazmak oldukça zorlaştı. Yapısal veya tarihsel bir eleştiri yaptığınızda yankı odalarının müdavimlerince "şu"cu ya da anti-"bu"cu olarak yaftalanmanız mümkün. Son dönem travmalarına, herkesin bildiği ama kimsenin rumuzlu olarak dahi konuşamadığı toplumsal yaralara dokunmanız vicdani olarak zorunlu olsa da bunun siyasal riski herkesi ürkütmekte. Hele benim gibi, siyasi bir partinin genel başkanı ve değerli bir dosta danışmanlık yapıyorsanız.

Bu işler bana Ekopolitik döneminde 2000'lerin başında Kürt sorunu tanımlamamızı hatırlatıyor. O dönemde başımıza sıkıntı gelmesin diye "Kürt Sorunu" tanımını "Mezkûr Meçhul Mesele" olarak niteler, kendimizce aşırılara karşı orta bir yol bulurduk. Son yaşadığımız mafya görünümlü beka cinayetleri de artık aysbergin derinliği hususunda sırf yazan ve konuşanların değil, normal vatandaşın da temel güven duygusunu yok etmekte.

Bilindiği gibi, dünya literatüründe "Failed State" ve "Rogue State" tanımları vardır. "Rogue State" sondan bir önceki aşama. Yani hukukun kalmadığı ancak düzenin, sermaye ve güvenlik elitlerinin koalisyonuyla otoriterce sağlanabildiği, uluslararası saygınlığının tartışmalı olduğu devlet durumu. "Failed State" durumu ise Suriye ve Irak örneklerine uygun düşmekte. Buralarda artık herkes birbirine girmiş, merkez bankası ve yargı kalmamış durumda.

Yeniden Millî Mücadele Hareketinin kurucularından merhum Yavuz Arslanargun bana "Evladım, gece yarısı ülkenin sokaklarında özgüvenli dolaşabiliyorsan ve temel güvenlik duygun devam ediyorsa orada devlet var demektir" derdi. İnsan düşüncelerini yazarken ve konuşurken o hukuk devletini hep varsaymakta. Umarım o devletten tüm ülke olarak hiç şüphemiz kalmayacağı günleri en kısa zamanda görürüz.

Sorun, başta kısmen belirtiğimiz gibi, devletten önce toplumdaki psikolojik bölünmüşlük ve anlamsal geçirgenlik sorunu. Bunun en somut örneklerinden biri de tarikat ve tekkeler hakkında yapılan tartışmalar. Çocukluğumuzda tekke ve tarikat işlerine bulaşanların aklını kaçıracağı bize büyüklerimizce telkin edilirdi. Hatta babam kâmil bir şeyhten inabe almanın yaşının çok ileride olması gerektiğini telkin ederdi. İlkokuldayken biz tarikat denilince Ticani tarikatını anlardık. Bunlar da Atatürk büstlerine saldırılarıyla meşhur bir cemaatti.

Lise yıllarımızda ise özellikle edebiyat kitaplarımızdan tasavvuf ve tarikatın özünde insan ve varlık sevgisi olduğu bize öğretilirdi. Yunus Emre ve Hacı Bektaş'tan "a-yarımız (ötekimiz) yoktur" diye okuyorduk. Şah-ı Nakşibendi'den "kendi içindeki ben duygusunu bir frenk kâfiri veya köpekten aşağı görmeyen kapımıza yaklaşmasın"ı öğreniyorduk.

Sonra ne olduysa oldu ve 12 Eylül dönemiyle o illegal tek-

keler, yoksullar ve gençler üzerinde kitleler halinde etkili oldu. İdeolojik ve neoliberal travma sonrasında çeşitli toplumsal sınıfları konsolide etmek bu sayede mümkün olabildi. Ara sıra 12 Eylül yönetiminin acemiliği ile dergâhlara baskın yapılıyor, tespihler suç unsuru olarak sergileniyordu. Ama bu durum uzun sürmedi doğrusu. Tarikatların bu kadar kitlesel büyümesi ılımlı İslam konseptiyle birlikte içte ve dışta (başta devlet olmak üzere) kimseyi pek de tedirgin etmiyordu. Hep açık oldukları gibi, tarikatlar ve medreseler hep vardı; hiç kapanmadılar. Dernek, vakıf ve Kur'an kursları görünümünde devletle karşılıklı rızayla var oldular. Devlet, oy devşiren siyaset ve toplum, bu alanda tarikatlarla karşılıklı, kararsız ve görünmez bir denge kurmuştu.

28 Şubat sonrasında bu yapılar kurumsallaştılar, ticarette ve siyasette etkin olmaya başladılar. İnsana hizmet odağından devlet ve siyasetle iyi geçinme, hatta simbiyotik ilişki içine girme stratejisine yöneldiler. Sorunun görünür yüzü burada açığa çıktı. Ekonomik büyümeleri kendilerini devlet ve siyasetle iç içe geçirdi. Toplumsal sempatiyi kaybettiler. İslamcı popülist siyasetin bir aracı olmaları ve müridanın fanatik siyaset taraftarlığı, toplumun seküler muhalif kesimlerini çok rahatsız etti. Belki de ortalama manastırlarda olabilecek oranlarda açığa çıkan cinsel taciz ve skandallar kamuoyunun dikkatini çekti. Halkı rahatsız eden ortalama skandallar değil, cemaat mensuplarınca bu olayların yeteri kadar üstlerine gidilmemesiydi.

Bugün gelinen nokta itibariyle siyasal İslam kamu vicdanında tamamen itibarını yitirmiştir. Siyasal İslam anlayışı itibarını yitirirken özüne ilişkin bir evrensel vicdan ve ahlak anlayışı sergileyemeyen (istisnalar hariç) tarikat ve cemaatlerin de itibarı kalmamıştır.

Bu anlamda aydın ve halk kesiminden iyi niyetli, kötü niyetli, konu hakkında yeteri kadar altyapısı olmayan değişik kesimler-

den tepkiler ve çözüm önerileri gelmekte. Ciddi bir kesim tarikat ve tekkelerin –hiçbir tartışmaya mahal bırakmaksızın– derhal ve tamamen kapatılması yönünde. Benim savunduğum ancak tepki çeken görüş ise "Bırakalım, yasallaştıralım; Alevi-Bektaşi dergâhlarının da önünü açalım, idari, eğitim ile şeffaf olsun, denetlensin" yaklaşımıdır. Cari olan eğilim ise "Böyle devam etsin, arada bir zorlayalım, ama ipleri elimizde olsun" ötelemeciliğidir.

Başlarda ifade ettiğim üzere, tarihsel kökenlerinde insana hizmeti esas alan bu yapıların siyasallaşması muhakkak irdelenmelidir. Bugün ülkede yaşanan ötekilere yapılan haksızlık ve hukuksuzluklara sessiz kalıp kendi gibi düşünmeyenlere nefret ve kaygı duyan dervişleri müşahede etmek oldukça trajikomik bir durumdur. Ancak kamuoyunun ürktüğü bugünkü tarikat ve cemaatlerin ürettiği zihinsel yapıdır. Bu zihniyetin bugünkü kutuplaşmaya etkisi gözardı edilemez. Bu anlamda baktığınızda Atatürk devrimlerinin sert bakış açısı dahi mazur görülebilir. 17. yüzyıldan bu yana İstanbul ve Bağdat merkezli değişik tarikat kavgalarında bu zihniyetin varlığı rol almış olabilir. Ancak sürecin bugüne intikali konusunda Itrî, İ. Hakkı İzmirli veya Esat Erbilî gibi insanların yetişmesini de gözardı edemeyiz.

Şu anki siyasi yapıyı destekleyen tarikat ve cemaatlerin zihni yapılarındaki temel sorunlardan birisi, kasaba ve köy tekkesi karakterinde kalıp kentli bir kültür ve estetiğe sahip olamamalarıdır. Bu zihniyetle eğitim kurumu veya üniversite kurmaya kalkışmalarıdır. Bu yapılar kentlerin merkezine yerleştikçe yoksulları konsolide etmektedir. Ancak insiye ettikleri görgülü eğitimlileri de köylüleştirmektedirler.

Manevi hazzı bazen koruyan bu yapılar 400 yıllık geleneği süreç içinde kodifiye etmeden, bazen pagan retoriğine yaklaşmış, bazen de katı bir medrese selefiliğine teslim olmuştur. Tarihte Şah İsmail'in ailesinin tekkesinin geçirdiği değişimi, Ezidiliğin kuru-

cusu, İmam Gazali'nin talebesi Şeyh Adi veya bugün Ortadoğu'da savaşan Nakşibendi tugaylarının geldiği noktayı batıni veya selefi geçişler için örneklendirebiliriz.

Tarikatlar dahil, Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılına başlarken tüm tartışmalarımızla dürüstçe yüzleşmek zorundayız. Ne kadar farklı olsak da en azından yöntem konusunda fikir birliğine varmalıyız.

"Rogue State" ve "Failed State" örnekleri sınırın hemen ötesindeki yakın çevremizde dururken, maalesef hiç kimsenin tarihsel sorunları bir yüzyıl daha erteleme veya görmeme lüksü yoktur.

TARİKATLARIN İNŞA ETTİĞİ SİYASAL ZİHNİYET

Bir önceki yazımda tarikatların inşa ettiği siyasal zihniyetin önemine dikkat çekmiştim. Bu siyasal zihniyetin ülkedeki kutuplaşma, bekacılık veya siyasal kimliklerin katılaşmasındaki rolüne giriş yapmıştım. Tarikatların otoriter zihniyete hiyerarşik katkısında, kentli sınıflara verdiği manevi haz karşılığında veremediği görgü ve estetik anlayışının bugüne etkisini yazmaya çalışmıştım. Tarikatların 1980'lerden bu yana yaşadığı siyasal ve ekonomik güçlenmenin mevcut siyasi düzenle iç içe geçmesini değerlendirmiştim. Bu değerlendirmeler doğrultusunda en yanlış anlaşılan konulardan birinin de tarikatların FETÖ gibi devlet içinde yapılanarak devleti ele geçirmeleri varsayımı hususudur. Tarikatların devleti ele geçirme diye bir hedefleri olamaz. Bu tarikat naturasına aykırı bir durumdur. Tarikatlar tarihsel deneyim doğrultusunda var olabilmek için devletle güven içinde iyi geçinmek zorundadır.

Şeyhlik makamı ve çevresi, varlıkları için ekonomik güçlerini hep sürdürmek durumundadır. Bugün gelinen nokta, Türk-İslam popülist senteziyle donandığına inanılan sözde derin

devletin, bazı tarikatları enstrüman olarak kullandığına dair izlenimdir. Bir bakıma, taşra bekacılığının artık tarikat geleneğine enjekte edilme durumudur bu. İlgili siyaset ile de simbiyotik (zorunlu veya rıza ile) ilişki içine giren tarikatlar, genelde ekonomik veya güvenlik ihtiyaçlarını bu şekilde sağlamaktadır. Buna, güvenlik bürokrasisinden kadro devşirmek de dahildir.

Bahsettiğim ezoterik-batıni geleneği barındıran Şii, Bektaşi-Alevi veya Sünni tarikatlarda tarihsel dönüşüm ve usul benzerlikleri vardır. Ancak ülkemizdeki siyasi zihniyetin inşasında rol alan Sünni tarikat geleneğinin süreçte ayırt edici ve belirleyici rolü mevcuttur. Özellikle Nakşibendi ve kısmen Kadiri geleneğine baktığımızda medreseyle iç içe geçmişliği görürüz. Aristo mantığıyla bezenmiş medreseler, özellikle Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün gayretleriyle devlet ve otoriteye itaat ilkesine göre yapılandırılmıştır.

Nakşibendiliğin ehlisünnet şeriatının, devlet, Orta Asya ve Hint pagan ezoterizmiyle ilişkileri ve kırılma noktaları vardır. İmam Rabbani ile Babür İmparatorluğunda, Mevlâna Halid Kürdi ile de Osmanlı Devletinde medrese geleneği ve ehlisünnet şeriatı doğrultusunda parantezler açılmıştır. Ancak tüm bu katı şeriat kuralları içinden rabıta, nefes tutularak çekilen zikir ve çakraların çalışması gibi hususlarda Doğu ezoterizmiyle de hep yöntemsel alışverişe girilmiştir. Burada sezgisel mistik ve apokaliptik bir zihinsel yapılanmayla, medrese fıkhının katı çizgilerini çizdiği esnek olmayan bir dış dünya bakışının iç içe geçtiğini gözlemleyebiliriz. Bu zihinsel yapının birkaç yüzyıllık yolculuğu kendi içinde bir "cognitive dissonance" veya "bilişsel çelişki" durumunu barındırdığı da söylenebilir.

Mevlâna Halid, ülkemizdeki ve Kafkasya'daki Nakşibendiliği yapılandırmıştır. Kürt medreseleri ve coğrafyasında etkin olan halifeleri, sonradan Anadolu ve Kafkasya'da da etkinlik kazanmıştır. II. Mahmud'un reformlarıyla bu hareketle gerginlik yaşan-

mıştır. Abdülhamid'in İslamcılık politikalarıyla uyum sağlayan bu yapılar Cumhuriyetin nitelikli aristokrasisinde de etkili olabilmiştir. Ancak devrimlerin yan-etkileri bu nitelikli kentli bileşenleri oyundan düşürmüştür.

Cumhuriyet devrimleri sonrasında Nakşibendiliğin taşıyıcıları Doğu medreseleri olmuştur. Feodal şeyhlik, aşiret ve seyitlik ilişkileri bunda doğrudan doğruya belirleyicidir. Bu sert hiyerarşi, değişime uğramadan kentlere dergâhlar aracılığıyla taşınmıştır. Yoksul varoş ve sonradan olma zenginler için, bu yer değiştirme söz konusu zihniyetin zeminini teşkil etmiştir. Ayrıca müritlerde manevi tasarruf eden şeyhin sezgisel gücünün tüm gerçeğe hâkim olduğu algısı güçlüdür. Bu da Şeyh ve çevresinin politik tercihlerinde müritleri etkilemektedir. Bu durum sağcı siyasetçilerin işlerini kolaylaştırmıştır. Bugünkü fanatik sağ çoğunluk müridanın zihniyet yapılarında, sorunlarıyla elde kalmış medrese ve mükemmelci ezoterik geleneğin dolaylı etkisi vardır.

Hâlâ bu kurumların kitap ve ders notlarında köle veya cariye hukuku geçiyorsa durup bir düşünmek gerekir. Mega kentlerimizin merkezindeki hocaefendiler dergâhlarda, sohbetlerde veya kitaplarda bir padişah ve yanındaki kulu veya kölesi örneklerini (iyi niyetle de olsa hâlâ) verilebiliyorsa, böyle bir zihniyet oluşumuna şaşırmamak gerek.

Tarikat medreselerinde cari 12. yüzyıl fıkıh kitaplarıyla sınırlı kalmış bir bakış açısının evrensel ahlak ve vicdan tartışmalarına ışık tutamayacağı açıktır. Tekfir dediğimiz kolayca insanları dinden çıkmış addedip kâfir ilan etme anlayışı bu şekilde doğmakta. Bu ise popülist siyasetçilerin işini kolaylaştırmakta. Bugünkü haliyle medreselerde, modern ve hermetik felsefe dahil, eğitim müfredatı yenilenmelidir. Bilginin sonuçlarına yönelik hermetik ilişkiyi ve bunun tasnifini idrak edemeyen mevcut medreselerin ıslahına bir an evvel başlanmalıdır.

Bir başka temel sorun da tarikatların ayrılmaz bir parçası olan ezoterik ve hermetik geleneğin sadece ilgili tarikatların kendi kollarına ait olduklarını varsaymalarıdır. Yani kadim bir insanlık mirası ile ilişkisini görememeleri söz konusudur. Özetlemeye çalıştığımız hususlar ortalama bir tarikat ehlinin zihinsel altyapısına etki etmektedir. Tarikat adabı ayırt etmeksizin insana-halka hizmetin Hakka hizmet olduğunu belirmekteyken ne yazık ki ayrımcı bekacılık, milliyetçilik ve fıkıhcılığın dergâhlarda etkili olduğunu görmekteyiz.

Kısacası, tekkelerin sorunu devletten veya iktidardan çekinme sorunu olarak değil de bir zihniyet sorunu olarak karşımızda durmaktadır.

MAHALLELİ AYDINLARA

Uzun süredir mahalleli dostlardan epey eleştiri almaktayım. Bunlar genelde "Niçin sadece mahalle ile uğraşıyorsun? Artık biraz da ötekilere bak" tarzında tepkiler. Bir kısmı "Tamam, haklısın; ancak bu işin tadı kaçtı", bir kısmı "Kardeşim, anlattıklarının çoğunun farkındayız, fakat gençlerin kafasını karıştırma, insanlar seni yanlış anlayacak" derken, ciddi bir kısmı da "Bilinçdışında liberallere veya Batılılara yaranmak var, çizgini farkına varmadan da olsa kaçırıyorsun" minvalinde eleştiriler. Hatta bazı dostlar savunma mekanizmalarını hızlı çalıştırıp beni ötekilerin mahallesinden sayıp ötekileri suçlarken arada beni de muhatap almakta.

Sağ aydınların bana dair temel eleştirileri Türk aydınının iki yüz yıllık Batılılaşma hayranlığının etkisine girmem ve kendi kendimi Oryantalize etmem üzerine. Buna, mevcut siyasi yapının gövdesi olan AK Parti hareketinin çatısı altında yıllar önce iltifat görmememem dolayısıyla içimde oluştuğu varsayılan kırgınlığa bağlayanlar da mevcut. Bu durum yaklaşım olarak İslamcı ve milliyetçi kökenlerin renkleri ve tonları doğrultusunda farklılıklar da arz etmekte. Ama şunu da ifade edeyim; seküler kamuoyunun

fıkıh bakışıyla tepki çeken maruf üstat ilahiyatçılardan da "Bizim söyleyemediğimiz gerçekleri TV programlarında söylüyorsun" veya siyasi milliyetçi kanatta saygın ve etkili aydınlardan "Senin söylediklerin elli yıl sonraki gerçekler, siyaset bugün ile yapılır" diyen ve bizi korumaya çalışan dostlar da mevcut.

Eleştirilerin ardında yatan gerçeklerden biri şimdiki haliyle de olsa Müslümanlık ve Türklüğün tartışılmazlığı üzerine. Tüm tez kötülüklerin Batıdan geldiğine odaklı. Tabii ki Batının da arkasındaki temel belirleyicinin Siyonizm olduğu varsayımına... Belki de jargonda kaht-ı rical dediğimiz devletin kadrolarının millet evlatlarına kapalı olması sorunu artık bu iktidarla çözüldüğünden, her ne olursa olsun veya denge kararsız konumda da kurulsa dahi, bu duruma sivri bir dille fazla çomak sokulmaması gerekliliğine dair eleştiriler yoğunlaşmakta. Bu da bana "Kimlik mi, yoksa hal Müslümanlığı mı?" diye formüle ettiğim derin çelişkiyi hissettirmekte. Ne yazık ki bütün bu tartışmalar İslam dünyasının son iki yüz yılı aşan krizinden[1] pek de bağımsız değil. Ayrıca tüm bu özeleştirileri anlamaya karşı gelişen direnç de bir türlü dönüşemeyen Anadolu köylülüğünün sürekli tehdit algısının tetiklenmesiyle, kendi üst kimliğine kapatılmasından kaynaklanmakta. Görgü devriminden nasiplenemeyen taşralılığın yetmiş beş yıldır iktidarlar tarafından hazine rantı/yağması ile yakın ilişkili iç göç politikaları nedeniyle büyük kentleri nasıl megapol kasabalar haline getirdiğini defalarca ifade etmiştik.

Bugünkü haliyle Türklük ve Müslümanlık algısının kimlik zenginliği dışında insanlığa veya ümmete verebileceği bir ahlak veya hal modeli bulunmamaktadır. Bu hususları kritik eden ve bizlerden rahatsız olanlar, çok uzaklara değil, kendi çocuk ve torunlarına bakmalı. Psikanalize göre, ergenliği atlatamayanlar iyi

1. https://www.karar.com/gorusler/islam-medeniyetinin-derinlesen-krizi-1785135

ve kötü kavramlarını iç dünyalarında bir arada muhafaza edememektedir. Böylesi kişi ve gruplar her sorunda kendilerini sorunun merkezinden arındırarak kötüyü dışarıda arar. Bu açıdan, mahalle aydınları kötüyü hep dışarıda aramayıp biraz da kendi içlerine bakmalı.

Yirmi beş yıl önce bir rüya görmüştüm. Rüya, içinde bulunduğum tarihi mescidin büyük bir zelzelede harap olduğunu, ancak minberin ve taş zemininin sapasağlam durduğunu gösteriyordu. Rüyayı anlattığım psikoterapist arkadaşım "İnanç dünyanda gereksiz şeyleri atmış, kalıcı ve sağlam olanla yoluna devam kararı almışsın" demişti. Bu doğrultuda, bireysel anlamda kendimi hiçbir zaman mahalle dışında var saymadım. Ancak mahallenin bu çelişkilerini entelektüel ve eleştirel gözle bakınca acısını ve eleştirmenin yalnızlığını da hissettim. Kendi acısını duymayan başkasının acısını duyamaz denilir. Ben de bunu duydum. Onun için de kendimi koruyabilir ölçüde ötekinin acısını mahalleye yansıtmaya çalıştım. Bu ise "ötekine yaranmak" olarak algılandı ve savunma mekanizmalarına işlendi. Amiyane tabirle, entelektüele hakikatin savunucusu, aydına da bir ideolojinin nitelikli savunucusu diyenler vardır. Bu açıdan mahallede zaten bu şekilde entelektüel yetişmesi beklenemez. Ne yazık ki mahalleli aydınlarımız ekonomik ve toplumsal çıkarları açısından ateist bir aydının "Bunların nasıl öteki dünya inançları mevcut, anlayamadım" dediği gibi, sürekli kendi yüzleşmelerinden kaçmaktalar.

Mahalle dışındakilerin eleştirisi konusuna gelince; öncelikle 2016 yılının Ağustos sonunda bir TV programında radikal bir Kemalist lince maruz kalmıştım. Bu sosyal medya lincini mahallenin Nasrettin Hoca fıkrasındaki Timur'un filleri misali sessizce seyretmesini unutamamam. Savunduğum sadece ideolojilerin kesin sınırları içinde yorumlanan bir Kemalizmin askeri okullar için tekrar değerlendirilmesine ilişkindi. Program TT olmuş, anti-Er-

doğanist hislerle dolu kitle, öfkesini bana yöneltmişti. Hakkımda Ekşisözlük'te 13 sayfa tutan hakaret ve tehdit yazıları yazılmıştı. Beni tek arayan, gece 02.30'da, hiç tanımadığım Alevi bir avukat hanımefendi kardeşim olmuştu. Sabah onun desteğiyle savcılığa başvurmuştum.

Seküler mahalleyi pozitivist tek yönlü bilim anlayışlarından dolayı literatür bilgisine dayalı çok yönlü eleştirdiğim çeşitli ve kapsamlı makalelerim mevcut. Sıkça Tanzimat ve erken dönem Cumhuriyet modernleşmesinin görgü yönünün önemli olduğunu, ancak özgün bir felsefi metodolojiyi acelece modernleşme yönüyle kazandıramadıklarını yazılarımda vurgularım. Türk Solunu Sağ kadar tanıyamadığımdan, kendi penceremin ötesine taşmak haddi aşmak olurdu. Zaten devlet, toplum ve siyaseti bazında Türk Sağı belirleyici değil mi? Türk Sağı ve kitlenin bu hale gelmesinde Kemalist aceleci modernleşmenin veya vatandaşın kendisini ikinci sınıf hissetmesinin rolü var mıydı? Tartışmasız, hep evet. Eleştiri yapanlar yazılarımı okuyabilirlerse bu durumu sıkça müşahede edecektir. Bu ülkeyi sadece Erdoğanizm ve neo-Kemalizm arasında tercihe zorlamak iki yüz yıllık modernleşme hikâyemizden hiç ders çıkarmadığımızın bir göstergesidir.

Aslında mahallenin de değer verdiği son yüz elli yılın muhafazakâr aydınları bu özeleştiri hususunda oldukça üretken davranmışlardır. Ancak nedense Sağ aydınlar bu özeleştirileri belki de bilinç-üstü süreçlerde biraz da göz ardı etmişlerdir.

Dikkati çeken en sağlam özeleştiri Kâtip Çelebi'nin *Mizan'ul Hak* eserinden başlamakta. 19. yüzyılın sonlarında Ahmet Cevdet Paşa, sonra özellikle Said Halim Paşa da söz konusu toplumsal ve siyasal sorunlara işaret etmektedir. İslamcı Said Halim Paşa sıkça eserlerinde "neden ahlakımızı kaybettik" vurgusu yapar. İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Akif Ersoy ise bu toplumsal eleştiriyi acımasızca ve sert şekilde ortaya koyar. 20. yüzyılın orta-

larında Nurettin Topçu'nun *Ahlak* ve *İslam ve Tasavvuf* metinleri de buna odaklanır. Topçu'nun *İsyan Ahlakı* adlı eseri, adeta konuştuğumuz manzaranın sürekli fotoğrafını çekmeye yöneliktir. Hele Cemil Meriç'in *Bu Ülke*'sinde sağlam bir Osmanlı ve toplum eleştirisine rastlarsınız. Bu anlamda Erol Güngör'ün *İslam'ın Bugünkü Meseleleri* ve *Kültür Milliyetçiliği* gibi eserlerinde çok ciddi bir eleştirel yaklaşımı görmek mümkündür.

Bu düşüncelerimiz ve çalışmalarımız özgürlükçü birkaç platformda seslendirebilmekteyiz. Liberal Türk Solu çoğunlukla, öteki olan bizleri risk alarak 28 Şubat döneminde (başörtüsü dahil olmak üzere) desteklemiştir. Özellikle şimdi tutuklu bulunan o zamanki Bilgi Üniversitesi sahiplerinin İHL katsayı ve başörtüsü mağduru gençleri hüsnü kabulleri anılarımda tazedir. Zira biz o mağdur Bilgi Üniversiteli gençlerin varlığıyla Ekopolitik'i kurmuştuk. Ancak mahalleli, farkına varmadan da olsa, bir kısmı Gezi sanıklarından olan bu insanların yaşadığı mağduriyetleri gözardı etmekte; o zaman bilmedikleri Soros bağlantılarını adeta son dönemde keşfetmiş görünmektedir. Bu vefasızlığı anlamak da mümkün değildir.

Bağdat ve Endülüs bilgi kodifikasyonun kaynağı Yunanca tercümeler ve Helenistik dönem değil miydi? Rönesans kadim bilgiyi Endülüs, Antik Mısır ve Sasanilerde aramadı mı? Tanzimat aydınlarından başlamak üzere iki yüz yıllık Türk Aydınlanmasını Batı bağımlılığı olarak konumlandırmak bir anlam ifade etmek midir? Yaratılıştan itibaren evrensel kadim bilgiyi parçalamak hakikati parça olarak anlama yanılgısına denk gelmez mi? Bugünkü köylü milliyetçiliği ile Üçüncü Dünya İslamcılığı, köklerinden kopartılmış hakikatin popülize olup çürütülen parçaları değil midir?

Batının evrensel okullarında eğitim görüp oralarda vatandaşlık çabasını gösteren muhafazakâr aydınlarımızın acımasız Batı eleştirileri bu şartlarda inandırıcılıktan uzak gözükmektedir.

Zaten anladığım kadarıyla mahallede sıkça Batıyı eleştirmekle modernitenin insan fıtratına dayattığı yabancılaşma krizi kastedilmekte. Ancak modernitenin anlam krizi kimlik çekişmelerine feda edilmekte ve tartışmanın odağı kaçırılmakta. Batıyı ve Batıcıları zaten Rönesans'ın hermetik ve ezoterik mirasını hiç anlamamak ile eleştiriyor ve yazıyorum. Mahalle aydınlarının önemli bir kısmının önce Tanzimatı yakalaması, sonra da bugünün aydınları olması gerekiyor. Ayrıca siz bir René Guenon, Friedrich Nietzsche veya Roger Garaudy gibi tutarlılıkla Batı eleştirisi yapacaksanız, bize karşınızda saygıyla eğilmek düşer.

Son yüzyıl için neden Tevfik Fikret'in oğlu Haluk'un pastör, Ahmet Cevdet Paşanın kızı Fatma Aliye Hanımın kızı İsmet Hanımın rahibe,[2] Giritli âlim Mollazade Mehmed Ali'nin Vatikan'da kardinal (Pol Molla)[3] olması veya dünya çapında sosyal psikolog Muzaffer Şerif'in kimlik değiştirmesi tartışılmıyor. Bunlar ve benzerleri neden medeniyet bazında aidiyet duygularını kaybediyor? Ebu Hanife ve Şafi'nin aklı, metodu, zulme karşı vicdani duruşları ve itikatları doğrultusunda gidiyorsak bunu sorgulamamız gerekmiyor mu?

Bu konularda Türk Sağı eleştirilerim belki biraz daha devam eder. Ancak bunun çok daha devam etmesini artık gönlüm de arzulamamakta. Bu kadar not düşebildik. Artık "balık bilmiyor", bunu çok net müşahede edebiliyorum. Neyse ki Halik ile derdimiz sonuçta, balık ile de değil.

2. https://www.gzt.com/nihayet/fatma-aliyenin-kizi-rahibe-ismet-3578894
3. Charles Molette, *Pol Molla'nın Hikâyesi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.

BATILILAŞMAK, ORTADOĞULULAŞMAK VE ORTA ASYALILAŞMAK

Mehmet Doğan'ın *Batılılaşma İhaneti* kitabını 17 yaşımda okumuştum. Kitabın etkisi 10-15 yıl sürmüştü. Küçüklüğümüzde Robert ve Saint Joseph gibi yabancı okullarda bulunmaktan korkardık. Hele o okullardaki rahip ve rahibe okutmanlardan bahsedilince kaygılarımız daha da derinleşirdi. Yeniden Millî Mücadele Hareketinin kurucularından merhum bir kanaat önderi bana gençliklerinde, mahcubiyetle, bir grup olarak Robert Koleje nasıl baskın düzenlediklerinden bahsetmişti. Bizler, Osmanlı'nın modernleşme tecrübesini "Batılılaşmak" olarak görür, Namık Kemal, Vefik ve Ali Paşa gibi reformistlere hiddetle bakardık.

Yıllar sonra merhum Durmuş Hocaoğlu ile tanıştığımızda onun sıkça ifade ettiği bir tespit, yargılarımı tekrar gözden geçirmeme sebep teşkil etmişti. Hocaoğlu, Batı demokrasisinden bahsederken fark olarak "Eğer bir Batı ülkesinde yaşıyorsanız hiçbir zaman gece yarısı polis evinize girip gerekçesiz sizi tutuklayamaz. Mahkeme süreciniz avukatınız ile şeffaf devam eder. Eğer bir Ortadoğu veya Asya ülkesindeyseniz gece yarısı sizi hesap vermeden

sıcak yatağınızdan alır, tutuklar, hapse atarlar. Sebebini bile söylemezler. Yarın veya yıllar sonra tahliyenizde neden çıkarıldığınızı dahi bilemezsiniz" demişti. Merhum annemin Özbek bakıcısı da benzer bir şekilde, "Hapishaneye atılırsınız, yıllar sonra neden girip neden çıktığınızı da bilemezsiniz" derdi.

Ekopolitik ve Musul Vilayeti belgesel çalışmaları için uzunca süre Erbil, Süleymaniye, Kerkük ve Bağdat gibi merkezlerde bulundum. Yüksek oranda işsiz ve genç nüfus dikkatimi geçiyordu. Bu gençler akşamları ellerinde cep telefonlarına bakarak, telefon aksesuarcılarının etrafında bir şeylerde alamadan sadece kalabalık turlar atıyorlardı. Kişilere özgü trafik geçiş üstünlüğünüz varsa ters yönden de arabanızla gidebiliyordunuz. Büyük altyapı ihalelerinin neredeyse yüzde 99'u rüşvete/komisyona gidiyordu. Ortada milyar dolarlık fon olmasına karşı Bağdat'ta köprü yapılamamıştı. Londra'da Kerkük doğumlu Türkmen bir aydınla sohbet ederken Türkiye'de siyasi nüfuzlu birinin Makedonya'da özel bir üniversite kurduğunu, orada para karşılığı diploma verildiğini ve Türkiye'de ise siyasi güç vasıtasıyla bu diplomayı alanların önemli bürokratik makamlara geldiğinden bahsedince arkadaşımız şaşırarak, "Hayret! Bu Irak'ta da aynen böyledir" deyiverdi. Ben ise ülke olarak artık böyle yerlere benzeme sürecine girdiğimizin ve durumun ciddi olabileceği kaygısını hissetmeye başlamıştım.

Arkadaşımın Yemen-Filistin cephesinden yorgun ve bitkin dönen subay dedesinin günlüğünde Deyrizor'a vardığında, "Çok şükür, artık vatan topraklarına geldik" ifadesini kullanması benim için hep dikkat çekici olmuştur. Atatürk ve arkadaşlarının Ortadoğu'daki gelişmelere karşı ülkeyi hep mesafeli tutmalarında yaşanmış bu acı tecrübelerin rolü açıktır.

AK Parti kurulurken, 28 Şubatın yorgunlaşmış vesayetinin kaygılarını hâlâ taşımaktaydı. Liberal çevreler denklemdeki asker ağırlığına karşın en uygun dengenin Avrupa Birliği'ne (AB) giriş

sürecini hızlandırmak olduğunu –AK Parti'deki kurmaylar pek tasvip edip inanmasalar da– parti kurmaylarına ısrarla telkin ediyorlardı. Bu doğrultuda AB Anayasasına, Haçlı Seferleri teşvikçisi Papa Innocentus'un devasa heykelinin gölgesinde zamanın başbakanı da ülke adına imzasını koyuyordu. AB baharı ekonomide ve AK reformlarda Gezi'ye kadar olumlu sonuçlar verdi. Bu anlamda Davutoğlu, "komşularla sıfır sorun" doktrininin barış ve işbirliği modunda statükoyu aşarak Ortadoğu'da işlemesi, askeri ve AB'yi rahatsız etmedi. Zaten Irak'a tezkere konusunda Davutoğlu kaynaklı alınan tavır, geleneksel dış politika duyarlılıklarına da çok uygun bir tavırdı.

Arap Baharının başlamasının ardından Ortadoğu'da İhvan hareketinin muhalefette gösterdiği başarıyı iktidarda gösteremesi ve kendi otoriterliğini kurmak istemesi, Ortadoğu'daki bahar rüzgârlarını tersine çevirdi. Kendi deneyimsizliklerini fark edemeyen ülkemizdeki siyasi iktidar İhvan yönetimine yol gösteremedi. AK Parti bu süreçte Atatürk ve arkadaşlarının geleneksel acı deneyimlerini göz önünde bulunduramadı. Dış politikada başarılarıyla kazanılan özgüven, gölgeleri oldu. Suriye ve Mısır elde patladı. Türkiye içeride otoriterleşirken, bu otoriterleşme, Ortadoğu'ya da otoriter güvenlikçi politikalar olarak yansıdı.

Bugün belki de bir kısmı küresel zorunluluktan, artık çok sayıda Ortadoğulu göçmen, milis savaşçıları ve dışarıda asker bulundurma, Aksaray'daki Orta Asyalılar derken sosyolojimizin Ortadoğu'ya; 15 Temmuz sonrası başkanlık sistemiyle de yönetim tarzının Orta Asya'ya benzemeye başladığını gözlemlemekteyiz. İnsanın aklına peki Osmanlı'nın 500 yıllık, sonrasındaysa Atatürk'ün hep Batıya yönelme (Batılılaşmak değil) hedefi bu şartlarda ne olacak sorusu gelmekte.

Musul Vilayeti çalışmalarımızda merhum Şeyh Mahmud'un kuzeni Şeyh Salar bize açıkça "Musul'u Türkiye'ye bağla-

mak istiyoruz, zira siz AB yolundasınız; biz de sizin üzerinizden AB'ye girer, Ortadoğu batağından kurtulabiliriz" demişti. Bugünün Türkiye'sine ilişkin Şeyh Salar yaşasaydı Musul Vilayet Konseyinin hedefi Türkiye'ye bağlanmak olur muydu, bilemiyorum.

Bugün Suriye iç savaşı, Mısır'daki İhvan ve darbe tartışmalarından uzaklaşmaya, eski statükoya dönmeye çalışan bir dış politikanın çerçevesi içindeyiz. Bunda muhtemelen iktidara yön verdiği varsayılan neo-İttihatçı gölgenin de rolü var. Söz konusun gölge, Ortadoğu bataklığından çıkalım derken yönünü Avrasya-Orta Asya'ya doğrultuyor gibi...

Ortadoğululaşmaktan sonra bir de Orta Asyalılaşmak bu memlekete çok fazla...

TÜRKİYE'NİN BEKASI OTORİTERLİKTE Mİ?

Bir dostumun yıllar önce kulağıma fısıldadığı şu cümleyi hep hatırlarım: "Müstebidin-otoriterin camiye gitmeyenine ulusalcı, gidenine de milliyetçi diyorlar." Bu sözün her iki taraf açısından da abartısı olup olmadığı tartışmalıdır, ancak şu an cami dışındaki ulusalcılar ve eski siyasal İslamcılar aynı davada buluşmuş gözüküyor.

Eski bir CHP'li olan ve ulusalcı fikirleriyle maruf vekil teğmen M. Ali Çelebi'nin AK Parti'ye geçme kararına ilişkin tartışmalar gündemdeki yerini korumakta. Bu tartışmalar, kamuoyundaki İslamcı siyaset ile Avrasyacı-ulusalcı siyaset işbirlikteliğinin ortak doğal özüne ilişkin görüşleri de pekiştirmekte.

İşin tuhaf yanı, enternasyonal bir İslam ümmeti birliğini savunan İslamcı siyasetin, Türklüğü tek seküler ulus ve Avrasya halklarının bir parçası olarak kabullenen ulusalcılarla nasıl ortak bir siyasi gelecek tasarımı yapabildiğine ilişkindir.

Rivayet midir, yoksa yakıştırma mıdır, bilinmez; ama Talat Paşanın Abdülhamid hakkında "Birbirimizi geç ve yanlış tanımışız" dediği söylenir. Bu da bize bu tartışmalara dair iki ana hususu

öne çıkarmakta. İlki, her iki dönemde uygulanan İslamcı ve ulusalcı politikaların özde devletin bekası politikaları olduğu; ikincisi ise Abdülhamid ve İttihatçı siyasetin, otoriterliği, kendi anlayışlarına göre, devletin bekasının korunması için kaçınılmaz bir yöntem kabul etmeleri... Bu çıkarım bize ulusalcıların ve İslamcıların önemli bölümünün bugünkü ittifakının devlet, beka ve otoriterlik merkezli bir tarihsel arka planının olduğunu anımsatmakta. Bu arada İttihatçıların on yıl içinde ülkeyi Mondros Mütarekesi şartlarına getirdiklerini ve beka sorununu da çözemediklerini, hem Abdülhamid hem İttihatçıların bir-iki başarı dışında hiçbir sonuç alıcı askeri zafer elde edemediklerini, dönemin bir kısım paşa ve bürokratların da tarihsel yolsuzluk rekorları kırdıklarını ifade edelim.

Görünen tarafı ile bugünkü İslamcı siyaset maddi kazanımlarını koruma, ulusalcılar ise ideolojik hedeflerinin yoluna koyulmakta ortak bir ergime noktasına ulaşmış gözükmekteler. İslamcılar Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı ve ulus inşası rolüne saygıda kusur etmezken, ulusalcılar da artık *2000'e Doğru Dergisi* sicillerini temizler gibi Hz. Peygambere ve dini ritüellere saygıya dikkat etmekteler.

Bir görüşe göre de bu ittifak, maddi kazanımların korunması ve ideolojik tarihsel takıntılar üzerine değil, tamamen derinlerden gelen bir kanadın tarihsel bir devlet bekası projesinin arzusu üzerine oluşturulmaktadır. Bu bakışa göre, parlamenter sistem, güçler ayrılığı, hukuk ve demokrasi tarihsel coğrafyada ülkenin bekasına ilişkin mücadelede bir şekilde zafiyet yaratmaktadır. Bunun için sorunlu da olsa şu anki başkanlık sisteminden taviz verilmemelidir. Bu durum aslında 1913'te bir hükümet darbesiyle tamamen otoriter bir yönetim kuran İttihatçıların retoriğine de oldukça benzemektedir. 1912 Balkan Bozgununu yaşayan İttihatçılar, karşı karşıya kaldıkları gerçek beka sorununa cevaben

Türk-İslam sentezi esaslı bir ulus kimliği inşası için kollarını sıvamıştı. Tehcir, Mübadele, çok sonra Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül Olayları adı altında gayrimüslim unsurların Anadolu'dan arındırılması söz konusu olmuştu. Kurucu Müslüman anasır Balkan, Kafkas göçmenleri, Manav-Yörükler ve Kürtlerden oluşuyordu. Cumhuriyetin kuruluşu ile laik devrimler Türk-İslam sentezli ulus inşasını sekülerleştirerek Türk ulus inşasına çevirdi. Kürt sorunu hesapta yoktu.

1913'ten itibaren başlayan güvenlik-beka endeksli otoriter yönetim ancak 1945-1950 dönemine dek devam edebildi. II. Dünya Savaşından sonra yeni bir Soğuk Savaş düzeni kuruluyordu. Türkiye yine bir yönüyle güvenlik-beka endeksli tercihini Hür Dünyanın yanında NATO ile kullanıp demokrasiye geçebildi. 1990'larda ise artık Sovyetlerin yıkılışıyla yeni bir istikrarsızlık dönemi başgösteriyordu.

Yugoslavya İç Savaşı ve Ortadoğu'daki karışıklıklar bir göstergeydi. Kürt sorunu iç ve dış boyutlarıyla kendini artık farklı veçhelerle hissettiriyordu. Devlet güvenlik bürokrasisi bu aşamada kendi konumunu Batı ile veya demokrasi ile yönetilen ülkeler arasında güvenlik açısından sorgulamaya başladı. AB modeli ve ABD'nin yeni Ortadoğu haritaları Kürt sorununa ilişkin, devlet tarafından tedirginlikle karşılanıyordu. Rusya ve Çin gibi Avrasya ülkelerinin ayrılıkçı hareketlere karşı uyguladığı sert, pratik ve hızlı yöntemler cazip gelmeye başladı. Bu durum, ulusalcı-Avrasyacı eğilimi devlet bürokrasisi içinde güçlendirdi.

Toplumda ve devletin bir kanadında hâlâ Yunanların Batı Anadolu ve İstanbul'da gözü olduğu, Kürt ayrılıkçılığının toplumda ciddi karşılığının bulunduğu, Ermenilerin toprak taleplerinin gündemde olduğu savları ciddi kabul edilmektedir. Hatta buna ilaveten ABD'nin Dedeağaç'ta ülkemizi işgal edebilmek için tank taburlarını oluşturduğuna dikkat çekilmektedir. Ama ne

hikmetse defalarca Yeşilköy'e gelmiş, yıllarca Kars ve Erzurum'u işgal etmiş Rusya hakkında mahallede herhangi bir suizan bulunmamaktadır.

Uluslararası hukuk ve taraflarca tartışmalı olan Mavi Vatan tezi, hangi hükümetçe yönetildiği tartışmalı Libya ile münhasır ekonomik alan anlaşmaları ve bunların anonsları günümüzün ruhuna uygun düşmekte. Suriye'de Kürt koridorunun denize açılmasının engellenmesine yönelik kararlı operasyonları, Karabağ'daki başarıları da bir gerçek olarak bu anlatıma ilave edebiliriz. Bu süreçlerde etkili olan savunma sanayii yatırımları ve lider diplomasisi de kamuoyunun ilgisini çekmekte.

İşin bir başka tarihsel ilginç yanı, İttihatçıların katıldıkları seçimlerde başta Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmak üzere, muhalif partilere karşı yaptıkları cephe politikaları ve bekaya ihanet suçlamaları bugünkü İslamcı-ulusalcı ittifakının retoriğine de bayağı uygun düşmekte. Zafiyetlerine ve sorunlarına karşı Altılı Masanın varlığı bu ittifakı bayağı rahatsız etmekte. Suçlamalar ise tamamen 1912'nin güvenlik paradigmasının modelinde. Bugün de rıza üretmeden, tepeden inmeci otoriterlikle devam ettirilmeye çalışılan model sorunludur. Problemleri teşhis ve tedavi edebilecek bir özgüven ve milli düşünce birikiminden yoksunluk başlıca konudur. Çözüm odaklı değil, erteleme odaklıdır. Sorunun esası Türk modernleşme düşüncesindeki eksikliklere dayanır. Türk modernleşme düşüncesi evrensel bir felsefi sorgulama ve yüzleşmeyle değil, "Devlet nasıl yeniden onarılır ve kurtarılır?" sorusuyla başlamıştır. İttihatçılar acilci ve eylemciydiler. Şanssızlıkları hep savaşın içinde olmalarıydı. İcraat önden, fikir arkadan gelirdi. Duygusal ve romantiktiler.

Bugün için tartışmaların gizli gündem olarak odağında, Altılı Masa pek dikkat etmese de devlet mi, yoksa insan-merkezli mi bir güvenlik ve beka politikası uygulanacağı var. Karşımızda

AB, ABD, Rusya ve Çin örnekleri durmakta. Şu ana kadar hiçbir ulusalcı veya Batıya muhalif siyasal İslamcının kendilerinin veya ailelerinin yaşamak için, model gösterdikleri otoriter ülkeleri tercih ettikleri görülmedi.

Mayıs 2023 seçimi ülke tarihinin içindeki belki de en kritik seçim olacaktır. Türkiye, otoriterlikle ancak sağlanabilecek 1912'deki güvenlik modeline mi, yoksa demokrasiyle pekiştirilecek aidiyet ve refahın sağlayabileceği 21. yüzyılın güvenlik modeliyle mi yönetileceğinin kararını kendisi verecektir.

YERLİ VE YENİ BİR ULUSALCILIK MI?

Son günlerde ülkemizde 'güler misin ağlar mısın' kabilinden kimlik endeksli trajikomik sahneler yaşamaktayız. İktidarın kendi sivil tabanına organize ettirdiği Filistin'e destek mitingi esnasında elindeki Kelime-i Tevhid bayrağını sallayan vatandaşa, Ogün Samast motivasyonundaki bir genç tarafından Türklük ve Müslümanlık adına yumruk atılıp vatandaşın ağzı burnu kan içinde kaldığında da, mağdurun yumruk atan gence yumruğu neden yediğini anlamaz halde "Sen Türk ve Müslüman değil misin?" serzenişi bu durumun ilk örneği. Yumruğu yiyen vatandaşın genci affedebileceğini belirtmesine rağmen gencin tutukluluğunun sürmesi ve destek verenlerin bir kısmının 1944 Türkçülüğüne atıf yapması da ilgi çekici. Diğer örneklerden biri Anıtkabir'de muhtemelen meczup birinin Cumhuriyete hakaret edip hilafeti talep etmesiyken, ikincisi Suudi Arabistan'da protokolleri, İstiklal ve 100. Yıl Marşı provası iki gün önce yapılmış olan Türkiye Süper Kupası final maçında, maç başlamak üzereyken Fenerbahçe'nin Atatürk formasıyla sahaya ısınmaya çıktığında Suudların bunu engellemesi; ve Galatasaray'ın da

Atatürk duyarlılığına ortak olup takımların maçı oynamadan Türkiye'ye dönmesidir.

Tabii ki bu trajikomik hadiseleri örnek vererek giriş yaptığımız yazımızda, dizi niteliğinin ötesinde ciddi bir toplumsal ve kısmen de siyasal gündemi oluşturan "Kızıl Goncalar"dan da bahsetmemek olmaz. Dizi, toplumdaki tüm yapısal ve güncel kırılganlıkları adeta bir sıkıştırma programı içinde ilk iki bölümde özetledi. Bu da her kesimde karşılık bulduğu için gündeme yerleşti. Tarikatlar, cemaatler, muhafazakârlar ve sekülerler dizide iletişim içine girmişlerdi. Bu durum, kutuplaşmaya alışan sivil ve bunu arzulayan siyasi kesimleri oldukça rahatsız etti. İktidar gücünü elinde bulunduran bir kısım belki de ayağına kurşun sıkarcasına diziye yaptırım uygulatmayı kısmen başardı. Bir diğer sivil Kemalist duyarlılık da bu işin içeriğine vakıf olmadan 'tarikatların içyüzü bu, kapatılsınlar' kampanyasına motive oldu. Seçim sonrası yeniden kutuplaşma endeksli tasarlanmış muhalif medya da bu durumu destekledi.

Yukarıdaki örnekler, toplumsal alanda yoğunlaşan öznel bir kimlik krizinin ipuçlarını vermekte. Ülkemizde insanlar öncelikle bulunduğu durumu ve geleceğini güvende hissedememekte. Sanki bilinç üstünden futbol krizi örneği olarak ilgili takım "Yurtta sulh, cihanda sulh" pankartı açarken 'Atatürk bizi saplandığımız Ortadoğu bataklığından kurtardı, bizi daha neden buralara gönderiyorlar' mesajını vermekteydi. Toplumun ciddi kesimi her ne gerekçeyle olursa olsun "Suriye, Irak ve Gazze derken askerimiz şehit olmakta, radikal İslamcı teröristler başımıza çorap örmekte, Arap göçmenler ülkemizde rekor kırmakta" demektedir. Arap karşıtlığı ve kurtarıcı Atatürk figürüyle tarihsel gerileme ön plandadır. Ayrıca insanın kendini güvende hissettiği psikolojik ve fiziksel sınırlar da Ortadoğu'ya açılmanın maliyeti altında zorlanmıştır. Güncel siyasette göçmen ve aşı karşıtlığı ile maruf

sınırlarını katılaştıran Yeniden Refah Partisi ve Zafer Partisi'nin seçimlerde yüzde 4'leri aşmakta sorun çekmemelerini de böyle anlayabilmekteyiz.

Tüm bunları ifade ederken Hrant Dink suikastı nedeniyle gözaltına alınan Ogün Samast ve Yasin Hayal ile polislerin adeta fotoğraf çektirmek için karakolda sıraya girmelerini ısrarla hatırlatmamız gerekir. Osmanlı'nın Ermeni ve Arap kâbusu, terör veya siyasi yoldan ifade edilen etnik Kürt taleplerinin verdiği rahatsızlık, bugünlerde sıkça kolektif bilinçdışımızdan taşmaktadır. Buna genelde imparatorlukların dağılması sonrası ulus-devletlerde 21. yüzyılda yaşanan "post-emperyal travma" adı da verilmekte. Kim ne derse desin, ülkemiz kasıtlı veya doğru yönetilemeyen yaslar ve popülist kutuplaştırıcılık ile post-emperyal Osmanlı travmasını yaşamaktadır.

GÜVENSİZ DÜNYA

Sovyetlerin yıkılmasından sonra ülkelerin sınırlarının değişmesi ve yeni dünya sisteminde düzenin kurulamaması güvensiz bir dünya oluşturdu. Dışsal veya iç odaklı travmaya hedef olan ülkelerde insanlar 'biz kimiz?' sorularını sorup tarihsel gerileme eşliğinde kimlik arayışlarına girip eski veya inşa ettikleri sentetik büyük grup kimliklerinde güvenli limanlar aradı. Bunun en somut örneği 11 Eylül Saldırısına muhatap kalan ABD kamuoyundaki kimlik tartışmaları ve sorgulamalarıdır. Ne yazık ki kimlik adına güvenlik arayışları Balkanlar, Kafkaslar ve Afrika'da bu kadar barışçıl olamadı.

Tabii ki fütürist ekonomi-toplum bilimcilerinin sıkça değerlendirdiği, dünyanın teknoloji ve üretime bağlı yeni düzenine –başta eğitim ve zihniyet olarak– ayak uyduramayan toplumlar

bu yeni tip kimlik milliyetçiliğinin başka bir kaynağını oluşturmakta. Bunlar mesleksiz ve lümpen yığınlar olduğu için yarınlarından endişe duymakta, kendi kimliklerine hapsolarak otoriter liderler ve devlet fetişizminden beslenmekteler. Sosyal bilimciler bunların bir kısmına "prekarya", "güvencesiz çalışanlar ordusu" da demekte. Bu insanların inovasyona ve niteliğe öfke ve hınç duymaları sürecin doğal sonucu. Belki de dünyada artık yoksulların yeni popülist sağ, mesleklilerin ve nitelikli refah sahibi olanların ise yeni sol partileri benimsemeleri bu tartışmaların açıklayıcılığına bağlı.

TÜRKÇÜLÜĞÜN SEYRİ

Şüphesiz, Türkçülüğün 150 yıllık seyri, iç gelişmelerden ziyade önceki paragrafta belirttiğimiz teknolojik dış gelişmelerin ötesinde, siyasal dış gelişmelerin etkisinde olan bir seyirdir. 1912 Balkan Harbi ve aynı dönem *Türk Yurdu*'nda etkin olan Kazan Türklerinin emperyal zihin yapısına, muhalif Ziya Gökalp'in ülke gerçekleriyle realist olmaya zorlanmış Türkçülüğü, tamamen benzerlik teşkil etmiyordu.

1940'ların Türkçülüğü ise sıkça Nazilerle görüşen Cevat Rıfat Atilhan ve Nihal Atsız'la adeta bugünkü gencin tepkisini yaratan zihniyeti temsil ediyordu. Öyle ki Osmanlı'da bürokrasi sınıfı kıyafet, bıyık ve sakalda nasıl Prusya'yı taklit ediyorsa, II. Dünya Savaşı dönemi Cumhuriyet aydınları ve bürokrasisi de 1940'ların Nazilerinin bıyıklarını moda kabul ediyorlardı.

Ardından 1950'lerden itibaren NATO düzeni ve 90'larda Sovyetler Birliği'nin dağılışıyla ortaya çıkan düzensizlik, Türk-İslam sentezine evrilen Türkçülüğün karakterini yeniden tanımladı. Bir ironi olarak bir dostumun şu çıkarımı hep aklımdadır:

"1944 Türkçülüğünün, camiye gidenine milliyetçi, camiye gitmeyenine ise ulusalcı denmekte." Ancak başta ülkemizde İslamcılık ve ulusalcılık, ittifaktan önce devlet potasında aynileşme sürecine girdikleri izlenimini de vermektedir. Bugün İslam dünyasında İslamcı siyasal akımların kimlik siyaseti veya ulusalcı niteliğe dönüştüğüne ilişkin akademik tespitler yaygınlaşmaktadır. Bunda İslam dünyası sosyolojisinde yaygın kabileciliğin ve köylülüğün dönüşememesi yatmaktadır. Türkiye'nin sağ siyasetinde de köylülük ve göç belirleyici parametrelerdir.

Osmanlı İmparatorluğunun dağılışında Türkiye dahil kurulan ulus-devletler katı seküler otoriter ulusçulukla uzun dönemler yönetildi. İslamcılık bir imparatorluk ideolojisi çağrışımını hep yaptırdı. Arap Baharı, bünyesinde demokratik talepleri barındırıyordu, ılımlı İslam da İhvan hareketiyle beraber adeta bu koalisyonun parçalarıydı. Arap Baharı diktatörleri ve kralları korkuttu, İhvan kendi iç çelişkileriyle bu dilemmayı aşamadı. Türkiye'de de AK Parti demokrasiyle uyumlu İslam modelini teoride ve uygulamada tam olarak başaramadı. Gülenci hareketin demokrasiyi perde yapan otoriter ve oportünist yollarla devleti ele geçirme fotoğrafı da bu hayal kırıklığında etkili oldu. Bu yapının iktidar ve devlet tehdidi AK Parti'yi devlete yaklaştırdı.

TÜRK TİPİ YENİ ULUSALCILIK

Devletler içindeki geleneksel otoriter yapılar, İslamcıların bu başarısızlığından sonra siyasal demokratik İslamın Anadolu, Ortadoğu veya Uzakdoğu'da toplumsal demokratik-hukuki bir dönüşüm yapamayacağını gördü. Devlet içindeki bu geleneksel yapılar siyasal İslamcılarla bir otoriter güvenlik sentezine girerek popüler anlamda halkı da ikna edebildi. İronik bir tanımla, bu yeni üst

kimlik sentezini belki ülkemiz için "Türk tipi yeni bir ulusalcılık" olarak da isimlendirebiliriz.

Başa döndüğümüzde İslamcılık ve ulusalcılık, bekacılık adı altında her ne kadar ortak siyasi bir tavrın içinde gözükseler ve yeni bir üst kimliği sergileseler de bu iktidar paylaşımı Atatürk, hilafet, tarikatlar ve Araplar gibi temel görüş ayrılıklarında her an çatırdama potansiyelini taşımakta.

İktidar insan nefsi için vazgeçilemeyecek kadar kutsal bir şey. İki taraf da bu konularda uzlaşırlarsa muhtemelen hilafet, tarikatlar ve Araplar da günün birinde ulusalcılaşacak gibi gözüküyor...

AŞIRI SAĞDA OKÜLTİZM ETKİSİ

İnsanoğlunun en üstün duygularla bezenmesine karşın hemcinsleri ve yaratılmışlara karşı öldürme içgüdüsüyle de donatıldığı sıkça kutsal kitaplarda geçmektedir. Din ve ideolojilerin adanmışlığı üzerine yapılan katliamların sayısı bile bilinmemekte. Faşizmin değişik veçheleriyle sebep olduğu II. Dünya Savaşı 20 milyondan fazla insanın öldürülmesine sebep oldu. Bugün de gerek popülist aşırı sağ ve solun, gerekse köktendinciliğin yerel veya küresel trajediler yaratma potansiyelini örnekleriyle yaşamaktayız. Bu durumlarda asıl husus, insanlığı vahşete sürükleyen bu yıkıcı içgüdüyü harekete geçiren temel düşünsel ve tarihsel arka planın ne olduğuna ilişkindir.

Türkiye'de değil ama ilgili çevrelerce dikkati çeken 10 Şubat 2017'de Jason Horowitz imzasıyla *New York Times*'ta bir makale yayınlandı. Makale Trump'ın ideolojik gurusu, kampanya sorumlusu ve başdanışmanı Steve Banon'ın 2014'te Vatikan'da katıldığı bir konferans üzerineydi. Banon, popülizm ve İslam gibi konularda görüşlerini açıklarken Nazileri ve faşistlerin referans aldığı İtalyan tradisyonalist-gelenekçi filozof Julius Evola'dan (1898-1974)

etkilendiğini belirtiyordu. Evola'nın tezleri ve tarihi okuyuşunun İtalyan ve Alman faşizmlerinin ideolojik nüvesini oluşturduğu bilinmektedir.

Steve Banon bir bakıma Evola'nın okültist elitist tezlerini Yahudi-Hıristiyan yeni dünya düzeni kurma fantezisine uyarlıyordu. Bu amaçla Trump hareketini örgütleyen Banon'ın faydalandığı desteklediği sivil neo-faşist yatkınlığı olan platformlar vardı. 19. yüzyılda ABD'de kurulmuş New Thought (Yeni Din veya Yeni Düşünce) hareketi bunlardan biriydi. Bu hareket tüm tradisyonalist-gelenekçi hareketler gibi anti-modern ve köklerini antik Mısır ve Yunan hikmetinde arayan okültist karakterde bir inanç hareketiydi. Bir diğer siyasi hareket ise *Tea Party movement*, yani Çay Partisi hareketiydi. Bu hareket 2009'dan bu yana popülist aşırı sağ siyasetçilerin nüvesini oluşturduğu Cumhuriyetçilerce desteklenen ulusalcı hareketti. Son olarak bunlara Banon'ın odağında olan bir grup olarak Pozitif Düşünmenin Gücü (The Power of Positive Thinking) topluluğunu da ilave edebiliriz.

Evola güçlü bir tradisyonalist filozoftu. İçinde bulunduğu felsefi-ezoterik akım, bilindiği gibi insanlığın asıl mükemmel dönemlerinin antik çağlarda çok boyutlu yaşadığını, orada her bir inisinasyonun meslek ve sınıfları olduğunu, modern çağın ise gerileme ve niteliksizlik çağı olduğunu savunmaktaydı. Evola, çağdaşı ve sonradan Müslüman olan filozof René Guenon'dan çok etkilenmesine karşın yaratıcının tekliğine ilişkin Guenon ile hermetik bakış açıları oldukça farklıydı. Evola tamamen neo-paganizmi savunuyordu. Üstün Aryan sınıf ve elitizm teorileri de buna dayanıyordu. İlginçtir, Aryan ırk teorilerinden en mustarip ülkelerden Rusya'da da Evola'nın hayranları vardı – bunlardan en bilindik sima Aleksandr Dugin'dir.

Bir başka Avrupa ezoterizmi üzerine üstad İtalyan tarihçi Umberto Eco, aşırı sağın veya faşizmin özelliklerinden bazılarını

şöyle sıralamıştır: gelenek tapınımı, anti-modernizm, eleştiri düşmanlığı, komploculuk, düşmanlaştırma, savaşın kutsallığı, popülist tonlamaları olan bir elitizm, kahramanlık tapınımı, seçici popülizm ve basit ama çarpıtıcı söylev – gerçekten bunlar modern okültist oluşumlarda yaygındır.

Tarihte Avrupa ve Amerika radikal sağı için düşünsel ve tarihsel anlamda okültizme yakınlıklarına ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Burada radikal Türk Sağına da bir parantez açmak gerekirse, 1940'lı yılların Türkçü hareketinin başını çeken Cevat Rıfat Atilhan ve onun yanından ayrılmadığı Necip Fazıl ile Nihal Atsız ve çevresinin Nazilerle temasları, onların vizyonlarından o dönemde etkilendikleri bilinmektedir. Özellikle komplocu yaklaşımları, Siyon önderlerinin protokolleri denen metni yaymaları ve anti-Semitik bakışları haklı haksız bunun örneklerindendir.

Tevrat'ta var olduğu iddia edilen, bir yandan da neo-pagan doktrinlerde geniş yer tutan seçilmişlik iddiası, müşahede ettiğimiz gibi, insanlığın öldürme içgüdüsünü kutsallaştırmaktadır. Gizli cemiyetler her ne kadar açıklanması yasak bir kadim bilginin geleneksel inisiyesi olarak tarihsel zincirde var olduklarını iddia etseler de, iktidar ve çıkar için düşünsel ve örgütsel planda siyasetçilerin dikkatinden kaçmamışlardır. Modern dünyada da okültizmin, toplumsal büyü dahil, siyasi reklam, pazarlama ve benzeri tüm algı operasyonları popülist radikal hareketlerin ilgi alanına girmiş ve kendilerince meşrulaştırılmıştır. Bundan 21. yüzyılın Türkiye'si de münezzeh değildir.

TARİKATLARI ELEŞTİREBİLMEK

Geçenlerde Gelecek Partisi lideri akademisyen-siyasetçi Ahmet Davutoğlu, hedef kitlesi olan mahalleye karşı grup konuşmasında "Kızıl Goncalar" dizisi üzerinden –popülist siyasi diyalektiğe aykırı şekilde– tarikat ve cemaatler üzerine net bir kritik yaptı. Eleştiri tarikatların var olması veya ontolojik özüne yönelik değildi. Eleştiri, tarikatın insan ilişkisinin doğasından uzaklaştırılıp siyaset-güç ve ekonomik çıkar ilişkilerine dönüştürülerek bugünkü sosyal çürümenin bir parçası olmasına yönelikti.

Kemalist devrimlerin sürekliliğine inanan belirli bir kesim ise tarikat ve cemaatlerin idealde tamamen kapatılması veya minimize edilerek sınırlandırılmasından yana tavırlarını imkân bulabildikleri platformlarda dile getirmekte. Tarikat ve cemaat mensupları ise bu durumu sadece bugünlere ait olmayan, Cumhuriyet döneminde de kurtulamadıkları bir "kendilerine karşı" beka tehdidi olarak algılamakta. Bir muhafazakâr siyasetçi olarak Davutoğlu'nun kritiğini, seküler muhaliflerin mahalleliye karşı size bir beka tehdidi savuruyor diye pazarlamaları da yüksek ihtimal. Ancak Davutoğlu çizgisi akademik ve siyasi anlamda ülke selameti için tek çıkışın "muhafazakâr

dönüşüm" olduğuna inanmakta. Bu nedenle artık bu taşın altından elini, her ne tür risk olursa olsun, çekmemek durumunda.

Francis Bacon, "İnsan Tanrı tarafından cennetten kovulunca, dünyada, cennetteki iki özelliğinin daimi özlemi ve arayışındaydı" der. Birisi "iman", diğeri de Tanrı'nın ruhundan verdiği "yaratıcılık" özelliği. İnsan dünyada yitirdiği imanın peşinde hep anlam arayışıyla koştu. Yaratıcılık niteliğinin özlemini ise kültür ve sanatla hep kapatmaya çalıştı. Batı ezoterizminde (veya batıniliğinde) bazı dini veya din-dışı topluluklar nasıl bu anlam arayışının bir parçası ise, bugünlerde daha çok tartıştığımız Sünni İslam dünyasında da kendine özgü şartlarda tarikatlar da bu anlam arayışının bir parçası.

Bir bakıma bu yolculuk Âdem'e Allah tarafından öğretilen Esmalardan, İdris-Hermes'ten, Musa'nın Kabalasından, Hızır'dan, Üveysi Karani'den ve Hz. Peygamber'e kadar süren bir inisiyatik ruhun olgunlaşma ve özel bilgi yolculuğudur. Sorun da bireysel ve toplumsal bazda ülkemizdeki tarikatların bu çizginin ne kadar içinde olabildiği sorunudur.

Bu çizginin içinde olabilmek için gelenek ve şeyhlik makamı önem taşıyor. Bunu pratikte müritlerin ahlakı ve hal ehli olmalarından da test edebilirsiniz. Ancak pratikte, önceki yazılarımda da sıkça bahsettiğim gibi, çoğu kitlesel tarikatlarda şeyhlik makamı Şia'nın masum imam konseptiyle karıştırılmış durumda. Bu durumun sonuçlarından biri de popülist siyasetin işinin kolaylaşması.

Tarikatlardaki nepotizm veya feodal bağlardan sıyrılamamak, bunun seyitlik ve Mehdilikle senteze girmesi de ayrı bir mesele. Bu durum Şeyh yetişmesini zorlaştırmakta, aileyi öne çıkarmakta, ticaret ve siyasetle iç içe olmasını kaçınılmaz kılmakta.

Burada kamuoyu ve pozitivistlerin gözünden kaçan önemli ayrıntı var. İslam dünyası dahil, dünyadaki tüm inisiyatik topluluklarda metafizik haller görülebilir. Zira bu toplulukların metodolojisi zaten metafizik yöntemleri içermekte. Ancak sorun dini veya ilkesel altya-

pısı zayıf kitlelerin bu halleri tamamen hakikatin kendisi zannedebilmeleri ve her türlü kitle manipülasyonuna açık olabilmeleri.

Tarikatlardaki bir başka yapısal sorun da İslam dünyasının şu an içinde bulunduğu medeniyet krizine ilişkin. Tarikatlar altyapılarını belirli kısımlarına saygı duymakla beraber zamanın durduğu varsayımıyla konumlanmış medrese geleneğine dayamış. Ara parantez olarak bugünkü seküler kesimin hafızasındaki "Ticani tarikatı" ve medrese talebeleri olarak "softa" tabirlerinin bu terminolojiye yerleşmişliğini de hatırlatalım. Tarihe baktığımızda, medrese literatüründe sert bir selefi geleneğin ve apokaliptik-batıni etkisinde olan tarikatlarda ironik bir Ortadoğu koşulları varsayımıyla bir IŞİD veya Ezidilik çıkarma potansiyelini taşıması da söz konusu. Ayrıca Kürt feodal geleneği, tarikatları ve devlet ilişkisine bakıldığında bu tarikatların devletten çekinmeleri ve merkezle iyi geçinmeye çalışmaları anlaşılır bir durumdur.

Tarikatların tarihsel ve toplumsal tabanını merak bile etmeden kapatılmasını talep etmek ancak görgü devrimini bilgi devrimi zannedenlerin işi olabilir. Tarikatların gerçek amaçlarında yol alabilmesini ve sınırlarını idrak edebilmeleri gerekiyor. Üstte belirttiğimiz (Âdem'den Rönesans'a) hermetik geleneği kodifiye edebilmeleri, kadim felsefeden nasiplenebilmeleri ve kentli olmayı idrak edebilmeleri ayrı yazıların konusu.

Haksızlıklara ve hukuksuzluklara karşı kimse tarikat şeyhlerinden Simav kadısı Şeyh Bedrettin veya Şeyh Şamil olmasını istemiyor. Ancak İmamı Rabbani veya Emir Sultan olmalarını talep etmek sanırım vicdani hakkımız...

NAKŞİLİK KİMLİK Mİ, YOKSA HÂL MÜSLÜMANLIĞI MI?

Kimlik üzerinden siyaset sırf ülkemizde değil, Batıda ve Rusya'da da belirleyici hale gelmiş durumda. Francis Fukuyama'ya göre, kimliğin temel motivasyon kaynağı Antik Yunanda tanımlanan "tyhmos". Tyhmos insan doğasındaki tanınma ve varlığının onore edilmesi motivasyonunu sağlayan temel saik. Kimlik, bir Rus için, Rus olma onuru ve Ukrayna Savaşındaki insanlık suçlarından veya Rus müdahalesinin meşruluk tartışmalarından çok daha önemli. Bir ABD'li için ise kimlik, Amerikalı olmanın değerinin küresel iklim değişikliğiyle mücadeleyi önemsemekten çok daha önemli hale gelme sebebi.

Tyhmos'un belirleyiciliğini son yıllarda ulusal siyasetimizde iliklerimize kadar hissedebiliyoruz. Seçim sürecinde uçak gemisi olarak algılatılan çıkarma gemisi *TCG Anadolu*'daki ziyaret kuyruğunda dile getirilen milli onurumuzdan, Sümela Manastırı âyinlerini protesto ederek bu pastadan pay kapmaya çalışan bir muhalefet partimizin eylemlerine kadar bu tyhmos kullanımının belirleyiciliğe şahit olmaktayız.

Yeni dalga seküler milliyetçilik ve ulusalcı İslamcılık olarak kimlikle tanımlanan bu durum, tyhmos adına seçmende refah, adalet, insan hakları ve çevre gibi tartışmaları sütre arkasına atmayı tercih ettirecek etkilere yol açmaktadır. Prof. Vamık Volkan bu duruma kitlelerin kimlikleri adına "blind trust", yani "grup/kitle kör inancı/güveni" demektedir.

Ülkemizde popülist ulusalcı İslamcılık tamamen kimlik tartışmaları üzerine oturmakta. Göz önündeki dini tarikatların ise ötekine yapılan adaletsizlikler ve çevre gibi konuları kimlik adına görmemeleri insani ve vicdani anlamda dikkat çekmekte. Bu anlamda özellikle Mevlâna Halid Şehrezori tarafından Kuzey Irak ve Suriye'de etkin kılınan Halidi Nakşiliğinin mevcut Anadolu kollarının otoriter ulusalcı Türk-İslam sentezi kimlik tartışmalarında devletçi-bekacı görünümleri ön plana çıkmakta.

Bu doğrultuda geçenlerde dostum Osman Bostan ile hâl-ahlak merkezli Müslümanlık ile kimlik merkezli Müslümanlığın ülkenin tarihsel coğrafyası üzerindeki etkisini tartışıyorduk. Tartışmanın merkezi Melami-Bektaşi-insan merkezli tarikat-tasavvuf anlayışının, Halidi Nakşi-Mevlevi-devlet merkezli tasavvuf anlayışıyla yer değiştirmesi iddiaları üzerine gelişti.

Mevlâna Halid'in Hindistan'ın ezoterik deneyimleri ve katı medrese fıkıh geleneğini sentezleyerek yorumladığı Nakşilik anlayışının Anadolu'ya yayılması ile II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağını tasfiyesi ve merkezi bürokratik devlet reformları eşzamanlıydı. II. Mahmud Yeniçerilik-Bektaşilik ilişkisinden sonra başta Halidi Nakşiliğine ciddi mesafe koydu.

Ancak kendi bürokrasisinde buna engel olamadı, sonunda Halidiliği kabullendi. Oğlu Abdülmecid Halidiliği içten içe benimsedi. Nakşiliğin hanedan ve bürokrasi üzerindeki etkisi zamanla arttı. İşin ilginç yanı, halk tarafından Batı reformlarıyla gâvur padişah olarak isimlendirilen II. Mahmud ve Abdülmecid'in

Nakşibendi cemaati tarafından devlet otoritesi adına bir şekilde benimsenmesiydi.

Mevlâna Halid uzun süren Hindistan ve İran seyahatlerinde Hindu, Şii, Selefi ve İsmaili âlimlerle uzun tartışmalar yapmış, Britanya'nın işgalini de gözlemlemişti. Etkin Şii felsefesi ve Selefi iddialarına karşı güçlü, Nakşiliğe de saygı gösteren, kaosa karşı düzen koyucu bir Sünni devlet ve hilafet anlayışını o zamanlar benimsemişti.

Nitekim 93 Harbi Rus işgaline karşı antiemperyalist direnişte Şeyh Şamil ve Şeyh Muhammed Diyauddin önemli roller oynamıştır. Şeyh Ubeydullah İran'a karşı kısmen devlet adına aşiretiyle savaşmıştır. Halidi Şeyhi Esad Erbili'nin (1847-1933) hanedan ve bürokrasi mensupları üzerindeki etkisini ve Erbil'de Türk muhipler cemiyeti kurmasını örnek olarak burada verebiliriz. Nurşin'de Şeyh Abdurrahman Tağî'nin yanında yetişen Said Nursi'de de devletçi karakter ağır basıyordu.

Cumhuriyet kurulurken, Atatürk'ün yakın silah arkadaşları dahil olacak şekilde, Nakşilik bürokraside hayli etkiliydi. Cumhuriyet döneminde Halidi Seyit Abdülhakim Arvasi'nin dikkat çeken iki talebesi vardı. Birisi Necip Fazıl, bir diğeri ise Hüseyin Hilmi Işık idi. Hüseyin Hilmi Bey askeri lisede öğretmendi. Ordu ve istihbarat birimlerinde etkin öğrencileri vardı. Özellikle 1980'lerde Işık cemaatinin ekonomik yükselişini bugünkü muhalif kamuoyu görseydi bugünkü Menzil tepkisi gibi bir tavrı o günlerde koyabilirdi. Abdülhakim Arvasi'nin oğlu Seyit Ahmet Arvasi ise Türk-İslam sentezi ideolojisinin inşasına katkıda bulunan ve MHP'den siyasete atılmış biriydi. 1980'li, 90'lı yılların bürokrat ve muhafazakâr siyasetçilerin manevi kaynağı ise İskenderpaşa dergâhıydı.

Devlete kaht-ı ricale[1] karşı kadro yetiştirmek sanki bu meşrepte seyr-i sülükte[2] hal üzerine kâmil insan yetiştirmenin önüne geçti. Bu durum ise popülist otoriter beka söylemi girdabına, özellikle Halidilik gibi kitlesel tarikatları işin içine çekti. Burada sanki Ziya Gökalp'in cemiyete atfettiği ilahi mefkure yaklaşımı kadim devlet anlayışı için tecelli etmekteydi. İş işin içinden çıkılmaz hâle büründü. Yola zarar verdi. Zaman zaman yol da maksattan uzaklaştı.

2000'li yıllarda artık anakronik tarih ve derin mafya dizilerinde ricaül-gayp,[3] zamanın sahipleri gibi tarikatların ezetorik hiyerarşik mitleri popülist otoriter Türk-İslam sentezi dizilerinde kullanılıyordu. Büyük kitleler zihinsel ve algısal yanılgıya uğratılıyordu. Halbuki Kuran'da Hızır kıssasında ezoterik epistemolojinin özel bir seküler alan olduğu açıkça ifade ediliyordu. Bunu siyasi veya ideolojik çıkarlar için kullanmanın manevi sorumluluğu ortadaydı. Ayrıca tarikatın esas kurucusu Orta Asyalı Türk, Şahı Nakşibendi (1317-1389) üveysi[4] bir meşreptendi. Katı hiyerarşiden yoksun, ahlak ve hal üzerine bir seyr-i sülük anlayışı vardı. Bu manada, gayrimüslimler ve tüm canlılar üzerinden birçok dikkate şayan söylevi mevcuttu.

Batıda Müslümanlığa geçmenin en etkin yolunun tasavvuf olması gerçeğine karşı bugünkü birtakım tarikatlar, kimlik İslamı görüntüleriyle öteki için dinden soğumanın vesilesi olmakta. Kimlik mücadelesi bir şekilde kini ve öfkeyi de barındırmakta. Ancak içinde kini barındıran kimliği bırakın tasavvufu, herhangi bir din bile kabul edemez.

---

1. Kaht-ı rical devlet kadrolarının milletin öz evlatlarına değil yabancı değerleri savunan bir üst sınıf tarafından doldurulması.
2. Tarikat içinde artık şeyhe ihtiyaç kalmayacak noktaya giden manevi yolculuk.
3. Toplumda sıradan biri ancak manevi âlemde görevli zaman yolcusu.
4. Üveysi meşrep tasavvufta hiyerarşik yapıda şeyhten eğitim almayıp, manevi dünyada Hz. Hızır veya çağdaşı olmayan bir şeyhin ruhaniyeti ile olgunlaşmak demek.

İSLAM DÜNYASI NİÇİN MERAK ETMEZ?

Uzun yıllar düşünmüşümdür, bizlerden belki de beş yüz yılı aşkın süredir neden pek kâşif ve araştırmacı çıkmaz diye... Anglo-Sakson bir araştırmacının Antarktika buzullarına gidip fosil veya ayıbalıklarının üremesini incelemesi gençliğimde bana hep garip gelmişti. Bizim için keşiflerle ilgilenmenin sınırı ancak TRT belgesellerini izlemek kadarıydı.

Amerikalı Robert Edwin Peary (1856-1920) donanma subayıyken Kuzey Kutbunda meddücezir olayını incelemiş, Eskimoları araştırmış ve Kuzey Kutbunun merkezinde sekiz km derinlik araştırması yapmıştı. Charles Darwin (1809-1882) Edinburgh Üniversitesindeki görevini bırakmış, fosil çeşitlerini araştırmak üzere servet harcamış, beş yılı aşkın süre Avustralya ve Şili gibi yerlerde dolaşarak dünya turu yapmıştı. Son örnek, asil bir aileden yetişen Gertrude Bell (1868-1926). Dağcılık, arkeoloji ve dil öğrenmek bu genç kadının tutkusuydu. Ortadoğu çöllerine kendisini yönelten motivasyon bunlardı ve devletinin siyasi görevini sonradan üstlenecekti.

Batı dünyasında bu ve benzeri coğrafi, siyasi Oryantalist ve bilimsel kâşifleri saymakla bitiremeyiz. Bugünkü uzay ve UFO

araştırmaları da buna dahil. Muhtemelen sayısız örneklere birilerimiz, "Bunlar tamamen eski kapitalist sömürgeci motivasyonu ile yapılan mezmun işlerdir" diyecektir. Bugün dahi bu keşifleri yapanların bir kısmının asker kökenli olması bu iddiaları haklı çıkarmayacaktır. Kimse Darwin'in ülkesinden koparak dünyanın öbür ucunda bin yıllık fosilleri araştırmasını sömürgecilik veya Oryantalizm motivasyonuyla açıklayamaz. Zaten Oryantalizmin içindeki temel saik de anlama çabasıdır. Batı Doğuyu fantezileriyle küçük görerek değil, ancak onları anlayarak çözebileceğini idrak etmiştir. Oryantalizmin de hikâyesi böyle başlamıştır.

Batıda yetişen farklı nitelikte birçok meraklı insanın motivasyon kaynağının dini, askeri veya bilimsel gerekçeler olduğu söylenebilir. Ancak bu kadar merakın tatmini, seyahat ve araştırmaların sonuca ulaşabilmesi için gereken sermayenin temini ve bu sermayeyi vakfedecek zihniyetin mevcut olması da dikkat çekici ve bizlerden ayırt edici önemli bir husustur. Batı insanı egzotik Doğuyu hep merak etmiştir. Binlerce seyyah gelip geçmiş, arkalarında çok değerli bilimsel kaynaklar ve seyahatnameler bırakmışlardır. Bizde Batıda ne oluyor diye meraklanan Evliya Çelebi dahil, seyyahların sayısı ise bir elin parmaklarını geçmemiştir. Ne yazık ki Fransız Devrimi dönemi dahil, Halet Efendi gibi atanan elçilerimiz burada gerçekte ne oluyor sorusunu soramamış, anlamak için fazla mesai harcamamış veya dışarıdaki durumu önyargılı raporlarla geçiştirmiştir.

Mustafa Akyol'un Türkçeye çevrilen *Müslüman Aklın Uyanışı* kitabında Bernard Lewis'in şu tespitine atıfta bulunulmakta:

> "İslamın kozmopolitliği ve yaratıcı düşünceyi keşfinin ilk yıllarının ardından İslam düşüncesi içine kapandı. İslam düşüncesi diğer kültürleri özümseme niteliğini yitirdi. Bu Müslümanlarda dünyanın geri kalan kısmına karşı ciddi bir merak eksikliği doğurdu. İslam medeniyetinin gelişmesi de engellenmiş oldu."

Ayrıca Akyol kitabında Kuran'da bilineni bilme ve araştırmayı teşvike de atıflar yapmakta. Ne yazık ki Kuran'da sizden önceki uygarlıkların kalıntılarına, yerlerine veya tarihlerine bakmayı, arkeolojiyi teşvik etmekteyken –başta ülkemiz olmak üzere– Müslüman toplumlar arkeolojiyi ciddiye almamış; hatta köktendinci gruplar Helenistik antik kalıntıları yağmaya tâbi tutmuştur.

Genelde ülkemiz ve İslam dünyası endeksli bu meraksızlık, dışa kapalı formatlı, felsefeyi dışlayan, iyilik ve kötülüğü evrenselleştirmeyen Selefiliğin de zeminini oluşturan Eşari teolojik bakışına bağlanmakta. Başta Emevi, sonra da Mevali denilen Arap olmayan toplumların katı hiyerarşik devlet yapısının hizmetine giren medreseler, bağımsız aklın, merakın, evrensel vicdanın baskılandığı, ötekinin yok sayıldığı bir zihin dünyası üretmiştir. Burada Selçuklu sultanı Melikşah'ın veziri Nizamımülk'ün yapılandırması da başlangıçta rol oynamakta. Ayrıca Basra kökenli tasavvuf anlayışı "bir lokma, bir hırka" ve "üç günlük fani dünya" bakışının da kolektif bilinçte rolü mevcut.

Ülkemizdeki meraksızlık veya merak edenleri garipseme hali, bu çabaların ve bunları desteklemenin öteki dünyada karşılığının olmayacağına dair zihin yapısı ve bunları şekillendiren koşullar bugün gelinen noktada büyük rol oynamıştır. Ancak bir başka açıdan 2000 yılı aşkın dünya Yahudiliğine baktığınızda, tarihin en etkili filozoflarını, bilim adamlarını, iş insanlarını görmekteyiz. Yahudi şeriatı ve teolojisinin, söz konusu İslam teolojisinden çok daha katı olduğu su götürmez bir gerçek. O zaman bu farkı Yahudilerin topraklarının sabit olamadığı, köylüleşemediklerini ve mecburen kent hayatına adapte olma zorunluluklarında görmek mi gerekir? Belki bu durumu Yahudi toplulukların zorunlu kentliliği tanımıyla da açıklayabiliriz.

YAHUDİLER NİÇİN MÜSLÜMANLARDAN ÇOK DÜŞÜNÜR?

Bugünlerde Yahudilerin dünya felsefe, bilim ve siyasi tarihindeki tartışılmaz etkileri üzerine az da olsa kafa yormaktayım. İsrail'iin Filistinlilere uyguladığı fiili soykırımı ve masum katlini pervasızca devam ettirenler Yahudiliğin içinden çıktığı gibi, adeta "Şüphesiz ki iman edenler, Yahudi olanlar, Sabiîler ve Hıristiyanlardan her kim Allah'a ve Ahiret Gününe inanır, salih amel yaparsa onlar üzerine korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir," (5/Mâide 69) ayetini anımsatırcasına, bu katliamları en sert eleştiren çevreler de Yahudilerin arasından çıkmakta.

Nobel Ödülleri tarihine baktığımızda Albert Einstein, Niels Bohr, Elias Canetti veya Milton Friedman gibi onlarca Yahudi bilim ve fikir adamını görebilirsiniz. Dünya nüfusunun %23'üne sahip İslam dünyasının ise bilimsel araştırmalardaki yeri %1'in altında. Nobel almış Müslüman bilim adamları ise, bizim Aziz Sancar dahil, bir elin parmakları sayısını geçmemekte.

Dünya tarihinin etkili düşünürleri arasında ise tartışmasız bir Yahudi üstünlüğü mevcut. Levi-Strauss, Erik Erikson, Han-

nah Arendt, Karl Marx, Sigmund Freud ve Musa İbn Meymun bunlardan sadece birkaçı. İslam dünyası ise 15. yüzyıla kadar Kindi, Fârâbî, Amiri, İbn Sînâ, İbn Miskeveyh, İbn Bacce, İbn Tufeyl ve İbn Rüşd gibi entelektüel ve filozof çıkarma konusunda önce başı, sonra da sıfırı çekmekte.

Bu konuda bugünlerde bitirdiğim Mustafa Akyol'un *Müslüman Aklın Uyanışı* kitabı, Medyascope'ta Prof. Mustafa Öztürk ve Ali Bulaç ile yaptığım "İslam siyasal düşüncesinde medreselerin rolü" üzerine söyleşiler oldukça verimli oldu.

Kafamdaki soru şuydu: Selefi altyapısı ve katı kelamcılıkla şekillenen medrese geleneği ve Yahudilikteki Midraş ve Talmut'un öğretildiği kurumlar arasında ciddi metodolojik benzerlikler mevcuttu. Yıllar önce, Amerika'daki Gazze protestolarına aktif katılan bir Yahudi aile tanımıştım. Beni kendi vakıflarının hafızlık eğitimi veren gençlerinin yanına götürmüşlerdi. Bu yakınlığı orada müşahede edebilmiştim. Bu katı Yahudi geleneği aynı zamanda 2000 yıllık kimliklerini korumaktaydı. Ancak yakın katı şer'i yöntem ile kültürel altyapısı olan Yahudiler ve Müslümanların birinden düşünür ve bilim adamı çıkmakta, diğerinde ise pek çıkmamakta. Peki, farkı yaratan neydi?

Bizde genel yaklaşım 600 yıldır dış dünyaya kapısını kapatmış medresenin zihin altyapısını inşa etmiş bir dindarlık anlayışından bilim ve düşünce insanı çıkamayacağı şeklinde. Yahudilikte çıkanların ekseri ise Yahudi teolojisini karşısına alabilmeye cesaret gösterenler tarafından gerçekleştirilmiş başarılar olarak yorumlanmakta.

Sorumu okuduğunuzda üstteki yanıtın da yetersizliğini fark edeceksiniz. Öncelikle Yahudilik ve İslam dünyasını, katı midraş veya medrese geleneği üzerine tanımlayamayız. Bu kültürün seküler yönünün de oluşması bu kurumlardan bağımsız olamaz. Freud veya Marx'a seküler veya agnostik diyebiliriz. Ancak 2000

yıllık kolektif bilincin bu filozofların kendi düşünce biçimlerini yönlendirmiş olduğu gerçeğini de ihmal edemeyiz.

Burada belirleyici faktörlerden birinin İslam dünyasının dönüştüremediği göçebelik ve taşralılığın olduğunu fark etmekteyim. Medreseler, âlimler ve mutasavvıflar bu sosyolojiden çıkabildiler. Yahudilik ise büyük sürgünden sonra hep menkul ile uğraşmak zorunda kaldı. Yahudiler hep bir şehirlilik hali içinde bulunmak zorundaydılar. Gayrimenkul onlar için riskti. Menkule dayalı üretici bir burjuva lokomotifi olabilmek güvenliklerini sağlayabiliyordu.

İslam dünyası ile Yahudilik arasındaki bu farkı yaratan belki de sosyolojiden çok Musa İbn Meymun'un (ö.1204 Mısır) başlattığı Tevrat-Tora kutsal metinlerinin metafizik-determinal âlem ilişkilerinde nasıl anlaşılması gerektiğine dair bilgi mimarisi inşasıdır. Buna epistemolojik kodifikasyon da diyebiliriz.

Tarihe dürüst ve objektif bakabildiğinizde, İslam medeniyetinin saadet asrının öncelikle Endülüs dönemi olduğunu görebiliriz. Burada Müslüman devletlerin oluşturduğu otonom alanlar vardı. Tüccarlar bilginleri finanse edebiliyorlardı. Müslüman, Yahudi, Hıristiyan ve Pagan düşünürlerin özgürlükleri ve karşılıklı alışverişleri vardı. Endülüs bilgi devrimi, aslında Rönesans gibi, kadim geçmişin irfani ve determinal dünyaya ilişkin deneyimlerini Latince ve Yunancadan tercüme ettiriyordu. Kuran ve kutsalın anlaşılmasının diğer medeniyetlerden bağımsız olamayacağı aklın, ilhamın, sezginin, maddi âlemin işleyişinin nasıl bir felsefeyle anlaşılabileceğine dair geliştirdiği yaklaşım ile İbn Rüşd ve talebeleri bu havzada zirve yaptı. Müslümanlar belki de Aristoteles'in anlaşılmasına yönelik en doğru metodu da burada geliştirdiler.

Bu metodu Dominiken rahip Thomas Aquinas, Hıristiyan teolojisine uyguladı. Akıl ve din ilişkilerinde bu teolojinin ayrılmaz parçası oldu. İbn Rüşd'ün talebelerinden biri diyebileceğimiz

Yahudi doktor İbn Meymun ise bunu Müslüman ülkelerde yöneticilik yaparken yayma ve okul haline getirme fırsatı buldu. Meymun'un *Kafası Karışanlar İçin Rehber* başlıklı kitabındaki esaslar, Mesih inancı zorunluluğu dışında, adeta İslam itikadı esaslarıydı. Meymun'un yorum geleneğine karşı çıkanlar olmasına rağmen, bu "Haskala"nın, yani Yahudi Aydınlanmasının da temelini teşkil etti. Almanya'da Moses Mendelssohn (ö.1786) ile bu gelenek gelişti. Yahudilerin kadim Talmut geleneği seküler kültürün yeni doğmuş alanlarına aktarıldı. Bu durum, kalıpların dışında düşünme yeteneğiyle birleşince, Yahudilere sanat ve fende büyük başarılar getirdi.

Ne yazık ki biz İbn Rüşd ile çıktığımız bu yolu merkezi otokratik yönetimlerin iktidarı kaygısıyla tasfiye ettik. Yahudilik ve Hıristiyan dünya söz konusu Endülüs aktarımının ardından ortaya çıkan gelişmelerden bu yana söz konusu geleneği devam ettiriyor. Buna karşı günümüzde İslam dünyasının mevcut bir ahlak-vicdan felsefesi üretememe sorunu varsa, İbn Rüşd gibilerin sistematiğinin tasfiyesiyle başlayan İslam-dünyevi iktidar ilişkisine yönelik şer'i ve tarihsel bir kafa karışıklığından kaynaklanmaktadır.

HANGİ İSLAM VE HANGİ DEMOKRASİ?

İslamın meşruti demokrasi ve sonrasında Cumhuriyetle uyum tartışmaları, I. ve II. Meşrutiyet dönemine kadar uzanır. İslam ve bugünkü Batı demokrasisinin uygunluğu merakı ise ülkemizde ve dünyada 1990'ların sonlarında başlamıştır. Bu dönem özellikle Türkiye, Tunus ve Cezayir'deki İslamcı siyasetin, belediyelerle başlayan iktidar yürüyüşünün eski merkez ile uzlaşmaya kadar giden mücadelelerinin ilgi çekiciliği ve hayal kırıklıklarıyla dikkatleri cezbetmiş ve bu şekilde tarihe notu düşülmüştür. Ülkede ve dünyada büyük umut yaratan AK Parti deneyimi de bu sürecin öznesi olarak başı çekmiştir.

1908 Meşrutiyet Meclisinde Said Nursi gibi bazı medrese mollaları ve İslamcı kökenli aydınlar, Meşrutiyetin ve dolaylı olarak Cumhuriyetin, aslında gerçek İslamın emrettiği şey olduğuna dair ikna risaleleri yazmıştır. Bunlardan en ilgimi çeken risale, Konyalı Nakşi şeyhi ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası yöneticisi Mehmet Zeynelabidin Efendi'nin "İslamiyet ve Meşrutiyet" risalesiydi. Sultanın otoriterliğine karşı tavır alarak, bu yetkilerin sınırlandırılabilmesi için anayasal meşrutiyeti savunanlar az de-

ğildi. Batıda, kralın yetkilerinin sınırlandırılmasını talep edenler aristokratlar ve toprak burjuvazisiyken, bizde bu talebin din adamlarından ve aydınlardan gelmesi dikkat çekiciydi. Bu İslamcı aydınlar, Peygamber ve arkadaşlarının hayatlarından örneklerle tek adam otoriterliğine karşı güçlerin ayrılığını ve denetlemeyi dolaylı olarak savundular. Said Nursi'ye Meşrutiyet konusunda en sık sorulan sorular, gayrimüslimlerle eşit statüde olma ve kadının sosyal statüsünün değişimine ilişkindi. Said Nursi'nin cevapları liberal, müphem ve esnek olup Peygamber hayatındaki uygulamaların yorumlarını içermekteydi.

Bugünkü İslam fıkıh-hukuk kitapları 11. ve 12. yüzyıl temellidir. Taliban ve IŞİD kütüphanelerindeki Hanefi fıkıh kitaplarıyla ülkemizdeki ilahiyat ve medreselerdeki Hanefi fıkıh kitapları arasında pek fark bulunmamaktadır. IŞİD'in veya Taliban'ın tartışılan köle, cariye veya ululemir uygulamalarının çoğunun referansları bu kitaplardandır.

Dünyada tatbikata baktığımızda, Cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının uygulamada iç içe geçmediği birçok ülke görmekteyiz. Hatta demokrasiden farklı şeylerin anlaşıldığı ve uygulandığı örnekler de mevcuttur. Mesela ABD, İran, Almanya, G. Kore ve Türkiye'deki Cumhuriyet anlayışlarının birbirine ne kadar benzeştiğini söylemek zordur. Britanya, İsveç veya Hollanda gibi krallıkların demokrasi seviyelerinin tartışılmazlığını diğer cumhuriyetler karşısında söyleyebiliriz. Macaristan ve Türkiye gibi otoriter rekabetçi popülist sandık demokrasileri ile AB ülkelerinin büyük bir kısmındaki çoğulcu demokrasi farkından da bahsedebiliriz.

Bugünkü İslam dünyasında, Cumhuriyet ve demokrasiye uyum tartışmalarında temel çelişki, kendilerinden oldukları kabul edilen otoritenin (imamın) sorgulanamazlığı ve onun kurduğu düzenin yanlışlıklarına karşı durmanın fitne sayılmasıdır. Halbu-

ki Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin İslamcı aydınları ululemir konusuna, "bunlar, dini ilim ve ahlakta temayüz etmiş siyaset üstü kişilerdir" diye açıklama getirmişlerdir. Şeriatın temeli olan canın, malın, aklın ve ailenin korunması hususunda demokrasi ile İslam arasında temelde herhangi bir çelişki gözükmemektedir. Ancak çağdaş Batı demokrasilerinde teşvik edilen eşcinsel yaşam ve toplumsal cinsiyet tanımları gibi hususlardan duyulan dindar rahatsızlığı da görmek gerekir.

Meşrutiyet dönemindeki İslamcı aydınların fikir üretme gayretleri gibi, ülkemizde 1980 öncesinden ders alan kültürel İslamcı aydınların ve sermayenin, BİSAV gibi vakıf ve dernek faaliyetlerinde yeni bir paradigma üretme çabası olmuştur. O dönemlerde, ABD veya İngiltere'deki muhafazakârlar veya Hıristiyan demokratlar gibi Müslüman-muhafazakâr demokratların olabileceği tartışmaları da gündeme gelmiştir. Davutoğlu'nun *Alternatif Paradigmalar* ve *Medeniyet Dönüşümü* kitapları, ontolojik düzeyde bu uyum tartışmalarını kökten ele almaktadır. İslam ontolojisi ve Batı medeniyeti arasında özgürlük temelli ayrılıklar mevcuttur. İslamda özgürlük, aklı ve ruhu esir alan her türlü arzunun tutsağı olmamakken, profan Batı medeniyetinde bu unsurların metalaştırılmasından veya ruhun özgürlüğü yerine nefsin özgürlüğünün savunulduğundan bahsedebiliriz. Ancak bu farklar, Batı demokrasisi ve İslam arasındaki ortak pratik uygulama alanlarını ortadan kaldırmamakta, tersine zorunlu kılmaktadır.

Ülkemizde mevcut ve geçmiş siyasal İslamcı hareketlerin demokrasi konusunda kafalarının karışık olduğunu görmekteyiz. Ana ajandaları "yorumlanmamış 12. yüzyıl Emevi Hanefi fıkhını" hâkim kılmak olan bu hareketlerin, amaçlarını gerçekleştirmek için demokratik sistem imkânlarını pragmatik biçimde kullanmaya çabaladıkları söylenebilir. Halk medresesi gibi kurulan din amaçlı partilerin teorik bir içeriği barındıramadığı, kadın ve para

gibi konularda trajikomik sorunlar yaşadıkları, ancak kimlik popülizmi ve halka hizmet gerçeğiyle ayakta kaldıkları son elli yıllık siyasi hayatımızda görülmüştür.

Türkiye siyasal İslamcı hareketi, ululemire fâsık da olsa kayıtsız itaat, onun denetlenebilirliğini fitne kabul etmek ve yöneticilerinin beytülmalden meşru pay alabileceklerini savunmak gibi tezleri benimsediğinin ipuçlarını vermektedir. Bu tezler, Taliban ile ortak fıkıh kütüphanemizin de savundukları konulardır. Kapalı fıkıh Müslümanlığında, Eşari itikadi doktrinin de etkisiyle ahlak ve vicdan felsefesi yaklaşımı olmayacaktır. Bugünkü siyasal İslamcı hareket, Meşrutiyet ulemasının arayışlarının gerisinde kalarak selefi fetvalarla hareket etmektedir. Bazı cemaatler ve tarikatlar, benzer fetvaları ilgili siyasilere tavsiye edip onları motive etmektedir. Ülkenin derin yolsuzluk, yoksulluk ve değerlerin çürüme tartışmalarında bu bakışın etkileri net gözlemlenmektedir. Bu durum, insanların dinden soğumalarının ve ilgili simgelerden nefret etmelerinin sebebini teşkil etmektedir.

Tüm bu İslam ve demokrasi tartışmalarının ardında, Batı karşısında alınan 18. yüzyıldan itibaren askeri ve siyasi yenilgilerle medeniyetin kaybedilen moral-psikolojik üstünlüğü yatmaktadır. Osmanlı İmparatorluğundan başlayan, Cumhuriyetimizin laiklik anlayışıyla devam eden sandık demokrasisi tartışmalarının özünde bu duruma ilişkin yaklaşımlar vardır. Tartışmaların gizli iki kökeni mevcuttur. Kayıplarımızın ve bugünkü halimizin nedeni, dinden mi veya dini hayatın kurumsaldan tamamen soyutlanamamasından mı, yoksa dinden uzaklaşmamanızdan mı kaynaklanmaktadır? Bu duruma verilebilecek en iyi yanıt, "Hangi İslam ve hangi demokrasi?" şeklinde olacaktır. Belki de mütedeyyinler için en doğrusu, İslamcı kimlik partilerini kurma ve benzer iddialardan vazgeçmektir. İslami değerlerin tapusu kimsede değildir. Yapılması gereken, bu değerlere zarar vermeyecek tavrı koyacak

siyasi oluşumları destekleyip bireysel siyaseti de din adına değil, kendi adına yapabilmenin samimiyetini taşıyabilmektir. Velhasıl kelam topluma karşı uygun bir ahlak ve insanlık modeli olabilmektir.

MÜSLÜMAN AKLI UYANACAK VE İSLAMIN GÜR SEDASI ÇIKACAK MI?

"De ki siz hiç akletmez misiniz?"
Kuran meali.

Said Nursi'nin "Ümitvar olunuz. Şu istikbal inkılâbı içinde, en yüksek gür sada İslamın sedası olacaktır!" ifadesini zikrettiğinden bu yana yetmiş yılı aşkın süre geçmiş. Tabii bu yetmiş yıl içinde –başta Afrika, Güneydoğu Asya ve Hindistan olmak üzere– çoğu Batı sömürgesi Müslüman coğrafyasının halkları bağımsızlıklarını hayli geç kazanmıştı. İlgili ülkelerin ekserisinin de anayasası İslamı referans göstermekteydi. Bu geçen zamanda İran İslam Devrimi ve Türkiye'de de referansı İslam olan siyasetçilerin iktidarı gibi önemli gelişmeler yaşandı. İslam dünyasının yolsuzluk, insan hakları endeksi, gelir dağılımı adaleti, eleştirdikleri Batıya rekor ölçüde göç sorunu ve bilime katkı gibi hususlarda dünyanın en alt sıralarında. Bu durum bir zamanlar İslama geçişleri bizim kuşağı heyecanlandıran Kaptan Jacques Cousteau, Roger Garaudy ve Cat Stevens gibi aydın ve sanatçıların tavırlarındaki hayal kırıklığında da kendini belli etmekte.

Eğer İslamın gür sedasından kasıt tekrar hilafetin hüküm sürdüğü coğrafyalarda 12. yüzyıla dayalı bir Emevi fıkhının-geleneğinin iktidarıysa bu gür sedanın tadının acılığı da ayrı bir tartışmanın konusu. Eğer modernitenin yabancılaştırıcılığına ve bunun insanlığına karşı kadim ve uygulanabilir bir medeniyet teziyse bu gür sedadan bahsetmek henüz mümkün gözükmemekte.

Bu gür sedanın nasıl olabileceğine dair çok uzun asırlar süren arada bir gündeme gelebilen birtakım çabalar da mevcut. Bu alanlarda kişisel olarak da incelemelerim ve yazılarımı da hatırlatmak isterim. Bu yazıyı da son dönemlerde değer verdiğim birkaç kitabın adını paylaşarak açacağım. Bu kitaplar; Ahmet Davutoğlu'nun *Alternatif Paradigmalar* ve *Medeniyet Dönüşümü*, Özgür Koca'nın *Islam, Causality, and Freedom: From the Medieval to the Modern Era*, Ahmet T. Kuru'nun *Islam, Authoritarianism, and Underdevelopment: A Global and Historical Comparison* ve Mustafa Akyol'un İngilizceden Türkçeye çevrilen *Müslüman Aklın Uyanışı*.

Ahmet Davutoğlu'nun yaklaşımı medeniyet, kadim varoluşçu psikoloji tanımı ve ilişkin alternatif paradigma üzerinden gelişmekte. Özgür Koca, metafizik ve fizik dünya/sebep sonuç ilişkileri üzerinden okurlarına İslam felsefesinin tarihsel yolculuğunu yaptırmakta. Ahmet Kuru ise özde İslam dünyasının altın çağının bitmesini otoriter merkeziyetçilik, bağımsız burjuvazinin yok olması ve düşünme özgürlüğünün kaba tabirle terörize edilmesine bağlamakta. Bu çalışmaların hepsi değerli ve ayrı incelemelerin konusu olacak nitelikte. İslam dünyasının gür sedasının çıkamama sorununu bu yazıda Mustafa Akyol'un kitabı üzerinden anlamaya çalışacağız.

İslam dünyasının geldiği trajik durumun temel sorununu teoloji, siyaset ve sosyoloji olarak kategorize etmek mümkün. Akyol özellikle teoloji ve siyaset alanında kitapta önemli tarihsel

pencereler açmış ve analizler yapmış. Tabii ki tüm bu tartışmaları "İman" ve "Gelenek"ten kopmayan birer Müslüman olarak da yapmamız bu tartışmalara anlam katmakta. Akyol'un bu son hususta itinalı ve içten davrandığını da söylemeliyiz.

Dünyadaki dinlerin mezhepler tarihine göz attığımızda mezheplerin doğuşunun ilk sebebinin siyasi çıkar çatışmaları olduğunu görmekteyiz. Teolojik farklılıkların da iktidarların ihtiyacına göre şekillendiğine tarih sıkça şahit olmuş. Katolisizmden çıkan Anglikanizm ve Protestanlık veya Sünnilikten doğan Haricilik ve Şiilik örnekleri de bunların bazı delilleri.[1] Özellikle İslam dünyası için buradaki siyasi ve teolojik tartışmalarda sosyolojinin rolü belirgindir. Arap kabile asabiyesi ve otorite ilişkileri Kur'an ve hadislerin yorumunda mevcut sancılı rolünü oynamıştır.

Bu bağlamda Akyol kitabında 2010 yılında kaybettiğimiz Muhammed Abid Cabiri'nin "Arap Düşüncesi Eleştirisi" eserindeki tespitlerine önemli atıflar yapmakta. Cabiri, bunların, Arap kabile düşüncesinin, İbn Rüşd'ün aklının en alt düzeyi, "söylem" düzeyinde kaldığı ve ispatlama düzeyine geçemediği, bu zihin yapısının dünyayı analiz değil, ancak önceki bildikleriyle kıyas yoluyla yorumlayabileceği, bunun kritik düşünceyi imkânsızlaştırdığını; ezberi de –bazıları laik de olsa– İslam ülkelerine eğitim sistemi olarak dayattığı gibi hususlardan bahsetmekte. Cabiri şu an İslam dünyasının "zihinsel bir intihar" içinde "istifa etmiş bir akla" sahip olduğu tespitini yapmakta.

Aynı şekilde bugünkü İslam dünyasında var olan "istifa etmiş aklın" sebep olduğu metafizik-fizik dünya ilişkilerinin içeriği konusundaki kafa karışıklığını Akyol, Eşari ve Gazali itikat doktrini olan "sebeplerden yoksun" evren-fizik anlayışına bağlamaktadır. Bu model Allah'ın sınır tanımaz iradesinin her-

1. Graham E. Fuller, *İslamsız Dünya*, İstanbul:Profil Kitap, 2016.

hangi bir ahlaki değer ve doğa kuralları ile sınırlanamayacağını savunmakta. Halbuki Mutezile ve felsefecilerin görüşlerine göre eşyanın zorunlu sebep-sonuç kurallarını Allah baştan koymuştu. Mutezile âlimlerin yorumundan gittiğinizde evrim teorisi veya üstün bir ırkın olamayacağı anlayışı da makul kılınabiliyordu. Aslında bu paralelde İbn Rüşd-Farabi etkisinde Hıristiyan aziz ve doktriner Thomas Aquinas bu durumu "Tanrı, yarattığı varlıklara sonuçlara neden olabilme onurunu verdi" diye de tanımlamakta. Tanrı bunu kudretinde bir kusur olduğu için değil rahmetinin bolluğu için lütfetmişti. Aquinas gibi Yahudi âlim Musa İbn Meymun'da İbn Rüşd'ü anladı ve takdir etti. Felsefe ve din arasındaki ilişkilere açıklık getirdi. Meymun sağlam bir Eşari eleştirmeniydi. Yahudi aydınlanmasına sebep oldu.[2] Bizler ise Rüşd'ün tüm Arapça eserlerini yaktık. Selçuklu Nizamiye ve Osmanlı medreselerinde İbn Rüşd ve İbni Tufeyl gibilerin öğretileri adeta yasaklandı. Zihinsel ve vicdani intihar süreci başlamış oldu.

Prof. Dimitri Gutas "1050 yılından önce İslam dünyasında bilimin tüm insanlığın ortak malı olduğu düşünülürdü. 1050 yılından sonra ise Müslümanlara ait alternatif bir bilim inşasına sonuç veren bir süreç başlatıldı" diyor. Şunu kabul etmek gerekir ki İslamın asr-ı saadet dönemleri Endülüs, Bağdat Beytül hikme ve Horasan bölgesi aydınlanma dönemleriydi. 1031 yılında Endülüs halifeliği küçük prensliklere bölündü. Bu parçalanmadan doğan siyasi çoğulculuk filozofların önüne yeni fırsatlar çıkardı. Bu dönemler, insanlık tarihinde antik pagan geçmiş dahil tüm medeniyetlere açık bir alışveriş dönemiydi. Endülüs aydınlanmasında vahiy, aklın, hadislerin, metafizik ve fizikin nasıl anlaşılmasına

2. https://medyascope.tv/2024/02/03/tarik-celenk-yazdi-nicin-yahudiler-muslumanlardan-daha-cok-dusunurler/

ilişkin geliştirilen metodoloji aynı zamanda Rönesans (yeniden doğuş), Yahudi ve Hıristiyan aydınlanmasına da temel teşkil etmişti. Bütün Avrupa, Platon ve Aristo şerhlerini Arapça olarak Endülüs Müslüman filozoflarından takip etmişti.

Eşariliğin otoriter Emevilik ve Selçuklu devletinde etkin olması, özgür akıl ve müphemliği savunan Mutezile ve Mürcie[3] yorumlarının İslam dünyasından tasfiyesine sebep oldu. Bu durum ona ilk başta dinamizmini kazandıran İslamın diğer medeniyetleri özümseme yeteneğinin sonlanmasına neden oldu. (Akyol, s. 118.) Bizleri bugünlere taşıdı. Bu durum İslam ümmetinde doğal olarak merak duygusunu ortadan kaldırdı,[4] komplocu vehimler hâkim olurken araştırma ruhu önemini kaybetti.

Akyol eserinde günümüz siyasal İslamı üzerinden, İslamı evrensel boyuta kapatan üç stratejiyi ele almakta bunları; reddetme, savunma ve araçsalcılık olarak tanımlamakta. Bu üç faktörün ortak paydasını selefilik olarak belirlemekte. Bu selefiliği de Batıdaki püritenlikle özdeşleştirmekte. Akyol reddetmeyi tanımlarken bugünkü siyasal İslamın "rasyonalizm", "liberalizm" ve "insan hakları savunuculuğu" gibi kavramlara karşı çıkışından bahsetmekte. Haklı olarak Mısırlı Seyyid Kutub'u felsefe dahil evrensel değerleri cahiliye ile tanımlamasını eleştirmekte. Savunmacılar ise demokrasi ve bazı evrensel değerlerin zaten İslam içinde olduğundan bahsetmekte. Siyasal İslamın araçsalcıları ise demokrasi dahil bu tip değerlere inanmamakla birlikte bunların kullanılmasında mahsur görmeyenler. Akyol bu kuralsız faydacılığı malum "ahlaksızlık" problemine katkıda bulunduğunu ifade etmekte.

Akyol'un selefilik tanımı ile Batıdaki Püritenlik tanımı, anlamsal olarak benzeşse de, sonuçları bakımından tamamen fark-

3. Ertelemek Kıyamet gününde konuyu Allah'ın kararına emanet etmek.
4. https://medyascope.tv/2024/01/27/tarik-celenk-yazdi-islam-dunyasi-nicin-merak-etmez/

lılık arz etmekte. Kitabın tamamen yüzünden anlaşılması ve bireyin dini hayatını ailesiyle tavizsiz yaşaması bakımından iki kelime benzemekte. Ancak Püriten ideoloji, özellikle bugünkü ABD, İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerin üniversiteleri, sermaye birikimi ve üretimi gibi konularda lokomotif olmuştur. Selefilik ise derin İslam medeniyetini durağanlaştırmış, aklın ve vicdanın donmasının sebebini teşkil etmiştir.

Akyol özellikle teolojik alandaki iyilik ve kötülük probleminin analiziyle adeta bugünkü Müslüman toplumlardaki evrensel vicdan ve öteki problemine ışık tutmakta. Belki bu durum multidisipliner yaklaştığımızda evrensel din anlayışı karşısında ülkemizdeki başta olmak üzere Müslüman toplumlardaki etnik veya kapalı bir dini kimlik popülistliğini de aydınlatmakta. Tarihsel Eşari itikat doktrini burada belirleyici olmakta. Bu görüşte iyilik ve kötülük kavramları için tutarlılık potansiyeli sorgulanamayan veya nasıl isterse davranan bir Tanrı tasavvuru mevcut. İyi ve kötü objektif anlamını yitirdiğinden dünyada neden kötülüğün olduğunu sorgulamak anlamsızlaşmakta. Bir bakıma bu durum ahlakı sadece Şeriat-fıkıh ile sınırlamakta. Lübnanlı yazar Emin Maruf bu durumu Müslüman halk için "bir dinleri olduğu için artık ahlaka ihtiyaçları yok gibi davranıyorlar" diye tanımlamakta. İbni Rüşd ise bu durumun insanları ilkesiz, kendisi hakkında bir referansın bulunmadığı zalim bir Tanrı inancına götüreceğini ifade etmekte.

Ahlakı Eşari yorumla Şeriat'a hapseden Müslümanlık anlayışı ne yazık ki vicdanı da ümmet için müphemleştirdi. Akyol bunu "Gerçek şudur ki, anaakım İslam düşüncesinde bağımsız bir ahlaki yetkinlik kaynağı olarak tanımlanmış bir vicdan kavramı bulunmamaktadır" olarak ifade etmekte. Rivayet odur ki kardeş katili Kabil'in bile Cennetten yüz çevirmesine rağmen Cennetten yadigâr, içinden çıkmayan cennet parçaymış "vicdan."

Her hâlükârda doğruyu söylermiş. İncil'de Aziz Jerom, Peygamber Zülkifil kıssasında bu vurguyu yapmış. Düşünürler bireysel bir vicdanın ötesinde toplumsal bir vicdanı da zamanla sorgulamışlardır. Elmalılı Hamdi Yazır, İslam ümmetini, "eğer vicdanlarını kaybederlerse çöküşe mahkûm olurlar" diye uyarıyor.[5] Erich Fromm ise bu konuda aynı şekilde karamsar, Fromm insan ve otorite ilişkisinin adaletli kurulmadığı takdirde İslam ümmetini de uyarırcasına toplumların vicdani duyarlılığını kaybedeceğini söylemekte. Akyol buradaki yorumunda, Mutezile'nin öngördüğü bağımsız sezgisel bir ahlakın oluşmasına otoritenin izin vermemesinin, toplumsal bağımsız bir vicdanın oluşmasını işlevsiz bıraktığından bahsetmekte. (Akyol, s. 105.)

Akyol kitabında (s. 171'de) Eşariliğin filozofların rasyonel bilimsel dünya görüşünü perdelediğinden, bu nedenle Müslüman bilginlerin ezoterizme veya gizli bilimlere kaydığını ifade etmekte. Aslında buradaki sorunun ana gerçeğinde bir gerçeklik-bilgi mimarisi veya epistemoloji üretememe sorunu yatmakta. Zira Endülüs, Beytül hikme, Horasan ve Rönesans filozoflarının hepsi için ezoterizm, hatta melekler ilmi önemli bir ilgi alanıydı. Bunlar metafizik sezgiyi ve manevi tasarrufu inkâr etmiyorlardı. Ancak her birinin bilgi teorisinde iki âlemin ilişki modelleri sekülarize ve sistematize edilebilmişti.

Kişisel görüşüm Allah'ın âdeti ve ahlakı mucibince bu modelin, peygamberler ve bazı özel insanlar ile mucize, keramet veya istidraçlarla sonucu değiştirmeyecek ayrıcalıklar tanıdığı yönündedir. Zaten İbn Rüşd de bunları kozmik yapının içine gizlenmiş nadir ihtimaller olarak tanımlıyordu. Ayrıca Rönesans döneminde Bruno, Ficino, Campanella veya Mirandola gibi isimler ezoterizmi tanım çabalarında fiziküstü gerçeklikler ve modern bilim

5. Elmalılı Hamdi Yazır, *İslam Düşüncesinin Problemlerine Giriş*, TDV Yayınları, 1996.

arasındaki ilişkileri sistematize etme arayışı içinde olmuştur. Zira Rönesans, yani yeniden doğuş dönemi, Mısır antikitesindeki hermetik, okültist ve bilimsel kaynakların karşılıklı adaptasyonu iddiasını da içermekteydi. Rönesans filozofları bu anlamda Arabi, Kindi, Farabi ve İbn Sina'nın etkisi altındaydı.

Siyaset alanında, İslamda imametin siyasal olarak gerekli olup olmadığı da Mutezile ve benzer akılcıların başlattığı ayrı bir tartışmaydı. Bunlardan bazıları "imamlar hükümdarlara yani despota dönüştüğünden en iyi çözüm ilk planda devlet kurmamaktır veya gücün yerelleştirilmesidir" dedi. Mutezile âlimlerinin siyasi görüşleri Allah adına güç isteyen despotların pek işine gelmiyordu. İlginçtir, Halife Me'mun'un akıl ve felsefeye ilgisi kendisini Mutezile yapmıştı. Mutezile toplumsal sözleşme doktrini, adeta John Locke'un teorisini andırıyordu. Eşari imam İbn Hanbel ise tersine, "Ümmetin çıkarı için sultanlara, dürüst, adil ve dindar olmasalar bile, itaat caizdir" diyordu. Ne yazık ki hâlâ, ordularla fethetmek ve dünyayı ele geçirmek fikri bazı radikal Müslüman grupların ütopyası olarak karşımıza çıkmakta.

Akyol kitabı, başlığındaki gibi İslam dünyasını özde "Akla, Hürriyete ve Hoşgörüye" davet etmekte. Okurlarına sorgulayıcı ve analitik tarihsel bir yolculuk yaptırmakta.

Kitapta neshin rolü, Maturidi'nin anlaşılamaması, Mutezile ve Mürcie anlayışı farkı belki biraz daha açılabilirdi. Ortaçağ Avrupa ilahiyatı ve Rönesans aydınlanmasıyla ana konuya vurgu ve mukayese kitabı daha da zenginleştirebilirdi. Tabii ki İslam dünyasında tarihsel tasavvufun rolü değerlendirmelere dahil edilebilirdi. Arabi'nin vahdet-i vücudu (birliğin varlığı(ile Rabbani'nin vahdet-i şuhût'unun (varlıkta birliğin) siyasete ve evrensel düşünceye etkileri tartışılabilirdi. Akyol kitapta haklı olarak sıkça İslamın diğer medeniyetleri özümseme yeteneğinin kaybolmasına vurgu yapmakta. Belki bu konuyu savunan 20. yüzyılın başlarının

önemli filozofları ve mutasavvıflarından René Guenon veya Abdülvahit Yahya'dan özel olarak bahsedilmesinde fayda olabilirdi. Zira Guenon ve takipçileri Seyyid Hüseyin Nasr da dahil, karşılıklı medeniyetleri özümseme gerçeğini savunan Gelenekçi-Tradisyonalist ve Perenialist-Daimci felsefenin[6] temsilcileri olarak önemli yorumlar geliştirmişti.

Akyol'un kitabı oldukça derinlikli ve iyi niyetli, düşünen Müslümanlar için yol gösterici bir çalışma. Kendisine birer teşekkür borcumuz var. Velhasıl kelam ve ne yazık ki Allah'ın rahman ismi mucibince Müslüman aklını başına almadıkça ve kendi, kendini kandırmaya devam ettikçe İslamın tüm insanlık için gür sedası duyulamayacaktır.

6. Evrensel hakikat ilkelerinin tüm insanlar ve kültürlerde müştereken mevcut olduğuna dair felsefi düşünüş.

III. BÖLÜM

KEMALİZM VE CUMHURİYET KÜLTÜRÜ

KEMALİST AYDINLANMA VE RÖNESANS

Kemal Kılıçdaroğlu'nun dindar mahallenin talebi üzerine geçenlerde gerçekleşen helalleşme toplantısı duygusal ve mahiyeti itibariyle oldukça dikkat çekiciydi. Bu toplantı önceki temaslar dikkate alındığında terapistlerin de ilgisini cezbedecek düzeydeydi ve belki de en sahici olanıydı. Zira mütedeyyin mahalle, Kılıçdaroğlu'nun çabalarını başından beri ciddi bir kuşkuyla karşılamıştı ve bu toplantıları, önceki yıllarda Adnan Oktar grubunun Atatürkçü camiayla, Gülen grubunun ise sol ve liberal camiayla kurduğu yapay ilişkilerle benzeştiriyordu. Bu son toplantı, muhtemelen, bu özdeşime dair ezberin bozulmaya başlayışını teşkil edecek nitelikteydi.

Ancak tam da bu arada, Türkiye'nin en saygın psikologlarından biri olan Prof. Dr. Üstün Dökmen'in "Başörtülüden terapist olmamalı" demeci yavaş yavaş kabuk bağlamaya başlayan yaranın tekrar kaşınmasına neden oldu. Türkiye'de ciddi bir kesim Dökmen'in bu çıkarımından başörtülülerin ikinci sınıf vatandaş olduğunu kastettiği anlamını çıkardı. CHP'yi merkezine alan politik kesim ise bu durumun kendilerinin mahalleyi ikna çabaları bağlamında çok gereksiz ve zamansız bir çıkış olduğu kanısında.

Aslında yaşım kadar Erzurum'dan hukukum olan Üstün Ağabey, özel hayatında dini inanç ve pratiklerini disiplinli olarak yaşamaya çalışan birisi. Annesi Sabahat Hanım Cumhuriyetin ilk döneminin altın kuşağından. Kendisi hem o zamanın İstanbul Üniversitesi Tarih bölümünü hem de Hukuk Fakültesini çift anadal yaparak bitirmiş. Mithat Sertoğlu'nun arkadaşlarından. Sabahat Hanımın babası da Abdülhamid'in saray ekibinden. Sabahat Teyze döneminin sıkıntılarını yaşamış, Atatürk'ü sanırım dünya gözüyle de görmüştü. Annesi de, Üstün Dökmen gibi, özel hayatında itikatlı ve pratikleri uygulamaya çalışan samimi bir Müslüman, ancak Atatürk devrimleri ve aydınlanma anlayışına da bir o kadar sıkı sıkıya bağlı biriydi.

Bazen Üstün Ağabeyi zamanı durdurmak şartıyla, bir yönüyle Atatürk'ün eğitim politikalarının yılmaz bekçisi, İnönü döneminin milli eğitim bakanı Hasan Âli Yücel'e benzetirim. Yücel de özel hayatında mutasavvıf bir Müslümandı (muhtemelen başta Atatürk ve arkadaşlarının birçoğu böyleydi). Bugünden farklı olarak, o nesiller mutlak bir özel alan-kamusal alan ayrımı yapmayı, özel alanda Müslümanlığa samimi hislerle tâbi olurken, kamusal alanda Cumhuriyetin "sivil din" olarak tesis etmeye çalıştığı seküler ulus-devlet yurttaşlığını tümüyle benimsemiş ve bu ikili dengeyi yaşamlarına tatbik etmişlerdi.

Öte yandan, insanların özel alanında İslam varlığını kendi rutini içinde sürdürürken kamusal alanda İslamın etkisi kırılmaya çalışıyordu ve bu, en baştakilerden en alttakilere dek, inanan herkes için zorluk yaratıyordu. Örneğin annemlerin lisede okuduğu 1931 basımı tarih kitabında Hz. Peygamber'in ilham yanılgısından, meleklerle cinlere nasıl samimi inandığından ve döneminin çok özel bir düşünürü olduğundan bahsedilmekteydi. Babam da bilimsel olarak evrenin tesadüfle oluştuğunu lise ders kitaplarında okuduklarını anlatırdı.

Yani gündelik pratikle devletin aşılamaya çalıştığı bilgi kaynakları ince bir gerilim içindeydi. Hiç şüphesiz, Cumhuriyetin veya Türk tipi Aydınlanmanın hedefi İslami skolastik bakış açısının şekillendirdiği Anadolu'da bir zihniyet devrimi gerçekleştirmekti. Bu noktada Aydınlanmacılarımızın felsefi referansı on sekizinci yüzyıldaki Fransız Aydınlanmasıydı. Teorideyse, Cumhuriyetin kurucu kadroları dâhil, 1870'li, 1880'li yıllarda doğanlardan 1910'lu yıllarda doğanlara kadar genişçe bir nesli gençliklerinden itibaren etkisi altına alan Auguste Comte'un pozitivizm anlayışı ve 1880'lerden 1960'lara kadar tüm dünyaya etkisi yayılan sekülerleşme üzerine kurulmuştu. Pozitivist yaklaşım, dünyayı ve toplumsal yaşamı tümüyle dünyevi unsurlarla açıklamayı ilke edinmiş; III. Cumhuriyet dönemi Fransa'sının Kilise karşıtı atmosferiyle ve Bismarck Almanya'sının Katolik Kilisesine karşı açtığı kültür savaşıyla yükselen bir anlayışla, yukarıda belirttiğimiz nesillere hem Fransız hem Alman modelini sunmuştu.

Temelde Aydınlanmacılık gibi, pozitivizm de ilerlemeci bir tarih ve toplum tasavvurunu benimsiyordu. Bu yolda bir toplum mühendisliğini de olanaklı kılıyor ve şehirlileşen kitleleri belli bir din-dışı ahlaki prensip çerçevesinde terbiye etmeyi amaçlıyordu.

Bu Avrupalı kaynakların etkisi altında şekillenen Kemalizm toplum mühendisliği konusunda belli ölçüde başarı edebildi. Belki de bizi bir Üçüncü Dünya ülkesi olmaktan kurtardı. Ancak devrimlerin yan etkileri olarak bugünlere, parçalanmış ortak aidiyet ve kutuplaşma sorununu da miras bıraktı.

Yararlandığımız Fransız Aydınlanması ise Batıdaki birçok Aydınlanma gibi referansını 16. yüzyılın Rönesans birikiminden almaktaydı. Rönesans, pek çok bakımdan, bugünleri şekillendiren felsefe ve bilimsel devrimlerin belirleyicisiydi. Rönesans'ın ne anlama geldiği ise ne yazık ki Türkiye'de yeterince incelen-

medi. İttihatçılığın aceleciliği gibi, Kemalist Aydınlanmacıların da eylem önceliği yüzünden bu büyük konu ülkemizde pek anlaşılamadı.

Genellikle sanata açtığı yeni kapılar üzerinden yorumlanan Rönesans, özünde ilerlemeci bir tarih anlayışı içermiyordu. Tersine, Rönesans'ın anlam arayışı gerçeği antik geçmişte aramaya dayalıydı. Yani yüzü ileriye değil, geriye dönüktü. Rönesans'ın farklı yerlerdeki filozofları, başta Bruno, Agrippa, Campella ve Ficino, Antik Yunana ve Roma'ya, Akdeniz uygarlığının engin birikimine dönüp bakarak bir "yeniden doğuş" imkânını aramıştı.

Daha sonra, onların etkisiyle Kopernik, Newton, Descartes ve Leibniz gibi kuramcılar Antik Mısır ve Antik Yunan dönemlerine ait metafiziğe ilgi duymuştu. Kadim irfan ve hermetik geleneği Kiliseyle uzlaştırarak dünyaya yeni bir yorum getirmeye çalıştılar. Dahası, Rönesans düşüncesi hiç de modern seküler bir hat üzerinde ilerlememişti. Ortaçağ skolastiklerinin ve onların alternatiflerinin merak konularından bazıları, modern bilimsel devrimleri yapanların zihin dünyasında epey büyük bir yer tutuyordu. İroniktir ki bu isimler, Pisagor ile sayıların gizeminden, simyadan ve doğal büyüden yola çıkarak maddenin çekim gücünden fizik dünyanın deneysel modelinin oluşumuna öncülük ettiler. Paganlık ve mistik Hıristiyanlıktan gelen kaynaklarla modern bilimin temellerini oluşturdular.

Bu hermetik (yorumlamacı) gelenek, İttihatçıların ve Cumhuriyetin kurucu yöneticilerinin de bir kısmının üye olduğu Masonluk, Gül-Haç Kardeşliği ve Altın Şafak Cemiyeti gibi inisiyatik elit örgütlerde hep devam etti. Bu örgütler Aydınlanma felsefesinin, modern bilimin, merkantilist ve kapitalist ticaret ağlarının ve dünya siyasetinin şekillenmesinde (rollerini çok abartmamak da gerek) yer aldı ve Batı modernitesinin (gizemli ama) olağan bir parçası kabul edildiler.

Bu hattın beslendiği düşünce akımlarının bir kolu daha olduğunu belirtmek gerek. Katı ve sömürge kültüründen beslenen Fransız Aydınlanmacılığına karşı Alman İdealizmini ve Romantizmi kaynak alan Hamann, Herder, Fichte, Schelling, Hegel, Schleiermacher, Schopenhauer'in öncülük ettiği metafiziği de göz önüne alan bir yaklaşım Alman Aydınlanmasının bir yerinde hep var oldu. Oxford Üniversitesinden Prof. Isaiah Berlin, bu akımı "Karşı-Aydınlanma" olarak isimlendirip ele aldı ve başka referanslarla güncelleştirdi. Benzer şekilde, Püriten bir yorum esaslı Jonathan Edwards ve Thomas Jefferson'ın öncülük ettiği on sekizinci yüzyıl Amerikan Aydınlanması da dini bir hoşgörüyle şekillenip on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl boyunca Fransız pozitivizminin mirasına karşı bir duruşu temsil etti.

Bizde tanımlanmış bir "Karşı-Aydınlanma" hareketi olmadı. Ancak Filibeli Ahmet Hilmi, İsmail Hakkı İzmirli, Peyami Safa, Nurettin Topçu, Cemil Meriç ve Erol Güngör gibi düşünürlerin arayışlarını kısmen bu tanıma yaklaştırabiliriz. Bu yeni kavramsal anahtarlarla kendi modernite tecrübemize baktığımızda, özel alanda dindar, kamusal alanda seküler olan simaların zihin dünyalarından başlayıp bu ayrımın kökenlerine inebilir; yüzü geriye dönük olarak ilerleyebiliriz.[1]

Rönesans'ın yeniden doğuş anlamı gibi, Türk düşünce dünyası da kendi köklerine ve evrenselleşmiş asli ve alternatif tüm kaynaklara komplekssizce bakıp bir yeniden doğuş, bir diriliş tecrübe edebilir. Tabii bunun için evvela Rönesans döneminin yani erken modern Avrupa'nın şafağının doğru okunması, anlaşılması gerekmektedir. Görüldüğü gibi karşı aydınlanma dahil düşünce

1. Bkz. Hasan Aksakal, *Türk Muhafazakarlığı: Terennüm, Tereddüt, Tahakküm*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017, s. 65-92

tarihi modern dönemde birçok aydınlanma ile tanıştı. Bilimsel düşüncenin en cazip yanı da müphemlik kavramıdır.

Terapist tartışmalarının ardında Kemalist aydınlanmanın bizlere hangi tip aydınlanmayla rekabetçiliği sağlayabileceğini veya müphemliğinin neden olamayacağını dün için olmazsa bile bugün için sorgulatması gerekiyor.

İşte o zaman, basmakalıp ve yüzeysel ifadelerle "Aydınlanmacı", "gerici" gibi kavramlar yerine bunların ayrıntıda çok büyük ölçüde çeşitlendiğini, sınırların zannedilenden çok daha geçişken ve müphem olduğunu görürüz. Daha açık, daha derinlikli bir entelektüel altyapı eşliğinde konuşabilme imkânı buluruz. İşte o zaman başörtülü ya da Atatürk rozetli terapist olur mu tartışmalarını daha doğru bir bağlamda yapabiliriz.

GÖRGÜ DEVRİMİ

Geçenlerde Medyascope TV'de Ruşen Çakır ile *Türk Sağı; Mahalle, Kriz ve Kritik* kitabı üzerine yaptığımız söyleşi ilgi çekti. Sosyal medyada sıkça vurguladığım ancak pek gündeme gelmeyen "görgü devrimi" kavramı nihayet bu söyleşiyle dikkatleri cezbedebildi. Uzunca süredir Cumhuriyet-Kemalist devrimlerin en pozitif etkisinin ülkemizde bir görgü devrimini başarabilmesi olduğunu yazıyordum. Bunun sonuçlarını köy enstitülerinde, askeri liselerde, öğretmen okullarında ve benzeri kurumlarda yetişen 1940 sonrası kuşakta görebiliyordunuz. Ben bunu anne ve babam sayesinde çok açık fark etmiş ve yaşamıştım.

Osmanlı'da sarayda, aristokraside ve eşrafta, protokol ve gelenek ağırlıklı bir asalet ve görgü anlayışı elbette mevcuttu. Bunda olabildiği kadarıyla Batıya açık olabilmenin de rolü büyüktü. Ancak Anadolu ve taşra, yokluk, göçler ve yıpratıcı savaşlar gibi nedenlerle kültürel kentli yaşama hep uzak kalmıştı. 15. yüzyılda Karaman isyanından bu yana Anadolu'nun merkez ile politik rabıtasına mesafe konulmuştu. Cumhuriyet bürokrasisi de Osmanlı bürokrasisinden devirle bu geleneği bir süre devam ettirdi. Cum-

huriyetin bürokratik yönetimi genelde Balkan ve Kafkas kökenli elitlerdeydi.

Bize göre "deli", Ruslara göre de "büyük" olan Çar I. Petro ülkesinde büyük reformlar başlatmıştı. Bizdekilerden farklı olarak, reformlarının teknik yüzünü de doldurmak için Hollanda'da bir tersanede tebdil-i kıyafet çalıştığı anlatılagelir. Petro'nun bizim II. Mahmud ve Atatürk devrimlerine benzeyen bir yönü de kıyafet ve sakal kestirme yaptırımlarıdır. Bu işi Doğu toplumları için başlatan muhtemelen ilk liderdi.

Bizde de Cumhuriyet reformlarının etkisiyle Anadolu'nun taşrasının çocukları söz konusu kurumlarda leyli-yatılı okuyarak görgü devrimi ile dönüştürüldü. Bir iddiaya göre de "devşirildiler". Artık köyünden gelen 14 yaşında bir genç, 22 yaşında öğretmen veya subay olurken, masa düzenini, kadın-erkek ilişkilerindeki nezaketi, yemek kültürünü, çevre bilincini veya mimari estetiği şeklen de olsa uygulayabiliyordu. Devletin ve kentin merkezi Kemalist modernleşmenin de merkezini oluşturuyordu.

Sırf İstanbul değil, Erzurum ve Malatya gibi merkezlerde de geleneği olan görgülü aileler modernleşmenin resmini oluşturuyordu.1940'lardan 70'lere kadar bu merkezler çoğunlukla CHP, bazen de AP tarafından temsil ediliyordu. Seküler ılımlı merkez sol ve merkez sağ bunların güvenceleriydi.

Cumhuriyet reformları öncelikle bir yönüyle gözükmese de güvenlik açısından geçmişle politik bir kopuş amacını da taşıyordu. Bunun ne kadar sağlıklı veya travmatik olduğunu bugünün izlerinden görebilmekteyiz. Yöneticilerin İnönü gibi örneklere sahip az bir kısmı Anadolu'dandı. Zaten devrimlerin içerik ve uygulamalarına kısmi itirazlar da onun gibilerden geliyordu. 200 yıllık Türk modernleşmesi bir güvenlik ve devlet modernleşmesiydi. Filozofu hiç olamadı. Bu açıdan da Anadolu'daki taşra muhafazakârlarını bir türlü ikna edemedi ve onları gönüllü olarak dönüştüremedi.

1990'larda artık kendini iyice belirgin kılan entelektüelsiz Anadolu taşrası, düşük şiddetli devrime belirleyici ölçüde katkı vererek bugün artık merkezdeki (iktidardaki) yerini aldı. Mahallenin, "Kültürel iktidar olamadık" hayıflanmalarının arkasında görgü devriminden uzak kalmanın da rolü vardı – hâlâ var. Mahallenin en üst düzey siyasetçilerinden bürokratlarına kadar özellikle dış ve iç protokol ilişkilerinde bu durum kendini sıkça göstermekte. Bu ise toplumsal kutuplaşmayla ortak aidiyete ve cumhuriyet dönemindeki kazanımlara kalıcı zararlar vermekte.

Dindar mahallede görgü devriminin gerçekleşememesinin bir diğer sonucu da, "helal zenginler" için tüketme kültürünün değil, sürekli biriktirme alışkanlığının egemenliğini sürdürmesi. Devletin veya siyasetin kaynaklarıyla zengin olanlar için ise Arap zenginleri veya Rus oligarkları gibi çok-yönlü illegal tüketme kültürü etkin gözükmekte. Her iki durum da görgü devrimi sorunsalına kapı açmakta. Mahallede zenginlik arttıkça görgüsüzlüğün çok daha dikkat çeker hale gelmesi trajikomik bir hal almakta. Bizdeki bu ters orantı, Rönesans ve Reform Avrupa'sı, Endülüs İspanya'sı gibi yerlerde doğru orantı olarak işlemişti.

Gördüğümüz yakın tarihli örnekler, görgüsüzlüğün bir eğitim veya öğretim meselesi olmaktan ziyade, sınıfsal bir yetiştirilme sorunu olduğunu da açığa çıkarmakta. Göçebelik, modern gecekondular, kamu malını yağmalama kültürü, bu sınıfsal durumu içselleştirmekte.

Görgüsüzlük dış dünyayla ilişkilerde bir sınır belirsizliği sorununu da getirmekte. Bu da ilgili kitleyi dinamikleştirmekte, aklını değil zekâsını kullanmaya zorlamakta; esnaflıkta ve politikada etkin kılmakta, fakat aynı zamanda geleceğini belirsizleştirmekte. Mahalle fikrini ve entelektüel önderlerini aramakta. Kendine ait felsefi ve fikri derinliği olmayan, ideolojik katı aceleci bir modernleşmenin ürettiği görgü devrimi ise ötekini kapsayıcı

ve dönüştürücü olamamakta. Gönül mahalledeki muhtemel esneklik ve dönüşüm talebi ile Kemalist gelenekteki ise görgü seviyesinin ülke için karşılıklı tamamlanmasını istemekte.

SÜREYYA AĞAOĞLU'NUN ANILARINDAN BİR BUGÜN OKUMASI

Bir dostum bana ısrarla Süreyya Ağaoğlu'nun *Bir Ömür Böyle Geçti* adlı anılarını derlediği kitabını tavsiye ediyor ve ekliyordu: "İnan, bu kitapta Şevket Süreyya'nın *Suyu Arayan Adam* kitabındaki gibi, tarihimizin son dönemlerinin yaşanmışlıklarını bulacaksın." Bugünü anlamak için hep Osmanlı modernleşmesinin siyasal-ideolojik tahlili ve uzantıları üzerinden arayışlar içindeyim. Bu dönemin aktörlerinin anıları benim için önem arz etmekte.

Ağaoğlu soyadı bende öncelikle annemlerim sıkça telaffuz ettiği eski Demokrat Partili Samet Ağaoğlu'nu çağrıştırır. *Türk Sağının Düşünce Atlası* adlı kitabımı yayına hazırladığımda da Türk Sağına liberal etkisi tartışılmaz Türk-Tatar Aydınlanmacısı Karabağlı Ahmet Ağaoğlu'nun anmamak zaten mümkün değildi.

Süreyya Ağaoğlu'nun (1903-1989) yaşamı, Ahmet Ağaoğlu'nun kızı olarak Çar aristokrasisiyle Osmanlı/Türkiye modernleşmesi hattında merkezi gelişmelere aktif katılımcı olarak geçmiş. Yusuf Akçura, Enver Paşa, Halide Edip ve Mustafa Kemal Atatürk gibi şahsiyetler, Ağaoğlu ailesinin sıkça görüştüğü insanlar.

Süreyya Hanım Cumhuriyet modernleşmesinin sembol kadını. Türkiye'de Hukuk Fakültesinin ilk kız öğrencisi. İlk kadın –hem de uluslararası alanda çalışan– avukat. Lord Kinross ve Nehru'ya kadar uluslararası bir ilişki ağı var. İstanbul'un işgal yıllarında aktif olarak gençlerin protesto hareketlerini organize etmiş. Serbest Fırka, İzmir Suikastı davası, 1960 Darbesi gibi ulusal gelişmelerle beraber II. Dünya Savaşında Avrupa'daki toplumsal psikolojiye de birinci derecede şahitlik etmiş biri. Gözlem ve analizleri bugünlere ışık tutacak ibret dersleri niteliğinde. İşin bir başka veçhesi de tüm süreçlerde başı dik, yalnız mücadele eden bir Türk kadını olması.

Süreyya Hanımın gözlemleri bende birkaç meseleyi yerli yerine oturttu. Bir aydın olarak Süreyya Hanımın bu nitelikleri kazanmasında birkaç altyapı unsuru öne çıkmakta. Öncelikle kendisine bu özgüven ve görgü birikimini kazandıran ailesi. Köklü okullarda eğitimi ve birkaç yabancı dili iyi bilerek dünyaya açık olması. Ticari, siyasi ve toplumsal (ulusal ve uluslararası) ilişki ağıyla sürekli değerlendirmelerde bulunabilmesi. Sivil toplum, demokrasi, inkılap, vatanseverlik ve gelenek arasında nitelikli kavramsal bağ ve dengeleri kurabilmesi. Sıkça geriye dönüp özeleştiri ihtiyacını duyabilmesi. Ve bir de tabii ki Ahmet Ağaoğlu'nun kızı olması.

Kitaptan aldığım bazı ilginç notlar şöyle: Ailenin 1911'den bu yana Türk Ocağının merkezinde bulunması ve buralarda Cumhuriyet düşüncesinin tartışılması, Atatürk'ün Türk Ocaklarının yerine Halkevlerini tesis etmesi, davet esnasında Atatürk'ün Celal Bayar'ın eşi Reşide Hanımı türbanını çıkarması için ikaz etmesi ve Reşide Hanımın sert cevabı karşısında Atatürk'ün sesini çıkarmaması... Ahmet Ağaoğlu'nun evini belirli akşamlar ölene kadar adeta zamanın aydınlarının müzakere yaptığı bir düşünce kuruluşuna çevirmesi, başta şapkaya karşı olan Ali Çetinkaya'nın

şapka kanununa muhalefetten arkadaşlarını idama mahkûm etmesi ve bazıları hakkında pişmanlık duyarak ailelerine yardım teşebbüsünde bulunması, Latife Hanım ile dostlukları... Mustafa Kemal-Latife çiftinin boşanmasının inkılaplara (ülkeye) ağır faturasını Ahmet Beyin Atatürk'ün yüzüne söylemesi, Alman dostu olarak nam salmış *Cumhuriyet* gazetesi kurucusu Nadir Nadi'nin 60'lardan sonra Sovyet Rusya dostuna dönüşmesi, II. Dünya Savaşı sırasındaki Nazi hayranlığı, Varlık Vergisinin bu hayranlıktan kaynaklanması... Almanlar kazansaydı ülkenin demokrasiye değil faşizme geçeceğinin konuşulması, Mısır, Pakistan gibi İslam ülkelerinin sefaletinin Hıristiyan Batıdaki evrensel spritüel kavrayışın İslam din adamlarında gelişmemişliğiyle açıklanması, Halide Edip'ten Gökalp'e dek aydınların kafa karışıklıkları ve sıkça fikir değiştirmeleri... Demokrat Parti'nin geçmiş hakkında hesap sormayacağız demesine karşın iktidarda öyle gelişmediğini, Pakistan'da bir mezar ziyareti esnasında taktığı başörtüsü nedeniyle nasıl inkılap düşmanı ilan edildiği, darbenin kendisi ve ailesi için acı sürpriz olduğu gibi tespitlerini ifade etmesi...

Kitabı tamamladığımda Osmanlı-Cumhuriyet Aydınlanmasında Süreyya, Halide Edip ve Latife Uşaklıgil gibi kadınların üstlendiği sorumluluğun ve rollerin anlamını tekrar idrak ettim. Son 200 yıllık reform tarihimiz, ne yazık ki, fazlasıyla dış dünyadaki gelişmelere odaklı. Tanzimat, Meşrutiyet ve 1950'de demokrasiye dönüş gibi. Hele Süreyya Hanımın belirttiği gibi, II. Dünya Savaşını Nazilerin kazanması durumunda ülkemizin rejiminin neye dönüşebileceği emarelerini düşünmek bile dehşet verici. Yine de ne olursa olsun, 200 yıllık anayasa ve seçim geleneği bizi komşularımız İran ve Rusya'dan birçok bakımdan farklı kılmakta – hele ki bugünlerdeki seçimlerin fazla anlamı olmadığı ülkemiz için seçim sonrası Rusya güvenlik devleti modeli tartışmalarının ortasında...

Süreyya Ağaoğlu, Halide Edip ve Latife Uşaklıgil; ne dersek diyelim, bize, eksik gedik Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesinin meyvelerinden birkaçıdır. Bu (ve diğer) kadınların mücadelelerine saygı duyuyorsak, kadim Doğu ve rasyonel Batı Aydınlanması aksı ışığında –200 yıllık yol haritamızın özeleştirisini de yaparak– kaldığımız yerden özgün bir şekilde yolumuza devam edebilmeliyiz.

'POST-EMPERYAL TRAVMA' YA DA HAL-İ PÜRMELALİMİZ

Çocukluğumdan bu yana yabancılarla yaptığımız futbol maçlarını herkes gibi seyretmeye düşkünlüğüm vardır. Futbolumuzun pek de iyi olmadığı 1970'li yıllardan bugüne, sıradan bir Avrupa takımıyla bile olsa (11 yabancıyla oynasak dahi!) kulağımda şu slogan çınlar durur: "Avrupa, Avrupa duy sesimizi, işte bu Türklerin ayak sesleri..."

Halit Ziya Uşaklıgil anılarında, Abdülhamid'in istibdadının Yıldız Sarayının arı kovanı gibi yoğunluğundan bahsederken her haliyle bir Meşrutiyet sarayı olan Sultan Reşad'ın Dolmabahçe Sarayının protokol günleri haricindeki loş yalnızlığından bahseder. Ülkemizin tarihi, iktidarın mekânlarının, Meşrutiyetten bu yana saraydan, Babıâli'ye, oradan da 1918'e kadar Harbiye Nezaretine geçtiğine tanık olur. Cumhuriyetle birlikte ise iktidarın mekânları sırasıyla zamanla Çankaya, Meclis, Bakanlıklar, MGK, şimdi de Beştepe oldu. Denilebilir ki boşalıp loşlaşan eski veya taşınan iktidar mekânları muhtemelen hep imparatorluğun Yahya Kemal'in şiirlerinde sıkça geçen debdebeli günlerinin sedasını, arayışını, ka-

yıplarını ve tutulmaya fırsat bulamadıkları yaslarını yansıtıyordu. Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi, toprak, şeref kayıpları ve göçler, nesillere intikal eden travmalara neden olmuştu.

Yıllar önce psikanalist Prof. Dr. Vamık Volkan ile imparatorluk sonrası travmaları ve yasları konuşmuştuk.[1] Volkan insanların nasıl ölümlerde yas tutma ihtiyaçları varsa büyük grupların –milletlerin de– kayıplarda yas tutma mecburiyetinden bahsetmişti. Yas tutmak bir bakıma yeni duruma adaptasyon demekti. Vamık Hoca röportajımızda, özellikle ülke olarak Osmanlı'nın kaybının yasını geciktirdiğimize dikkat çekmişti. Hoca bu gecikmeyi Atatürk'ün liderliğine, oluşturduğu yeni Türk kimliğinin tutması yönündeki çabalara ve II. Dünya Savaşı gibi faktörlere bağlamaktaydı.

Şahsen bu yeni duruma adaptasyonda sert bir geçiş yaşandığını, bunun için Anadolu'nun büyük taşra kitlesinin imparatorluğun kaybına halen uyum sağlayamadığı kanaatini de taşımaktaydım. İlaveten belki de çocukluğumda Osmanlı'yı dolaylı yollarla inkâr eden ilkokul müfredatı da bu sert geçişin bir diğer parçasıydı. Osmanlı'yı 50-60 yıl boyunca dolaylı inkârın getirdiği maliyet, devamlılık psikolojisine zarar verdi. Bugünleri yaşamayı maliyet olarak bizlere bıraktı.

Volkan, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 11 Eylül ile küresel anlamda gündeme gelen milliyetçilik ve radikal İslamın Osmanlı'nın ertelenen yasının içindeki bu bileşenleri tetiklediğini de ifade ediyordu. Yas tutmak bir bakıma kaybolan şeylerin canlandırılmaya çalışılmasıydı da. Belki hâlâ içimizde kaybettiğimizin farkında olmayan bir parçamız mevcuttu. Yeniye adapte olabilmek için imparatorluğun ötekilerinin torunlarıyla, milliyetçilik ve din konularında uzlaşmayla yaslarımızın birlikte tutulması gerekiyor-

1. http://faraszade.com/politik-psikoloji-vamik-volkan-roportaj/

du. Bu toplumsal özgüven ve uzlaşıyla, devamlılık duygusu –tam da Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılının eşiğinde– pekiştirebilirdi. Ancak yine Volkan'ın literatüre kazandırdığı "seçilmiş zaferler" ve "seçilmiş travmalar"la popülizmi ustaca kullanabilen politikalar bu yası ülkedeki kutuplaşmayı derinleştirmenin vesilesi haline getirdi.

Kurucu unsur olan bizler, kaldıramayacağımıza inandığımız gerçeklikler karşısında radikalleşmekteyiz. Yükselen popülist sağı da böyle okuyabiliriz. Bu anlamda hayatta kalma stratejisini sağlıklı bir altyapı üzerine inşa edemeyen devlet kırılganlaşma riskiyle de karşılaşmakta.

Malûm, uzmanlar travma sonrası yasın beş aşamasından bahsederler. Bunlar inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme olarak belirtilir. Ne yazık ki devlette ve toplumda Kürt meselesi, Ermeni tehciri ve 1990'lı yılların bugünlere uzanan faili meçhulleri gibi konularda yüzleşme konusunda kaydedilen cüzi ilerlemeyi fark ettikçe hâlâ inkâr aşamasında takıldığımızı görmekteyiz. Bunda yukarıda zikrettiğimiz seçilmiş travmaları manüple eden çıkarcı popülist siyasetin rolü olduğu kadar, içeride ve dışarıda maruz kaldığımız tehdit algısına karşı makul bir korunma içgüdüsünün oluşturduğu istem-dışı refleksler de rol oynamakta...

Düşünebiliyor musunuz? Tehdit algısıyla ilgili yapılan son araştırmalara göre, Türk toplumu, Japonya dışında, dünyanın ve Avrupa'nın belirli ülkelerinin büyük çoğunluğunu tehdit olarak görmekte. Bugün gelinen noktada Osmanlı'nın, darbelerin, 70'li yılların çatışmalarının, terörün ve 15 Temmuz gibi travmaların kültür, sanat ve siyaset gibi alanlarda, yaslarının ertelenmesinin, onlarla yüzleşilmemesinin, bu konuların yeni kuşaklara doğru biçimde aktarılmamasının da büyük rolü mevcut.

Post-emperyal travma tabiri, Ukrayna'yı işgali sonrasında Rusya'nın durumuna ilişkin olarak kullanılmakta. Ayrıca Britanya İmparatorluğu sonrasında Hindistan veya Güneydoğu Asya

ülkeleri hakkında yazılmış akademik makaleler mevcut. Benim gözümden kaçmış olabilir, ancak Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasına ilişkin bir makaleye de rastlanmamakta.

Bir devletin veya bir kimliğin "beka" kaygısı fıtri bir şeydir. Hepimiz için sigortadır. Sorun bu fıtri dürtüyü çıkarlarını gizlemek için kullananlardadır. Bugün beka gerekçesiyle adalet ve hukuk anlamsızlaştırılarak sağduyu ve temel güven duygusu toplumda düşüşe geçmiştir. Yukarıda örnekleriyle ifade ettiğimiz gibi, başta köpürtülen beka kaygımız veya doğru tutamadığımız yaslarımız olmak üzere, imparatorluk sonrası (ya da post-emperyal) travmayı yoğun olarak yaşamaktayız. Maçlardaki sloganımız gibi, Avrupa'nın sesimizi duymasını beklemek yerine artık kendi acımızın sesini duymamız gerekiyor.

Yıllar önce bir arkadaşımın Filistin cephesinde savaşan emekli subay dedesinin günlüğüne göz atmıştım. Dedesi merhumun kabilelerle dost-düşman-ihanet ilişkileri ve uzun savaştan yıldığı belliydi. Yalnız adeta Misak-ı Milliyi tasdik edercesine, Deylizor'a geldiğinde, sanırım 1918 olabilir, günlüğüne "Çok şükür, vatan topraklarına geldik" diye yazıyordu. Atatürk ve silah arkadaşlarının çok uzun Filistin ve Arap çölleri tecrübesi vardı. Artık yorulmuşlardı. Anadolu merkezli Misak-ı Milli topraklarını güvenli yurt diye tanımlıyorlardı. Bu bağlamda "Yurtta sulh, cihanda sulh" düsturu Sovyetlerin yıkılışına kadar belirleyici oldu.

Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonra ise Bosna ve Kosova savaşları, Kafkasya karışıklıkları ve malûm Ortadoğu sorunları, PKK tehdidiyle birlikte Türkiye'nin aktif güvenlik alanının Osmanlı sonrası coğrafyayla tanımlanabileceğini gösterdi. Bunun teorik çerçevesine akademik anlamda "Davutoğlu doktrini" de denebilir. Türkiye, Balkanlar'daki iç karışıklıkları ve Suriye iç savaşına kadar bölgedeki krizleri –Davutoğlu'nun tanımıyla– "aktif ritmik diplomasi"yle iyi yönetti.

Bu noktaya kadar ülke kamuoyu için bir sorun yoktu. Arap mülteci yerine turist görüyor, sadaka vermek yerine Halep ile ticaret yapıyordu. Tabii ki Ortadoğu çöllerinde savaşmış ve ihanete uğramış bir aristokrat seküler kuşağın torunları bu açılımı itidalle ve kaygıyla karşılıyordu. Bilindiği üzere, Suriye ve Mısır'daki gelişmeler bu süreci bitirdi. Bunun Davutoğlu doktrininin yenilenmediğinden mi, yoksa tartışılan sebeplerden mi olduğu ayrı ve uzun yazının, siyasi yüzleşmelerin konusu. Ancak ülkenin ve dünyanın geldiği konum kaygılı Kemalist sekülerlerin nostaljilerini haklı çıkarmış durumda.

Lümpen-popülist neo-Osmanlılık, realist neo-Osmanlılık, post-Osmanlılık veya Osmanlı'yı tamamen inkâr hevesleri, başka tartışmaların konusu. Birtakım analistler Davutoğlu'nu ve onun tezlerine sıcak bakanları psikolojik olarak Osmanlı'nın hâlâ devam ettiği hayalini görmekle suçluyor. Son Gazze analizi ne kadar mükemmel olursa olsun, çoğunluktaki toplumsal kesim post-emperyal travmanın kaygısını iliklerine kadar hissetmekte.

İnsanın kendisi ve insanlık ne kadar devamlılık arz ediyorsa, yaşadığımız coğrafya ve tarih de o kadar devamlılık arz etmekte. Halen Osmanlı'yı diriltmekte olduğumuzu veya Osmanlı ile alakamızın kalmadığını söylemek sadece post-emperyal travmanın henüz aşılamadığının farklı göstergeleri. Türkiye Cumhuriyeti, imparatorluk deneyimini inkâr etmeden "yurtta sulh, dünyada sulh" düsturunu, önce içeride demokrasiye dönüp ardından da Balkanlar ve Ortadoğu'da bir Osmanlı barışını neden inşa etmeye çabalamasın ki?

İKİNCİ YÜZYILINDA CUMHURİYETİMİZ KİMSESİZLERİN KİMSESİ Mİ?

Çocukken radyodan sıkça duyduğumuz "Cumhuriyet Bayramını coşkuyla kutluyoruz" anonsları hâlâ kulağımdadır. Bu coşku ne yazık ki artık yaşanmaz oldu. Cumhuriyet Bayramı arifesindeki son Cuma hutbesinde 29 Ekimden bahsedilirken Atatürk'ün yâd edilmemesi çoğunluğu seküler olmak üzere halkın ciddi bir kesiminde rahatsızlığa neden oldu da 29 Ekim bir duygu yoğunlaşmasına sebebiyet verdi.

Cumhuriyet Bayramı kutlamalarındaki kayıtsızlık ve hazırsızlık ikonik bir tepkinin de vesilesi olmakta. Bu tepki 1940'ların Avrupa'sını hatırlatır biçimde –başörtü dahil, hiçbir muhafazakâr toplumsal figürün bulunmadığı– semboller ve marşlar, video gösterimleri şeklinde cereyan etmekte. Adeta "Gazze'nin yası mı, Cumhuriyetin coşkusu mu?" ikilemi üzerinden kolektif bir bilinçdışı hesaplaşmasına toplum zorlanmakta. Bu durum adeta aynı camide farklı kıblelere ibadet eden farklı gruplar resmini bize yansıtmakta. Bu da sanki toplumdaki psikolojik bölünmüşlüğün bir veçhesini Cumhuriyetin ikinci yüzyılına girerken açığa çıkarmakta...

"Post-Emperyal Travmamız" hakkındaki yazımda kaybettiğimiz 600 yıllık imparatorluğun yasını ertelememizin veya doğru tutmamamızın bugünkü sonuçlarından, bedellerinden bahsetmiştim. Yazımı okuyan Bahriyeli emekli bir albay arkadaşım bana ilettiği yorumunda "Biz Osmanlı İmparatorluğunu inkâr etmiyoruz, ancak yeni bir devlet kurduk diye onun yasını neden tutacakmışız?" diyordu. Belli ki dostum yas tutmak denilince acı bir kaybın anılarının tazelenmesini anlamaktaydı.

Yas tutmak, sadece kaybın üzüntüsü değil, olumlu-olumsuz tüm yaşam geçmişinin ardından yeni duruma uyum sağlayabilmektir. Ne yazık ki biz toplumsal yas sürecinin çoğunlukla inkâr ve öfke aşamasında takılıp kaldık. Bu manada başlangıçta, geçmişi güvenle kopartabilmek için yeni bir sivil din yeni bir tarih üretimi zorlandı. Bu sivil din anlayışının başarılı olması beklenemezdi. Belki de Osmanlı'nın temkinli modernleşmesinden esinlenmeliydi. Bugün hâlâ faiz veya halifelik tartışmaları yapılmakta. Bunların ekonomik ve siyasal maliyetleriyle yüzleşilmekte... Bu durum inkâra tepki ve bir kesimdeki tarihsel gerilemenin ayrı birer göstergesidir. Toplumsal bölünmemizin veya Cumhuriyetin mirasını sahiplenme tartışmalarının ardında bu yeni duruma uyum sağlayamamak yatmakta. Yas tutma birey için ne kadar gerekliyse bir grup veya bir millet için de o kadar gereklilik arz etmekte. Kendini güvende hissedebilmenin de bir parçası. Belki de tarihsel bir devamlılık içinde Osmanlı'nın artık bittiğinin sağlıklı bir şekilde sindirilmesinin yolu budur.

Cumhuriyetimizin ilk yüzyılının, İlber Ortaylı'nın Osmanlı'nın son yüzyılına ilişkin kitabının başlığının ifade ettiği gibi (*İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*) oldukça uzun geçtiğini söyleyebiliriz. İmparatorluğun enkazından kalan yegâne mihraptan bu kadar zor şartlarda bir devlet çıkarabilen Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere, değerli kurucularımızı buradan minnet ve şükran hislerimizle içtenlikle yad etmeliyiz.

Cumhuriyetin kazanımlarını değerlendirirken süreci doğal olarak Osmanlı'nın Tanzimat ile başlayan reformlarının katkısı olan Harbiye, Mülkiye, Tıbbiye ve Darülfünun gibi kurumlardan bağımsız düşünmek haksızlık olacaktır. İmparatorluktan devralınan temkinli modernleşmeyi Cumhuriyetimizin radikal bir sürece dönüştürdüğü de söyleyebiliriz.

Taha Akyol *Neden 29 Ekim?* kitabında, Atatürk için "Cumhuriyetin ilanına karar verirken Kazım Karabekir, Rauf Orbay ve Refet Bele gibi fikir ayrılığına düştüğü savaşı kazanan beş büyük komutandan kendi hariç dördünü elimine ediyordu" tespitini yapmakta. Atatürk bir yönetim krizini sonlandırmak için bu tasfiyeleri yapmıştı. Ancak bu tasfiyelerin bir bedeli olacaktı. Bu bedel de o dönemden bugünlere toplumsal bir tepki olarak dolaylı biçimde merkez sağ, açık olarak da radikal sağ kanatta siyasi hayatımıza yansıdı.

Her şeye rağmen Amerikalıların da ayrı etnisitelerden sentezledikleri ve "one nation-tek millet" dedikleri bir üst çatı bilincini, İmparatorluk bakiyesi olarak hepimizin hissedebilmesi Cumhuriyetin başarısıdır. Cumhuriyet kurulurken hedeflenen uluslaşma tamamen bu ortak aidiyetin güçlenmesi üzerineydi. Kurucu unsur ideolojik ve saha deneyimi bakımından İttihat ve Terakki kadrolarından oluşuyordu. Ancak Atatürk'ün liderliği ve öngörüsü İttihatçıların bazı kötü miraslarını da tasfiye etmişti. Ortak kimlik genetik olmayan seküler Türklük oldu. Her ne kadar sâri yıllarda "Andımız" gibi Musolini İtalya'sı döneminden de alınan bazı uygulamalar sorun yarattıysa da bu kimlik makul bir zeminde benimsendi. Bu üst kimliği Kürt vatandaşların bireysel demokratik ve anayasal hak talepleri doğrultusunda ne kadar benimseyebileceği ise iki taraflı tartışmaların konusu oldu.

Bugün, başta Atatürk olmak üzere, bu toprakları bölünmez bir bütün olarak korumaya çalışan mefkûre sahibi yöneticilere la-

yık olmanın yolu, ikinci yüzyılın eşiğinde karşılaştığımız sorunlarla yüzleşip onlara kalıcı çözümler üretmekten geçmekte. Bu sorunları;

- Toplumsal kutuplaşma ve ötekinin acısını görememe,
- Bölgesel nitelikli Kürt sorunu,
- Devletin derin refleksif zihniyetinin dönüşememesi ve kendini devlet gibi gören aktörlerin sıkça siyasete dolaylı müdahalesi.

  Görgü modernleşmesinin akamete uğraması sonucu zengin ve yönetici elit dahil köylü bakışından kurtulamama diye sıralayabiliriz.

Cumhuriyetin ikinci yüzyılında, ülkemize de bölgesel etkileri olan Kürt sorununu konuşmamak anlamsız olacaktır. Bu sorun imparatorluğun dağılmasıyla coğrafyanın bize mirası. Bu sorunun anlaşılmamasındaki temel dinamik Türk üst kimliği altında toplanmayı içselleştiren ve adanmışlığı olan dedeleri Anadolu'ya sığınmış Balkan ve Kafkas kökenli devlet bürokrasisinin bazı önkabullerinden kaynaklanmaktadır. Bu da Anadolu topraklarının bir kısmı binlerce yıldır kadim ortak vatanı olan Kürt vatandaşlarımızın sorunlarını kendi dış göç travmalarının geçmişiyle bugün için onları kodlaması gibi durmaktadır. Bu meseleyi görmemek sağcı ve ulusalcıların hâlâ yas tutmanın inkâr ve öfke aşamasında olduklarının da göstergesidir.

Kutsal kitapların anlaşılmasında tarihsellik nasıl önem arz ederse kişilerin ve kurumların da zamanın şartlarına göre değerlendirilmesi önem arz etmekte. Bu manada tasvip etmesek de Talat Paşanın tehcir trajedisi veya Atatürk'ün kuvvetler birliği uygulamaları anlaşılabilmektedir. Ancak bu saatten sonra Kürt sorununun kodlarını 1925'te bırakmanın lüksüne sahip olmamamız Cumhuriyetimizin ortak geleceği açısından bizleri sorumlu

kılmakta. Gönüllü asimilasyon, kültürel entegrasyon ve sorunu yıllara öteleme, topluma çözüm olarak cazip gelse de, çevre ve sosyal gelişme dinamikleri uzun vadede bunları bu şekilde bırakmaya izin vermeyecektir.

Başta Demokrat Parti'nin Vatan cephesinden bugünlere uzanan İttifakların kutuplaştırma siyasetleri, tepeden inmeci darbeler ve 15 Temmuz travması ortak aidiyet bilincimizde derin psikolojik yaralara ve ayrımlara neden olmuştur. Uzun süredir seçim sonuçlarına da yansıyan bu durum toplumun ikiye bölündüğünün bir resmidir.

Atatürk ve arkadaşları yıllarca İmparatorluk eliti tarafından hakir görülen yoksul Anadolu taşrası üzerinden bir modernleşme yaratmak istedi. Köy enstitüleri, tarım kooperatifleri, öğretmen okulları, hatta askeri liseler görgü modernleşmesi açısından bugün mumla aradığımız harika örneklerdi.

Aslında görgü modernleşmesi kısmi başarısı eğitim ve kalkınma için önemli bir zemini de teşkil ediyordu. Cumhuriyet devrimleri ülkeye özgüven ve görgü kazandırmasına rağmen ne yazık ki hiçbir zaman zihni bir derinleşme ve vizyonu kazandırabilecek felsefi bir altyapıyı inşa edemedi. Bunda tabii ki Jön Türklerden Türk Ocağına kadar süregelen felsefi değil ama devletin kurtarılması endeksli aceleci modernleşme kalıplarının da mirasının etkileri vardı. II. Mahmud reformlarının radikalliğinde Atatürk'ün yaptığı devrimler acil kodundaydı; dolayısıyla bugünden bakıldığında sanıldığı nispette bir rıza üretmeyi de içermiyordu. Aristokrasinin bir görgü ve iç güvenlik ideolojisi olarak sarıldığı bu devrimlerin önemli bir kısmını mahalle benimsemesine karşın İmparatorluğun mirasını hatırlatabilecek her türlü ritüel ve sembolün inkârını da mahalleli kabul edemiyordu. Zikrettiğimiz gibi bugünlere uzanan merkez veya radikal sağ siyaset olarak da tepkisini de gösteriyordu.

Cumhuriyetin ilk yüzyılını tanımlarken bunu niteliksel ölçekte ve üç bölümde tanımlamak daha uygun olabilir. Atatürk ve İnönü'nün tek adam dönemleri ilk bölümdü. Bu yıllar, olağanüstü koşulların dayattığı bir dönemdi. Hatay'ın ilhakı ve II. Dünya Savaşından korunarak çıkılması önemliydi. Yetenekli Anadolu gençlerine ülke ve dışında önlerinin açılması adeta "Cumhuriyet kimsesizlerin kimsesi" söylemini teyit etmekteydi. Sanki bu durum Tanzimat ve Abdülhamid dönemi yurtdışına devletin gönderdiği, sonradan muhalif olan bürokrat-aydın politikalarını anımsatıyordu. Nurettin Topçu ve Necip Fazıl gibi yeni ideolojiye muhalif aydınlar bunlardan sadece birkaçıydı.

İkinci dönem Merhum Menderes ile başlayan popüler demokrasi dönemi olarak adlandırılabilir. Darbe ve muhtıraların sıkça demokratik işleyişi kestiği bu dönemde teoride fena olmayan, ancak pratikte mükemmel işlemeyen bir anayasa tesis edildi. Başta Menderes ve Milliyetçi Cephe dönemleri olmak üzere, iktidarlarca toplumsal kutuplaştırma odaklı siyaset tercih edildi. Ülkede uzlaşma kültürüne en uygun örnek, çok da uzun süremeyen ancak oldukça başarılı olan CHP-MSP koalisyonuydu.

Kurucu ideoloji demokrasiye geçişi nasıl güvenlik kaygısıyla geciktirdiyse İslamcı siyasetten de benzer sebeplerle daima ürktü. Bu rezerv, söz konusu çevrelerden siyasetçilere karşı –başta belediyelerde ve ılımlı demokratik İslamı savunmaları karşılığında (AK Parti örneği)– aşamalı bir biçimde ama sancılı bir süreçle ortadan kalktı.

Bir üçüncü dönemden bahsedeceksek bunu 2002'den itibaren başlayan AK Parti dönemiyle başlatabiliriz. Belki de bu 22 yılı da Cumhuriyetimizin halen devam eden "en uzun on yılları" olarak tanımlayabiliriz. Umutlar, uzlaşma ve reformlarla başlayan bu yıllar Gezi, Çözüm Süreci hayal kırıklığı ve 15 Temmuz etkisiyle güvenlikçi ve statükocu popüler otoriterlikle sonlan-

mıştır. Bu doğrultuda geçilen Türk tipi başkanlık rejimi mekaniği itibariyle, teröre ve bazı dış güvenlik sorunlarına karşı ciddi başarılar kazanmasına rağmen, ülkeyi yönetebilmek amacıyla sıkça otoriterliğe başvurmuştur. Bu da toplumsal refah, ekonomi, hukuk krizleriyle birlikte kurumların içinin boşalması gibi sorunlara yol açmıştır. Mevcut sistem yenilenmedikçe yapısal sorunları görme veya rızaya dayalı bir çözüm üretme şansı gözükmemektedir.

Ülke, iç siyasetteki çalkalanmaya paralel olarak bu dönemde dış siyasette de alışılmadık risklerle karşılaştı. İçeride ve dışarıda statükoyu aşma iddiasında olan popülist İslamcılık, kurucu ideolojiye bir antitez teşkil edemedi. Ancak popülist İslamcılık ve Kemalist ikonik ulusalcılık son dönemlerde yeni güvenlik rejimi iddialarının gölgesinde farklı bir sentez arayışına girdi. İkinci yüzyıla girerken cemaatler ve tarikatlar sivilleşemedi; tersine, adeta STK'ların siyasete bağlı cemaatler olması arzulandı. Halk özellikle gençler din ve devlet ilişkilerinin bu seyrinden çok rahatsız oldu. Cemaatlerden bireysel özgün din anlayışına kaçış ve tercih yoğunlaştı. Atatürk, hatta bazen eleştirilen bir kısım devrimleri, toplumun dindarları dahil, mağdur kesimlerince belki de hiç olmadığı ölçüde özlenir hale geldi.

29 Ekim 2023 itibariyle görüşlerinden veya yayınlarından ötürü birçok gazeteci, STK temsilcisi veya politikacı değişik gerekçelerle cezaevlerinde. Ayrıca farklı düşünceler ve eğilimler içinde oldukları gerekçesiyle yasal korkular ve yaptırımlar nedeniyle ülkeye giremeyen veya çekinen vatandaşların toplamı azımsanmayacak derecededir. Fetö davaları gerekçesiyle ilgili piramidin altında yer alan ve ezilen binlerce insan mağdur durumdadır. Merhum Özal bu manada yurtdışında yaşayan muhalif aydınların ülkeye kazandırılmasına ilişkin, darbe sonrası merhum İnönü'nün benzeri bir jest yapmıştı. Gönül böyle anlamlı bir günü mevcut ik-

tidarın bir siyasi afla değerlendirebilmesini isterdi. Kimsesizlerin cumhuriyetine yakışan da buydu.

Travmalarımızı aşabilmek amacıyla Kılıçdaroğlu'nun "helalleşme" ve Davutoğlu'nun "Altılı Masa" doktrini önemliydi. Ne yazık ki siyasal ve toplumsal anlamda karşılık bulamadılar. Başta zikredildiği gibi, tarihsel travmalarımızın çözümlenmesi ve duygusal gerilimlerin sağlıklı boşalması gerekmekte. İkinci yüzyıla girerken Cumhuriyetin travmalara duyarlı kurumlara, entelektüellere ve liderlere ihtiyacı var. Ancak bunlar bölünen topluma dönüştürücü bir muhafazakârlığın ve sekülerliğin inşasıyla geçişkenlik sağlayabilecektir.

YOLSUZLUK, ÇÜRÜME, YOKSULLUK VE ÇÖZÜLME

Çürüme, toplumsal ve biyolojik açıdan farklı şekillerde tanımlanır. Biyolojide, bakterilerin ürettiği asitlerin sağlıklı hücreleri bozarak ayrışmasını ve bu ayrışan hücrelerin sıradanlaşıp ölmesini içerir. Bu süreçten sonra, canlı ve cansız maddeler artık kolayca ayırt edilebilir hale gelir. Toplumsal açıdan çürüme, değerlerin anlamını ve canlılığını yitirmesi olarak düşünülür. Ayrıca, sosyalbilimciler, toplumun çürümeyi bir uyarı olarak algılaması durumunda dönüşüm fırsatı doğabileceğini belirtirler.

Yolsuzluk konusu ise bu topraklara yabancı değil. Doğu toplumlarında, kuralların ve denetimin gözardı edildiği durumlarda yolsuzluk, hazineyi yağmalama veya ekonomik kaynak yaratma biçiminde ortaya çıkar. Osmanlı tarihinde Rüstem Paşa, Halet Efendi gibi devlet adamlarının rüşvet skandallarıyla dolu geçmişi bilinir. Osmanlı'dan bugüne bu tür yolsuzluklar, bugünlere kadar uzanan ve muhtemelen sona ermeyecek olan bir sürecin parçasıdır. Ayrıca, geçmişte ibadet ettiğimiz Osmanlı cami ve imaretlerinin, haram paraların aklanması veya günah-

lardan arınma mekânları olarak kullanıldığına dair kanıtlar da bulunuyor.

Merkez sağ siyaset, 1950'lerden bu yana köyden kente plansız göçü teşvik eden ve hazine arazilerinin yağmalanmasına göz yuman politikalarıyla tanınır hale geldi. Büyük kentler, mega-kasabalar haline geldi ve bu politikalarla yağmalanan veya imara açılan kamu arazileri, ihtiyaç duyulan altyapı ve servis yatırımları için kullanıldı. Bu politikaların ayrılmaz bir parçası olan rüşvet ve yolsuzluk, merkez sağın motivasyonunu oluşturdu.

1990'lardan itibaren, merkez sağın becerisiyle yönlendirilen kamu kaynaklarından kendi zenginini yaratma projeleri, seçmen tarafından olumlu karşılandı. Göç, hazine rantı ve yerel zenginler gibi unsurlar, artık yolsuzluk, hizmet erişimi, siyasi finansman, medya kontrolü veya manevi hizmetlerin finansmanı anlamına geliyordu. İslamcı mahalle, ezilen bir sınıf olarak, kısmen "Bu mütekebbirlerle başka türlü mücadele edilmez, çıkarları satın alacaksın, medyanı yaratacaksın" mantığıyla hareket etmekteydi. İçtihatta kapalı arkaik bir fıkıh anlayışı ile bu motivasyon birleşince yolsuzluk burada bir çeşit meşruiyet kazanmaktaydı.

CHP ise aristokrat altyapısı ve mahalleye yabancılığıyla zaten toplumsal tabana hizmet üretemiyordu. Ülkedeki doğal yolsuzluğu, yatırım ve hizmetle sonuçlandıramadıkları için CHP tipi yolsuzluk mahallece hırsızlık olarak kabul ediliyordu. Zira bu tür yolsuzlukta kaynak yaratılamıyor, tersine kaynak tüketiliyordu.

Yukarıdaki biyolojik çürüme tanımına tekrar dönersek; yolsuzluğu, bakterilerin ürettikleri asitlerin değerler üzerindeki tahribatına, hücrelerin ayrışıp sıradanlaşmasını ise belki kutuplaşma veya toplumsal avamileşmeye –Durkheim buna "anomali" demekte– benzetebiliriz. Artık hücrelerin yenilenememe durumunu ise yolsuzluğun hizmet veya refah üretememe durumu olarak okuyabiliriz. Bunun adresi de yoksulluktur. Ne yazık ki toplum-

larda, çürüme ve çözülme aşamasından sonra yenilenmeye gidemediklerinde, çözülme süreci kaçınılmaz hale geliyor.

Bu kadar teoriden sonra uygulamalı örnek olarak artık ıstakoz ve mahalle ilişkisine gelmemiz gerekiyor. Istakoz, bugünün siyaseti için İngilizce'de hem bir "tipping point" – "devrilme noktasının" veya "self-fulfilling prophecy" – "kendini gerçekleştiren kehanet"in sembolü oldu. Devrilme noktası, bir bakıma yenilmez kabul edilen AK Parti'nin yenildiği ve artık yenilenmesinin imkânsızlığı veya bunun çok zor olduğunun psikolojisinin mahalle tarafından satın almasıydı. Kendini gerçekleştiren kehanete örnek olarak ise İSKİ müdürü Ergun Göknel skandalı aklımıza geliyor. Tabii geçmişte "Semra Özal papatyaları" gibi örnekler de yaşanmıştı. Bu dönem kapanma sürecine girdiyse, lale ve papatyalar gibi ıstakoz da bir sembol olacaktır.

Aslında muhafazakâr seçmen, AK Parti'nin bir daha yenilenmesinin güç olduğu gerçeğini, ekonomiyi rayına oturtturmasının bugünkü ittifak sistemiyle imkânsız olduğu gerçeğiyle birlikte satın almış durumda. Zira mahallenin yabancısı ama sistemden nemalanan, özel hayatı da mahalleye pek uygun olmayan milletvekili seküler hanımefendi, ekonomik krizin bu kadar hissedilmediği geçmiş bir yılbaşında yurtdışına çıkıp, kutlama fotoğrafları yayımladığında mahalleli buna benzer bir tepki göstermemişti. Bugün ise ilgili muhafazakâr seçmen, Maldivler'den benzer bir fotoğraf paylaşan kendinden olana az tepki gösterirken, İzmir milletvekili hanımefendinin seçim yenilgisi sonrası bu rahat tavrını "halktan kopma" olarak niteledi.

Yolsuzluğun artık yatırım ve hizmet olmadığının seçmen tarafından hissedilerek idrak edildiği bir noktaya gelmiş bulunmaktayız. Zira artık yoksulluk sisi kararlı şekilde iliklere yayılmakta. Çürümeyi inkâr edenler ise çözülmenin eşiğini fark edemeyeceklerdir.

Seçim galibi CHP'nin önünde yolsuzluk yapmadan yatırım ve hizmet üretilebileceğini, çürümenin önlenebileceğini, artık çözülme endişesinin de kalmayacağını topluma göstermek gibi bir şans ve sorumluluk var. İlk sinyaller tatsız olsa da CHP'ye açılmış geniş bir kredi mevcut. Tüm ülke bu konuda gerçekten umutlu olmak istiyor.

YENİ SİYASET ARAYIŞLARINDA HANGİ MİLLİYETÇİLİK?

2023 genel seçim sonuçlarıyla birlikte, özellikle muhalif kamuoyunun ilgisi siyasetten uzaklaştı. CHP'de yönetim devrinin temkinli iyimserliği, kemik seçmen üzerinde etkisini sürdürmekte. Helalleşme politikalarından sonuç alınamadığını gören muhalif medya ise kendi mahallesinin kodlarının limitlerine çekilmiş vaziyette. İhtiyacı olan ilgiyi siyasi magazine yoğunlaşarak aramakta. Kısmen veya açıktan da olsa onlar da artık Altılı Masanın ötekilerine ambargo uygulamakta. Muhalefet adeta siyaseti ve medyasıyla statüko-otorite-popülizmin sarkacının sağlam bir diğer aktörü olma zorlanmasının görüntüsünde. "Bu durumda orijinal MHP veya AK Parti varken neden ayrı partiler kuruldu madem, içeride mücadele etseydiniz?" sorusunu hedef seçmene sordurmakta.

Son birkaç genel seçimde iktidar blokunun halk desteği hiçbir şekilde düşmedi. Merkezde seçmenin kaygılarını giderecek ve özlemlerini yeşertecek bir merkez Sağ parti arayışı zihinlerde ve pratikte hep oldu. Bu anlamda İyi Partinin kurulması ve süreci dikkat çekici oldu. İyi Partinin siyasi serencamına baktığınızda

MHP'nin ve AK Parti'nin ana gövdesinden oy alamadığını görmekteyiz. Her şeye rağmen de Türk siyasi tarihindeki başarılı veya başarısız kopuş hareketlerine baktığınızda İyi Parti hareketini tabanını da oluşturması vesilesiyle başarısız sayamayız.

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNDE TARİHSEL KONSEPT DEĞİŞİMİ

Burada tarihte "kaygı durumlarında yükselen milliyetçilik ideolojisinin" ülkemizde hangi niteliklerde seçmene ve siyasete yansıyabildiğine bakabilmeliyiz. Akçura ve Gasprinski gibi aydınların Türkçülük-Turancılık ideolojilerini bugünkü milliyetçilik tasavvurları ile aynileştirmemek gerekmekte. Zira o dönemde Çarlık yıkılırken Rusya'daki Türk aydınları Lenin ile bir özerklik mutabakatı içindeydi. Kazan aydınları devrim ideolojisiyle çelişmeyip Osmanlı-Rus barışını da sağlayacak, Osmanlı'nın bekasıyla birlikte emperyal bir uzlaşmaya gidebilecek bir fikrin peşindeydi. Gaspıralı'nın "dilde, fikirde ve işte birlik" düsturu böyle bir şeydi. Bu durum kısa bir süre için de olsa İTC'nin fikir kulübü *Türk Yurdu* dergisi müdavimlerine cazip gelebiliyordu. Bu Türkçülük anlayışı sonradan Balkan Savaşının sonuçlarıyla daha realist bir devlet ideolojisi niteliğini taşıyacaktı.

Yeni Türkiye devletinde milliyetçilik ideolojisi ve siyasi hareketleri bir iç veya dış tehdide karşı korunma refleksi olarak gelişti. Bugünkü gibi Türkiye'de siyasi milliyetçilik hep devlet öncelikli oluştu, toplum öncelikli oluşamadı. Devlet güvenlik bürokrasisinin tercihleri belirleyiciydi. Hikâyenin başlangıcı da Sovyetler Birliği tehdidi ve ideolojisi komünizme karşı zuhur etti. Bu NATO ve devlet güvenlik politikalarına aykırı bir durumda değildi. Anadolu'nun doğusu ve kuzeyi Rus işgalinden çok çekmişti. Komünizme karşı

mücadele dernekleri ve siyasi hareketleri hep ilgi görecekti. O sıralarda İsrail'in kuruluşu ve apokaliptik iddiaları da devlet için tehditti. O dönemde yeşeren politik milliyetçi hareketlerin retoriğine anti-Siyonist diskurun ilavesi de sürpriz sayılmazdı.

GÜVENLİK İÇGÜDÜSÜ, MİLLİYETÇİ ADRENALİN

Sovyetlerin dağılması ve ideolojisinin artık bir tiyatro niteliği kazanması Türk siyasetinde milliyetçi konsepti de değiştirdi. Bosna Savaşının sonucunda milliyetçiliğin komünizmden sonraki yeni ötekisinin Haçlılar-Batı olduğunu kısmen söyleyebiliriz. Artık işin içine İslamcılık ve Osmanlıcılık da girmişti. Bu durum aynı zamanda realist gözükmese de, kendi dışında tarihinin eski dostlarını da koruma içgüdüsüyle ve Haçlı tehdidinin de bitmeyeceği kaygısını taşıtıyordu. Aynı tarihlerde PKK ve siyasi Kürt ayrılıkçı hareketinin terör eylemleri ve talepleri de Bosna Savaşının dış tehdidinin yanında uzun yıllar sürecek toplumsal bir iç tehdit oluşturdu.

Ortadoğu'daki gelişmeler IŞİD, Suriye ve Irak'ın bir şekilde bölünme süreci, Türkiye siyasetinde milliyetçi ideolojinin refleksif bugünkü kapsamını oluşturuyordu. Bu milliyetçilik artık sadece MHP'nin değil, devletin ve iktidarın da sınırlarıydı. Toplumun belirlediği sınırlar içinde siyaset yapmak zorunluluğunu kabullenen diğer politik muhalif aktörlerin de arka planda kırmızı çizgileriydi.

REFORM HAMLELERİNİN VERDİĞİ TEMEL GÜVEN

Söz konusu milliyetçiliğin adrenalin ve kaygı üretme sürekliliği son kırk yılda birkaç defa kesintiye uğradı. Ülkede reform rüz-

gârları esti. AB normları ve Kürt sorununun çözümü devletin gündemi oldu. Bu dönemler 1983-89 Özal ve 2002-2013 AK Parti dönemiydi. Bu dönemlerde demokrasinin özgüveninin etkisiyle hukuk ve ekonomik refah ön plandaydı. Toplum, "Devlet bu işlere el attıysa vardır bir hayır" diyebiliyordu. Korku adrenali yerine Kürt sorunu dahil dış politikada da ümit verici hamleler yapılabiliyordu. Şimdiki muhalefetin başta İyi Parti olmak üzere, bu kısa bahar deneyimlerini göz önünde bulundurmaları gerekmekteydi.

MHP VE TOPLUMSAL KARŞILIK

Milliyetçi ideolojinin siyasi serencamında, devletteki kadar, toplumdaki karşılık da önem kazanmakta. Taha Akyol, Mustafa Çalık'ı anarken onun *MHP Hareketi* kitabından alıntılar yapmakta. Çalık kitabında, Gümüşhane'de bine yakın MHP'liyle 'derinlemesine mülakat' metoduyla görüşüp "Neden ve ne suretle MHP'li yahut milliyetçi-ülkücü oldunuz?" sorusunun cevabını araştırmıştır. Merhum Türkeş'i "gayet otoriter, ciddi ve çok erkek adam" olarak görmeleri, komünizmle onun başa çıkacağını düşünmeleri önemli bir motivasyondur. Çalık, bölgenin moderniteye tepkisinde pederşahi otorite anlayışının önemine dikkat çeker. Çalık'a göre, sosyolojik yapıda "Hiyerarşik bir otoriterlik ve tavizsiz bir disiplin kültü" vardır. "Meşruiyetin kaynağı hukuk ve nizama değil, temel 'değerler' ve siyasi ideolojiye dayandırılmıştır." Çalık, MHP kültürünün bu yönlerini anlatırken, Sol tarafından "faşizm" şeklinde nitelenmesinin yanlış olduğunu da izah eder.

Köylü nitelikli, mesleksiz ve devlete bağımlı kısmen dış dünyaya kapalı, garantici, sorgulamadan devletçi bir sosyolojinin yanında olan taşralı milliyetçilik anlayışına karşın; dünyaya açık, meslekli, devlet gelirine muhtaç olmayan kısmen seküler orta sınıf bir sosyolojinin siyasi milliyetçiliğinin potansiyelinden de bahsedebiliriz. İyi Parti kurulurken böyle bir sosyolojinin ümidiydi. Türkiye'nin de malum temel sorunları olan demokrasi ve Kürt sorunu gibi hususların, toplumsal bir temel güveni sağlayacak şekilde çözülebilmesinde ikinci tür milliyetçilik nirengi noktasını teşkil edebilecektir. Kastedilen bu durumu basitleştirirsek, parmak sallayan korkutan milliyetçiliğe karşı güleryüzlü milliyetçilikten bahsetmek mümkün olabilir. Bunu herkes için "vatanseverlik" şeklinde özetleyebiliriz de.

Kentli milliyetçilik sıkça seküler ulusalcılık ile karıştırılmakta. Ulusalcılık tartışmaya kapalı doğrularıyla, içinde ötekilere öfkeyi barındıran dolaylı da olsa nasyonal-sosyalizmi anımsatan bir bakış açısı. Sınıfsal ve elit niteliği de kısmen dikkat çekmekte. Ülkedeki göçmen ve sınıfsal ötekinin nefretiyle güçlenmekte.

SAĞ SİYASETTE YATIRIMCI YOLSUZLUK, SOLDA İSE HIRSIZLIK

Türkiye siyaseti 1950'den bu yana, Sağ ağırlıklı oluşan bir merkezin rant ekonomisiyle ilişkisi üzerine kurulu. Muhalif yerel yönetimlerde bu tartışmalardan bağımsız değil. Düzgün siyasetçiler ve idealist partililer dahil siyasetin finansmanı sorunu, Şarklı yöntemlerle kendilerince aşılmaya çalışılmakta. Parti teşkilatlarının önemli bir kısmının motivasyonu ise yerel veya merkezde rol alabilip bu şekilde devletten kendi hayati çıkarlarının sağlanması

üzerine. İşin tuhafı da toplum da bu tip siyasetten veya rant ekonomisinden rahatsız olmamakta, bu siyasetten bir şey ummakta. Önceki yazılarımda belirttiğim gibi, Sağ, yani "mahalle" Sağın yolsuzluğunu altyapı ve hizmet yatırımı, Sol siyasetin yerel yolsuzluğunu ise ilgili aktörlerin doğal olarak yatırıma dönüştürme becerisini gösteremedikleri bir hırsızlık olarak görmekte.

SONUÇ

Ne yazık ki ortak bir aidiyet açısından kapsayıcı seküler milliyetçilik iddiasında olan politik hareket, zuhurundan bu yana "siyasetin yapıcı yolsuzlukla finansmanı" tartışmalarının dışında kalamadı. Belki geldikleri merkez eski Sağ geleneğin bu vazgeçilemeyecek bir alışkanlığı ve metoduydu. Klasik toplumsal sağ taban da bu tarzdan rahatsızmış gibi gözükmemekte. Ancak ülkenin büyük çoğunluğu, seçmenlerin yaklaşık %75'inin seçimlerde oy kullanmasına karşın, mevcut siyasetten rahatsız ve kaygılarıyla yeni bir siyaset arama eğilimi taşımakta. Fakat İyi Parti ve diğer muhalif aktörler şimdilik, "yarının Türkiye'si"nin "yeni"liğinin inşası için hazır gözükmemekte. Statükonun dayattığı bekacı popülist milliyetçiliği toplumun kırmızı çizgisi farz etmekteler.

Değişimler genelde dip dalgayla gelir. Bunu görebilen siyaset gelecekte söz sahibi olabilir. Ulusalcılık ve kasabalılık sarmalında sıkışan bir milliyetçilik anlayışının popülist siyasetin kullanımı dışında bir işlevi gözükmemektedir. Bunun bedeli en azından ekonomimize, gençlerimizin geleceğine ve demokrasimize olmaktadır. Yarınlarımız ve ortak aidiyetimiz için kültürel muhafazakârlığı, öteki ile uzlaşabilmeyi ve vatanseverliği içeren önyargısız makul bir milliyetçiliğe ihtiyacımız elzem durmakta.

ORTAK AİDİYET İÇİN MÜPHEMLİK

Türk Sağı; Mahalle, Kriz ve Kritik kitabım hakkında en eleştirel yorum, Talat Paşaya ilişkin değerlendirmelerimeydi. Liberal dostların kritikleri benim Talat Paşa gibi tehcir emrini vermiş ve ölümlere dolaylı göz yummuş birine nasıl mütevazı, cesaretli, idealist ve bireysel ahlaklı diyebildiğim üzerineydi. Aslında bu trajik hadisede teşvik ve fikir verici olan Enver Paşa ve Ziya Gökalp için de aynı şeyleri söylüyordum.

Talat'ın yaşam öyküsü posta memurluğundan Alliance mektepleri öğretmenliğine, sonrasındaysa bir partinin ve nihayet imparatorluğun kaderine on yıl hükmeden bir adam olmaya uzanır. Talat Beyin bugün varsayılan derin devletin kaygıya dayalı mantığının inşa edicisi olduğunu da söyleyenler vardır. Talat, Sadaretteyken fırında ekmek kuyruğuna girecek veya Teğmen İsmet Beyi makam arabasında Galatasaray'da gördüğünde arabasını durdurup inecek kadar mütevazıydı. Edirne müdafaasına Sadareti bırakıp gönüllü asker olarak katılacak kadar cesurdu. Başbakanken Yerebatan'da küçük bir evde kirada kalacak ve paşa unvanından 'Halkın arasına karışmamı engeller' diye içtinap edecek

kadar da bireysel ahlaklı, sabahleyin ölümle sonuçlanacak tehcire gönderileceğini bilmeyen Ermeni arkadaşlarıyla gece tavla oynayacak kadar da ketum ve serinkanlı biriydi. Benzer örnekleri Ziya Gökalp ve Enver Paşa için de verebiliriz. Bu konuya ilgi duyanları Serol Teber'in *Tutunamayanların Politik Psikolojisi* kitabını okumalarını öneririm. Burada, başta Gökalp ve Talat Bey olmak üzere İttihatçıların önde gelenlerinin kendi içlerinde bölünmüş kişiliklerine ilişkin psiko-biyografik analizleri bulabilirler.

Merhum Adnan Menderes sağ siyasetten beslenen çevrelerin tarihsel idolüdür. Abdülhamid Han gibidir; mahallede tartışılamaz. Gerçekten de mazlumdur. Ancak kimse de Menderes'in özel hayatına dair gençliği, başbakanlığı döneminin iddia edilen skandalları ve kutuplaştırıcı siyaseti ile uğraşamaz.

İsmet İnönü, mahallenin kötüsüdür. Mahallede kimse onun Kurtuluş Savaşındaki rolünü, dünya çapında bir kurmay veya diplomat oluşunu, mütevazı aile yaşantısını, eşinin dindarlığını, Atatürk'e bağlılığıyla birlikte hatalarını söyleyebilen müstesna biri olduğunu, Türkiye'yi kendi aleyhine de olsa demokrasiye geçirdiğini, darbeleri engellediğini veya İmam Hatiplerin kuruşunun önünü açtığını düşünmez bile. Abdülhamid (hatta Vahdettin), mahallenin ulu hakanları, diğer mahallenin ise özellikle hainleridir. Her ikisinin de Britanya kraliçesi ve kralından ricaları bu mahallede ölü taklidiyle karşılanır, diğer mahallede ise acımasızca yargılanır.

Bir zamanlar bir TV programında "Harp okulları ve askeri liseler kapatılmamalı, ayrıca Atatürk ideolojik bir kalıpta verilmemeli, zira bu durum yetişen subaylar ile toplumun gerçeği arasında bir boşluk yaratmakta, Atatürk'ün vizyonu ABD'nin kurucu babaları gibi gençlerin önünü aydınlatmalı" dediğimde, mağdur konuşmacıların kışkırtmasıyla sosyal medyada kapsamlı bir linçle karşı karşıya kalmıştım.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Abdülhamid, Talat Paşa, İnönü ve Menderes verilen örneklerinden gidersek, iyi ve kötü tasnifinde bir geçirgenlik sorunu yaşadığımızı görebiliriz. Bir bakıma her mahalle için karşı mahallenin hilafına bir mutlak iyi veya mutlak kötü anlayışı yerleşmiş gözükmekte. Güncel bir deyişle, bir tarafın kahramanı, diğer tarafın haini sayılmaktadır.

Uzmanlara göre, bebekler ilk önce bir sonsuzluk hissindedir. Ne zaman ki sıcak bir sobaya dokunurlar, o zaman kendi sonsuzluklarının sınırını fark ederler. Başlangıçta iyi ve kötüyü bir arada tutamayan bebek, ebeveyniyle sağlıklı bir bağ ve iletişim kurdukça hem iyiyi hem kötüyü barındırma yetisine kavuşur. Ancak gelişim süreçleri sekteye uğrarsa, iyi ve kötüyü ayrı sekmelerde saklamaya devam eder. Bu da birilerini idealize etme veya değersizleştirme, kendi eleştirildiği ya da kötü hissettiği zaman içerideki iyiyi koruyabilmek adına kötüyü dışarı atmayla sonuçlanır. Kendisi kötü hissederse sistemi çökeceği için kötü olan her şey ötekiye aittir. Oysa sağlıklı yetişmiş bireyde iyi ve kötünün aynı anda var olabildiği gri alanlar ve esneklik görürüz. Olgun birey, liderler ve toplumlar farklılıkları böyle görür. Burada Atatürk'ün bir lider olarak İzmir'e girdiğinde Yunan bayrağını yerden kaldırması ve Venizelos ile dostluk kurabilmesi iyi ve kötüyü içselleştirebilen onarıcı liderliğe örnek verilebilir.

Bir İngiliz için, birbiriyle acımasızca savaşan tüm hanedan ve prenslikler de, Cromwell de tarihsel şahsiyetlerdir. Ancak bireysel gelişmeleri travmatik deneyimlerle de tamamlayamamış fertler, liderler ve toplumlarda ise tersine iyi ve kötü bir arada değerlendirilemez. Artık onlar için sadece hainler ve kahramanlar veya iyiler ve kötüler vardır. Bu bakımdan Talat veya Gökalp örneğinde acımasızca verdikleri kararlarda bir vicdan aramak bir devlet pragmatizminde gerekmiyor. Ancak bu acımasız sorumluluğu taşımaları onların dürüstlük, cesaret, devlet adamlığı ve

mütevazılıklarına da bir halel getirmiyor. Zira her ikisi de alınmasında rol oynadıkları kararların sonuçları bir insanlık trajedisine yol açsa da, diğer özellikleriyle birlikte değerlendirdiğimizde, bize daha doğru bir tarih okuması sunacaktır. Bir bakıma onlar için iyi ve kötüyü bir arada içselleştirebilmemiz gerekiyor.

Bugün ne yazık ki katı siyah-beyaz, iyi-kötü veya kahraman-hain ayrımı, ayırt etmeksizin ülkemizde sadece avam-halkta değil havas-elitte de var. İşin en ciddi ve üzücü tarafı da 1912'den itibaren bu kategorik yaklaşımın, devletimize yerleşmiş ve bugünün devlet aklını oluşturmuş bulunmasıdır.

Thomas Bauer'in *Müphemlik Kültürü ve İslam* kitabı bu bağlamda önemlidir. Kutsal kitaplar veya inanç esasındaki dogmalar dışında, kesin inançlar ve yoruma kapalılık, insanın doğasına aykırıdır. Oryantalist Bauer, müphemlik hoşgörüsü kavramıyla, aynı değerin, aynı normun farklı yorumlanabileceği, hatta aynı anda farklı yorumların geçerlilik taşıyabileceği bir bakışı kastetmekte. Kitabın tezi, Batılı modernliğin kesinlik "takıntısının", müphemlik kültürünü gitgide tahrip ettiğidir; bu süreçte ülkemizdeki siyasal İslamcılığın veya Kemalizmin ideolojik katılığını böyle de açıklayabiliriz.

Önceden ifade ettiğim gibi, düşünememe sorunu sadece Sağ mahallenin değil, eksik Türk modernleşmesinin de sorunu. İyi ve kötüyü bir arada tutamama, ülkemizdeki Sağ mahalle ve seküler mahallenin ortaklaştığı en önemli sorunu. Osmanlı tarihiyle yüzleşebilmek ve hakikatiyle muhatap olabilmek, Abdülhamid ve Atatürk arasında bugünlere uzanan tarihsel zinciri kurabilmekten geçiyor. Einstein'dan bu yana kuantum fiziğiyle bilim dünyasında kesinlik anlayışı büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Buna mukabil mutlak inançlar ve katı kesinlikçilikler sonucu ortaya çıkan kutuplaşmaların maddi ve manevi bedeli çok yüksektir. Tek bayrak söylevinin gerçeğinde, tarih ve vicdan anlayışında,

yakınlıkları ile aidiyeti güçlü olan bir toplum rüyası yatmalıdır. Bunun vebali siyasetin sorumluluğundadır.

İyi ve kötüyü bir arada tutamama ve müphemliğin olmamasının bedellerini hep birlikte ödemekteyiz. Kutuplaşmış toplum, siyasi karar vericilerin vicdan ve adalet sorunları bu sonuçlardan sadece bir kaçıdır. Eğer iyi niyetliysek her şeyi yeniden doğru düşünebilme cesaretini artık birlikte gösterebilmeliyiz.

TÜRKİYE'NİN İHYASI MÜMKÜN MÜ?

Kendimi bildim bileli Osmanlı İmparatorluğunun neden dağıldığı üzerine düşünürüm. Tabii, bunun en kısa cevabı, imparatorluklar çağının sona ermesidir. Beni üzen şey Birinci Dünya Savaşının imparatorlukları tasfiye etmesi değil, Osmanlı'nın yıkılışının Britanya İmparatorluğunun desteği ve takdirleriyle yüz yıl boyunca geciktirilebilmesidir. Bazı çevreler bu çöküşün geciktirilmesinde reformların rolünü vurgularken, mahallenin popülist İslamcıları bu çöküşün sebebini Batılı tipteki reformlarda bulmaktadır.

Reformlara dışarıdan bakıldığında, Britanya İmparatorluğunun demokrasiye en sağlam geçişi yapmayı kültürel bağlamıyla beraber başardığı ve refahıyla, insan haklarına odaklanmış bir cazibe merkezi oluşuyla karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Osmanlı'nın reform ihtiyacını hatıra getirdiğimizde, başka Batı-dışı örnekler olarak Rusya'da Çar Petro'nun, Japonya'da Meiji reformlarının günümüze uzanan başarı hikâyelerinden bahsedebiliriz.

Ne denirse densin, Mühendishane-i Berr-i ve Bahr-i-Hümâyun'un kurulmasından (1795 ve 1775) itibaren Tanzimat, Abdülhamid'in eğitim reformları, 1908 Anayasası ve Atatürk devrimleri,

hatta Turgut Özal reformları, bugünkü Türkiye'nin Ortadoğu veya Orta Asya ülkelerinden güvenlik, hukuk ve refah bakımından pozitif farkını sağlayabilmiştir. Belki de bunlar sayesinde halen bu ülkenin vatandaşı olmak –bir AB ülkesinin vatandaşı olmak kadar değilse de– bir Ortadoğu veya Orta Asya ülkesinin vatandaşı olmaktan daha prestijli ve güvenlidir. Bu reform ve devrimlerin devlet-bürokrasi odaklı öncelikleri, şekilde kalma tartışmaları, acelecilikleri veya özgün felsefi bir nitelik taşımaması ise bu yazının konusu değildir.

2017 referandumundan sonra ülkemizde bazı siyasiler tarafından yeni bir "Türk tipi yerli ve milli başkanlık sistemi" olarak adlandırılan uygulama, toplumun önemli bir kesiminde, adil seçimlere rağmen, yüz elli yıllık reform çabalarımızın geriye götürüldüğü kaygısını yaşatmaktadır. Bu uygulamanın bugünkü sonuçları olarak; siyasi aktörlerin mevcut anayasayı dahi bazen dikkate almaması, sorgulanamaz bir otoriter yönetim tarzı tesis etmesi, en radikal önlemlere rağmen ekonominin bir türlü düzelmemesi, (dünya ölçeğinde) çürüme ve yoksulluk artışı gözükmektedir.

Bugün yerel seçimlerin sonuçlarına bakıldığında, çürüme ve yoksulluğa karşı bir tepki görülmektedir. Ancak, bugün bir genel seçim yapılsaydı, aynı şeylerin seçmenler tarafından söylenmesi oldukça şüphelidir. Dini hayatı önemseyen birisi olarak, Allah yolunda olduğunu iddia eden bir şeyhin, bir müridin veya bir mütedeyyinin, olmdı, seküler bir milliyetçinin veya ulusalcının, çürüme veya yolsuzluk karşısında "Bunlar her yerde olur, boşver; öncelik savunma sanayi ve bütünlüğümüz. Bunları eleştiren siyasilerde ülke bütünlüğü kaygısı yok. Bunlar bölücü, görmüyor musun?" demeleri veya diyeceklerine emin olmamız, benim için hep şaşkınlık ve araştırma konusu olarak kalacaktır.

Demetrius Georgiades veya yerel telaffuzla Dimitrios Yeorgiyadis, 1870'lerin başından itibaren Paris'te yaşamaya başlayan İz-

mirli bir Osmanlı Rum entelektüel. Kitapları ve kurduğu yayınevi dikkat çekiciydi. Paris, Osmanlı sürgünlerinin buluşma merkeziydi. Yeorgiyadis ilginç bir Helen Osmanlıcılığı savunucusuydu. Orijinal Helen dilinin resmi dillerden biri olarak kullanıldığı Fatih ve II. Bayezid'in diplomatik yazışmalarından bahsetmekteydi. O dönemlerde, malûm, Fener Rum cemaati kültürü ve deneyimiyle Osmanlı Hariciyesini sırtlamaktaydı.

Yeorgiyadis, 1908 Devriminde umutlanmıştı. Osmanlı'nın ihyası için tezlerini geliştirdi. Bu amaçla 1909'da *Türkiye'nin İhyası Mümkün mü?* adlı bir kitap yayınladı. Tezi, imparatorluğun toparlanmasının Asyatik-teokratik bir kurumsal mimariden liberal bir meşruti yönetim üzerine dönüşümü üzerineydi. Dimitrios Yeorgiyadis tabii ki bir Oryantalist ve Helenistti. Buna bağlı önyargıları oldukça güçlüydü. Kitabında bu önyargıları görebilirsiniz. Ancak Dimitrios'u okurken, bugünkü Türkiye toplumunun ve seçmeninin beka popülizmine olan teslimiyetinin tarihini okuduğunuzu hissedebilirsiniz. Sanki "Geçmişler geleceğe suyun suyu benzediğinden çok benzer" diyen İbn Haldun tezini teyit edercesine...

Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasında iki temel konu vardı. Birincisi, bu kadar farklı etnik unsurun Fransız Devriminin etkisiyle eşit vatandaşlık hakkının nasıl sağlanacağına ilişkindi. Diğeri ise bu kadar farklı etnik unsurun adalet ve refahıyla beraber güvenliği de gözetilerek nasıl merkezileşip yönetilebileceğine ilişkindi. Mahalleli ise bu talepleri "Bundan sonra gâvura gâvur denilemeyecek!" şeklinde anladı. Maalesef ne yapılırsa yapılsın, dikiş tutturulamadı.

Yeorgiyadis'e göre, öncelikle Abdülhamid'in otoriterliğini kaldırmak için gelen Jön Türklerin makûl bir beka gerekçesiyle daha sert bir milliyetçi otoriterlik getirmeleri sadece çöküşü hızlandırmıştır. Abdülhamidçi ve İttihatçı her iki otoriterlik biçiminde de, günümüzdekine benzer şekilde, denge ve denetleme mekanizmaları eksik veya işlevsizdi.

Dimitrios Yeorgiyadis'in kitabından bugüne ilgi uyandıracak bazı analizleri, paylaşmak istiyorum. Kendisi şöyle diyor:

"Şark, bir periler diyarı gibi görünse de, kenar mahallelere gidildiğinde hayal kırıklığı yaşanabilir.", "Çok parçalı İmparatorluk yapısına, çoğunlukla göçebe ve köylülerden oluşan halka doğrudan Avrupa parlamentarizminin genel oy sistemini uygulamak sorunlara yol açabilir. İlk aşamada temsili gruplar oluşturulmalıdır." Bir başka yerde "Devlet, teokratik iktidardan ayrıştırılmalı ve sekülerleştirilmelidir", "Türk aile sisteminde, özellikle erkek çocuklarının ilgisizliği sorun teşkil etmektedir. Bu çocuklar, sürekli olarak bey, ağa, efendi gibi isimlerle anılmaktan dolayı istediklerini yapmaya alışmışlardır. Bu durum, onların hayatta hiçbir şey öğrenmelerine gerek olmadığına inanmalarına neden olmaktadır... Bu da, doğululuların kendi istek ve yetenekleriyle değişimi talep etmelerini veya başarmalarını imkânsız kılmaktadır."

Devam edelim: "Türkiye'de halkın büyük çoğunluğu, zamanla esneklik içeren reformların Batıya refah getirdiğini kabul etmekle birlikte, kendilerine faydalı olmayacağını düşünmektedir. Ancak, Batıdan gelen refahın kendi aralarındaki farkı açmasıyla, Batıya bağımlı hale geldiklerinin farkında değillerdir." Bununla birlikte, "genel olarak Türkler, fetih amacıyla örgütlenmiş toplulukların üstünlüklerini ve zayıflıklarını taşımaktadırlar. Asimilasyon becerilerine sahip değillerdir ve din kaynaklı kaderciliğin etkisinden kurtulamamışlardır", "Türk fatihler, Roma'nın izdüşümü merkezi bir imparatorluğu rasyonel bir şekilde inşa edememişlerdir. İmparatorluk, kölelerin, tebaanın, imtiyazlı bireylerin ve yarı-derebeylerin bir bağımlılık şekliyle mozaik bir yapı olmuştur." Ayrıca "Türk halkı, her yeni fikri inatla reddeder ve yabancı olan her şeye karşı hep Doğulu kibir sergiler." Öyle ki "Türkiye'de reformlar, genellikle sadece isimler ve şemalar olarak gerçekleşir.", "Osmanlı'nın farklılıkları bir arada tutamamasının temel sebebi, medeniyet eksikliğidir.", "Modern Hıristiyanlık,

bireyi ahlak ve vicdanıyla ayrı bir şekilde kabul eder. Bu da modern devletin işini kolaylaştırır. İslamcılığın eşit vatandaşlık yorumları ise bu anlamda Osmanlı reformlarını tıkamıştır."

Yukarıdaki alıntılar, Yeorgiyadis'in kitabından sadece birkaç tespit örneği... Katılsanız da, katılmasanız da, alıntılardan bazıları benim içimi acıttığı gibi sizinkini de acıttıysa veya öfkelendirdiyse, Yeorgiyadis içimizde sakladığımız veya ifade edemediğimiz bir şeylere dokunabilmiş demektir.

KÖKTENTÜRKÇÜ POPÜLİZM

EURO 2024'teki başarılarımız hepimiz için ortak bir coşku ve kıvanç vesilesi oldu. Bozkurt işareti tartışmaları ise biraz tadımızı kaçırdı. Bu tartışma, ülke adına ortak bir coşkunun devamı yerine, toplumun bir kısmını "Ya sev ya terk et" mantığıyla ötekileştirmeye hizmet ediyor.

Tarihsel semboller bir felsefenin veya hikâyenin şekillerle kodlandırma biçimidir, adeta bir felsefenin matematikle ifade edilmesi gibi. Ancak bu semboller kullanıldıkları yere, zamana ve kişiye göre de farklı anlamlar ifade ediyor. Elle yapılan bozkurt işareti bir Orta Asyalı Türkolog açısından farklı, Afrin'de görev yapan ve kendini Metehan'a benzeten bir güvenlik görevlisi için farklı, Hakkari'de dağa yazılan "Ne mutlu Türküm diyene" yazısının gölgesinde yaşayan Kürt vatandaş için farklı, Beşparmak Dağlarına yazıldığında ise Lefkoşa'daki bir Kıbrıslı Türk için farklı anlamlar taşıyor.

Sadece milli bir eğlence ve latife düzeyinde kalması gereken Avusturya maçı zaferimiz çok ciddi ve değerli kabul edilen akademisyenler ve bazı üst düzey bürokratlar tarafından II. Viyana Kuşatmasının rövanşı olarak lanse edildi. Ülkenin bekâsı için hukuk ve

ekonominin hiç önemli olmadığını düşünen siyaset anlayışı ise UEFA müsabakalarından çekilip, dolaylı olarak içe kapanma sürecimizi hızlandırmamızı öneriyor. Toplumun ciddi bir kesimi de bu irrasyonel komediye iltifat ediyor. Mahalleli ise uzun süredir bulamadığı derin komployu burada keşfetmenin hazzını yaşıyor. İletişimde ve sporcunun uluslararası görgü eğitiminde sınıfta kalan Türkiye Futbol Federasyonu ise yetersizliğinin ayrı bir örneğini sergiliyor.

Osmanlı, kendini resmi olarak da hep Doğu Roma İmparatorluğunun vârisi kabul etti. Çift başlı kartal bu anlayışın simgelerinden biri. Kurucu ve ana bedeli ödeyen unsur Türk asabiyesiydi. Ancak sistem emperyal karakterde olmak zorundaydı. "Millet sistemi" buna göre kurulmuştu. İmparatorluk siyasal olarak daima "Batıya doğru" stratejisini üretip benimsedi.

İmparatorluğun kurucu unsuru önce Hıristiyan, sonra da Müslüman (Kürtler hariç) unsurların kopmasına karşılık veremeyince, içerideki tartışmalar bazı arayışları getirdi ve kimileri yüzünü Orta Asya'ya, Türklerin köklerine çevirdi. *Türk Yurdu* dergisinin ve Türk Ocağı'nın (1912) kurulması dönüm noktasıydı. O gün ve bugündür, hâlâ ciddi bir kesim Batının bizi Anadolu'dan süpürüp ata yurdumuz Orta Asya'ya göndermek istediği kaygısını taşıyor. Devlet içinde bir grup aydın ve bürokrat, İmparatorluğun kurucu unsurunun kendi ideolojisini üreterek varlığının sürdürmesi gerektiğini kabul etmişti. 1911 ve 1945 arasında öze dönmek üzerine şekillenen tarih, Alman Oryantalistlerin kaynakları üzerinden yeni bir alternatif olarak okundu. Mitler, efsaneler keşfedildi: Ergenekon, börü veya bozkurt gibi... Pagan ve Aryan teorisi karakterinde olan bu tarih yazımıyla üretilen Türk karakteri, Yesevi-Bektaşi karakterindeki insani ve tasavvufi akışta Doğudan Batıya akan bir Türk karakteri ve misyonuyla temel çelişkiyi teşkil ediyordu.

Julius Evola gibi modernizme karşı neo-paganist ve elitist Aryan teorilerini savunan Avrupa radikal aşırı sağının teorik arka planda

rolü olan filozoflar, ideolojik nasyonalist köktenci yaklaşımın önemli temsilcileriydi. Günümüzde İslamdan ayrıştırılmış Orta Asya mitleriyle oluşturulmuş şaman-pagan karakterde inşa edilen ideolojik Türklük, Evola'nın köktenci yaklaşımından oldukça etkilenmiş gibi duruyor. Buna biz "Köktenci Türkçülük" adını verebiliriz. Söz konusu köktencilik, diğerleri gibi antiemperyalist, mitolojik altın çağa geri dönüş yollarını arayan, yozlaşmaya karşı ve diğer görüşlere toleranssız bir karaktere sahip. Köktencilik doğası gereği irrasyoneldir. Kendi kimliğinin tehdit altında olduğunu hissederek köklerini kutsayan bu yaklaşım, doğasında şiddet ve yıkıcılığı da barındırmaktadır. Bu arada 1940'ların Kökten Türkçüleriyle şimdiki popülist köktencilik arasındaki bazı farklar olduğunu da hatırlatmak lazım.

1860'larda Paris'te esprileri ile tanınan diplomatımız Keçecizade Fuad Paşa, III. Napoléon'un temsilcileriyle konuşurken "Zamanımızın en güçlü devleti Osmanlı Devletidir, zira siz dışarıdan, biz içeriden yıkmaya çalışıyoruz; yine de başaramıyoruz" diyordu. Namık Kemal'in de benzer bir diyaloğundan söz edilir. Tarihten bu kesitler, bize, bugün bütün bu dışlayıcı ve ayrıştırıcı söylemlere rağmen hâlâ ortak aidiyetimizin nasıl yok olmadığının hayretini yaşatmakta.

Köktenci-Türkçü popülizmi, din gibi siyasetin bir aracı olarak, işsiz genç kitleler üzerinde kullanmak pek de iyi niyetli olmayan ve tehlikeli bir iştir. İçeride ve dışarıda ötekileri, zorunlu düşmanları yaratmak aklın ürünü değildir. Sadece bir grup lümpen, mesleksiz, çıkarcı politik kabilenin marifetidir. Bırakın, mitolojik sembollerimizi, üniversitelerde ve Turan kurultaylarında birlikte değerlendirelim. Türk akrabalarımız ve dünyayla hemhal olma vesilesi kılalım. Oğuz Han, Dede Korkut, Sarı Saltuk, Yesevi, Hacı Bektaş ve Yunus Emre zincirini kırmayalım. Böylelikle geçmişimizin "Ağyarımız, ötekimiz yoktur bizim" felsefesine birlikte sahip çıkalım.

Bize bayrağımız, milli marşımız, tarihimiz, ortak sevinç ve hüzünlerimiz yetmez mi?

BEYOGLU
KİTABEVİ

Mahallenin Krizinden Memleketin Krizine
Görgüsüzleşme, Yozlaşma, Çürüme
A. Tarık Çelenk

Tarık Çelenk, yazılarının kilit mefhumu olan "mahalle"yi, "Türk sağı" anlamında kullanıyor. Sağ; yani siyasi sosyalleşmesini milliyetçi, muhafazakâr, İslamcı camialarda gerçekleştirmiş olanlar... Sağdan gelerek, sağı bilerek, orayı "başkalarına" anlatanlar, son on yılın Türkiye'sinin düşünce hayatında kendine özgü bir branş teşkil ettiler. Tarık Çelenk'in buradaki farkı, bu branştakilerde sıklıkla rastlanan, bazen de bir çeşit siyasal pazarlama gölgesi taşıyan bilgiçlik edasından ("Ben bunları çok iyi bilirim, bakın size anlatayım..." havasından) uzaklığı, sahici bir merakla yazması. Onun yazılarının çoğunun başlığı soru formundadır ve soruları, gerçekten sorudur! Bu yazılarda merak vardır, sesli düşünmeye benzer bir sorgulama vardır. *Mahallenin Krizinden Memleketin Krizine,* bu çabanın mahsullerini bir araya getiriyor.
–**Tanıl Bora,** araştırmacı, yazar, editör.

Tarık Çelenk'in benim nazarımda dikkat çeken özelliği, fikir ve siyaset hareketlerine dost-düşman gözlüğüyle değil, anlama saikiyle bakmamızı sağlamasıdır. Daha önemlisi, bütün "mahalle"lere bu sorgulayıcı ve tahlilci gözle bakması; "mahalle" sakinlerinde düşünme ve sorgulama eğilimi yaratacak bir dil kullanmasıdır. Gerek makalelerinde, gerek bu kitaba aldığı yazılarında ortaya koyduğu sorular bugünün Türkiye'sini doğru değerlendirmek adına çok değerli...
–**Taha Akyol,** gazeteci, yazar.

Tarık Çelenk, kültürel değişmenin çok-boyutluluğu, nedenleri, zorluğu ve karmaşıklığına muhafazakâr mahalle içinden bakarak yaklaşan ve onu din, mezhep, milliyetçilik gibi çeşitli yönleriyle çözümleyen bir çalışma sunuyor. Bu çalışma okuru düşünmeye sevk eden keskin gözlem ve çözümlemeler içerirken sadece muhafazakârların değil, günümüzün Türkiye'sindeki krizi ve onun zihniyetler ve değerler dünyasına olan etkisini anlamaya çalışan herkesi önemli bir kaynakla buluşturmuş oluyor.
–**Ersin Kalaycıoğlu,** siyaset bilimi profesörü.

BEYOĞLU KİTABEVİ

/ beyoglukitabevi
/ beyoglukitabevi
/ beyoglukitabevi

9 786259 811116